

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNGİLİZCE MÜTERCİM TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**“THE HISTORY MAN”IN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE
KURAMSAL BİR YAKLAŞIM**

Meltem SARGIN

Danışman
Prof. Dr. Azize ÖZGÜVEN

2003

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNGİLİZCE MÜTERCİM TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**“THE HISTORY MAN”IN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE
KURAMSAL BİR YAKLAŞIM**

Meltem SARGIN

Danışman
Prof. Dr. Azize ÖZGÜVEN

2003

EK A Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ “The History Man”in Türkçe Çevirisine Kuramsal Bir Yaklaşım ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/07/2003

Meltem SARGIN

EK B Tutanak

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Meltem SARGIN' nın ““The History Man”ın Türkçe Çevirisine Kuramsal Bir Yaklaşım” konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat’ da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

EK C Y.Ö.K. Dokümantasyon Merkezi Tez Veri Formu

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU**

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının

Soyadı: SARGIN

Adı: MELTEM

Tezin Türkçe Adı: "THE HISTORY MAN" IN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE
KURAMSAL BİR YAKLAŞIM

Tezin Yabancı Dildeki Adı: A THEORETICAL APPROACH TO THE TURKISH
TRANSLATION OF "THE HISTORY MAN"

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: DEÜ

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yıl: 2003

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

☒

Dili: TÜRKÇE

Doktora:

☐

Sayfa Sayısı: 100

Tıpta Uzmanlık:

☐

Referans Sayısı: 38

Sanatta Yeterlilik:

☐

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: PROF. DR.

Adı: AZİZE

Soyadı: ÖZGÜVEN

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1- çoğul-dizge

2- norm

3- erek-odaklı

4- kaynak-odaklı

5- eşdeğerlik

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- polysystem

2- norm

3- target-oriented

4- source-oriented

5- equivalence

Tarih: 01/07/2003

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

☐

Hayır

☒

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde öncelikle bana yol gösteren ve destek veren tez danışmanım Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Azize Özgüven'e teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim.

Bana uygun çalışma ortamı sağlayan, her konuda destek olan Dilbilim Bölümü Bölüm Başkanı Prof. Dr. Semiramis Yağcıoğlu'na, Prof. Dr. Lütfiye Oktar'a, Doç. Dr. Ayşen Cem Değer'e ve tüm bölüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

Çalışmamda kullandığım kaynakların büyük bölümüne ulaşmamı sağlayan Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Işın Bengi Öner'e ve Araştırma Görevlisi Dilek Dizdar'a en derin teşekkürlerimi iletirim.

Ayrıca, benden güler yüzünü ve yardımseverliğini esirgemeyen İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü Araştırma Görevlisi Müge Işıklar Koçak'a teşekkür ederim.

Yoğun çalışmaları arasında bana değerli zamanını ayırıp sorduğum soruları yanıtlayarak çalışmama katkı sağlayan sayın Mehmet H. Doğan'a teşekkürlerimi iletirim.

Son olarak tezimin yazım aşamasında büyük katkılarından dolayı sevgili kardeşlerim Sait ve Şehnaz'a, yaşamımın her döneminde olduğu gibi yüksek lisans öğrenimim boyunca her türlü özveride bulunan biricik anneme ve tüm sevdiklerime sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Yaklaşık üç bin yıllık bir geçmişi olduğu düşünülen çeviri, her zaman kültürlerarası iletişimde önemli bir rol oynamıştır. İnsanlar binlerce yıldır bir yandan çeviri etkinlikleriyle uğraşırken bir yandan da çevirinin nasıl yapılması gerektiği üzerine fmrüller geliştirmeye çalışmışlardır. ‘Kuralcı yaklaşım’ diye adlandırılan bu anlayış, 1970’lerde yerini çevirinin nasıl yapılması gerektiği değil, nasıl yapıldığını incelemeyi amaçlayan ‘betimleyici yaklaşım’a bırakmıştır.

Yazınsal dizgenin ve çeviri-yazın’ın işleyişini, etkileşimini ve değişimini incelemek için bir model sunan Çoğul-dizge kuramı, betimleyici çeviri kuramlarının ilk ve en önemli örneklerinden biri sayılmaktadır. Çoğul-dizge kuramı, kendisinden sonraki bir çok kurama esin kaynağı olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Çoğul-dizge kuramının bir uzantısı olarak görülen Norm kuramıdır.

Norm kuramı çeviriye erek-odaklı bir bakış açısıyla yaklaşarak bir kültürel dizge içerisinde çevirilerin biçimlenmesini gerçekleştiren etkenleri ve kısıtlamaları (normları) betimlemektedir. Ayrıca, bir erek metinle kaynak metin arasında eşdeğerlik olup olmadığının değil, ne tür bir eşdeğerlik olduğunun incelenmesi gerektiğini ileri sürmesi çeviri çalışmalarına yapılan önemli bir katkı olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, yazınsal bir çeviri kaynak metinle Norm kuramı için önerilen yöntem modellerine göre karşılaştırılarak çevirmenin çeviri kararlarını alırken hangi normların etkisinde kaldığı ve erek metinle kaynak metin arasındaki eşdeğerliğin derecesi saptanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, çevirmenle yapılan bir görüşmeden elde edilen bilgiler de ulaşılan sonuçları güçlendirmek için kullanılmaktadır.

ABSTRACT

Translation, which is considered to be approximately three thousand years old, has always played an important role in intercultural communication. For thousands of years besides making translations, people have also tried to make formulations on how to make translations, which is called to be a 'prescriptive approach'. In 1970's, translation studies underwent a radical change with the introduction of the 'descriptive approach', which aims to study how translations are made instead of how they should be.

One of the first and most important descriptive translation theories is the Polysystem theory, which offers a model for studying how literary systems and translated literature function, interact and evolve. The Polysystem theory gave inspiration to many other translation theories, including the Norm theory, which is considered to be an extension of it.

The Norm theory studies translations with a target-oriented approach by describing the factors and constraints (norms) by which the translations are shaped in a cultural system. By replacing the concern whether there is equivalence between a translated text and its source with the concern that what kind of equivalence there is between them, the Norm theory has made an important contribution to translation studies.

In this study, a literary translation is compared with its source text according to the methods offered for the practice of the Norm theory in order to determine the norms under the effect^{of} which the translator made his decisions and the degree of the equivalence between the two texts. An interview made with the translator is used to reinforce the results obtained.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
Y.Ö.K.DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİYE VE ÇEVİRİ KURAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. ÇEVİRİNİN VE ÇEVİRİ KURAMININ KISA TARİHÇESİ	1
1.2. KURALCI YAKLAŞIM	2
1.3. BETİMLEYİCİ YAKLAŞIM	5

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOĞUL-DİZGE KURAMI

2.1. ÇOĞUL-DİZGE KURAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİ	8
2.2. MODERN İŞLEVSEL YAKLAŞIMDA DİZGE VE ÇOĞUL-DİZGE KAVRAMLARI	9
2.3. GENEL ÖZELLİKLERİYLE ÇOĞUL-DİZGE KURAMI	10
2.4. DEVİNGEN KATMANLAŞMA	11
2.4.1. Çoğul-dizgede Saygın Görülen ve Görülmeyen Katmanlar	13
2.4.2. Dizge, Repertuar ve Metin İlişkisi	14
2.4.3. Durağan ve Devingen Saygınlık	14
2.4.4. Birincil ve İkincil Olma Durumu	15
2.5. ÇOĞUL-DİZGEDE DİZGE-İÇİ VE DİZGELER-ARASI İLİŞKİLER	15

2.6. DİZGENİN DENGİ VE OYNAKLIK DURUMU	16
2.7. ÇEVİRİ-YAZIN İLE ÇOĞUL-DİZGE İLİŞKİSİ	17
2.8. ÇOĞUL-DİZGE KURAMI ÜZERİNE	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NORM KURAMI

3.1. NORM KURAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİ	21
3.2. NORM KURAMININ ÇEVİRİYE YAKLAŞIMI	21
3.3. NORM KURAMINDA EŞDEĞERLİK KAVRAMI	23
3.4. ÇEVİRİ NORMLARI	26
3.5. ÇEVİRİ NORMLARINA DİĞER YAKLAŞIMLAR	31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ OLGUSU İÇİNDE ÇEVİRMENİN YERİ

4.1. ÇEVİRMENİN NİTELİKLERİ	34
4.2. ÇEVİRİ SÜRECİNDE ÇEVİRMEN	36

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

5.1. AMAÇ	39
5.2. YÖNTEM	39
5.3. BULGULARIN SAPTANMASI VE YORUMLANMASI	44
5.3.1. Süreç-öncesi Normların Yeniden Kurulması	44
5.3.2. Çeviri-süreci Normlarının Yeniden Kurulması	47
5.3.2.1. Matriks Normları	47
5.3.2.2. Metin-içi Normlar	49
5.3.2.2.1. Adlar	49
5.3.2.2.1.1. “Bay” ve “Bayan” Sözcükleri	49
5.3.2.2.1.2. Aile Adları	51

5.3.2.2.1.3. Dönem Adları	51
5.3.2.2.1.4. Cadde ve Sokak Adları	53
5.3.2.2.2. Eser Başlıkları	54
5.3.2.2.3. Fransızca ve Almanca İfadeler	55
5.3.2.2.4. “Allah” Sözcüğünün Kullanımı	57
5.3.2.2.5. Markalar, Mağaza Adları, gazete ve Dergi Adları	60
5.3.2.3. Öncül Norm	62
5.4. ÇEVİRMENLE YAPILAN GÖRÜŞMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ	64
SONUÇ	67
KAYNAKLAR	70
EKLER	74

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Erek ve kaynak metinler arasındaki ilişki türleri	24
Çizelge 2. Erek metne eklenmiş dipnotlar	48
Çizelge 3. Kişi adları önündeki “Bay” ve”Bayan” sözcükleri	50
Çizelge 4. Aile adları	51
Çizelge 5. Dönem adları	52
Çizelge 6. Cadde ve sokak adları	53
Çizelge 7. Eser başlıkları	54
Çizelge 8. Fransızca ve Almanca ifadeler	56
Çizelge 9. “Allah” sözcüğünün kullanımı	57
Çizelge 10. Markalar	59
Çizelge 11. Mağaza adları	61
Çizelge 12. Gazete ve dergi adları	61

EKLER LİSTESİ

EK A Yemin Metni	ii
EK B Tutanak	iii
EK C Y.Ö.K. Dokümantasyon Merkezi Tez Veri Formu	iv
Ek 1. Erek Metin Kapağı	75
Ek 2. Erek metin iç kapağı (a)	76
Ek 3. Erek metin iç kapağı (b)	77
Ek 4. Erek metin iç kapağı (c)	78
Ek 5. Erek metin iç kapağı (d)	79
Ek 6. Erek metin iç kapağı (e)	80
Ek 7. Erek metin arka kapağı	81
Ek 8. Kaynak metin kapağı	82
Ek 9. Kaynak metin iç kapağı (a)	83
Ek 10. Kaynak metin iç kapağı (b)	84
Ek 11. Kaynak metin iç kapağı (c)	85
Ek 12. Kaynak metin iç kapağı (d)	86
Ek 13. Kaynak metin iç kapağı (e)	87
Ek 14. Kaynak metin arka kapağı	88
Ek 15. 30 Haziran 2003 tarihinde Mehmet H. Doğan'la yapılan görüşme	89

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, betimleyici çeviri kuramlarından biri olan Norm kuramı çerçevesinde yazınsal bir çeviri metni kaynak metinle karşılaştırarak aralarında ne tür bir eşdeğerlik bulunduğunu ve çevirmenin çeviri süreci sırasındaki kararlarını hangi normların etkisi altında vermiş olabileceğini saptamaktır.

Çeviri, yüzyıllardan bu yana kültürlerarası iletişim ve etkileşimde önemli bir rol oynamış, hem uygulama açısından hem de kuramsal açıdan pek çok çalışma ve araştırmaya konu olmuştur. Eski Roma döneminden 1970'lere kadar yapılan kuramsal çalışmalarda çevirinin nasıl yapılması gerektiği, kaç'a ayrıldığı gibi konularda reçeteler oluşturmaya çalışan 'kualiteci' bir çeviri yaklaşımı hakim olmuş 1970'lerden sonra ise çevirinin nasıl yapılması gerektiği değil nasıl yapıldığı konusunu aydınlatmayı amaçlayan 'betimleyici' bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

İsraili çeviribilimci Itamar Even-Zohar'ın oluşturduğu Çoğul-dizge kuramı betimleyici çeviri çalışmalarının başlangıcını oluşturmuş ve diğer betimleyici kuramlara da esin kaynağı olmuştur. Ayrışık kültürel öğelerin katmanlaşarak aşamalı bir yapı oluşturduğu ve bu katmanlar arasında, üstün konum sayılan merkeze ulaşmak için sürekli bir mücadele olduğunu var sayan Çoğul-dizge kuramı, dizge-içi ve dizgeler-arası mücadelelerden ortaya çıkan bu devinimi eşsürem ve ardsürem eksenlerinde betimlemeyi amaçlamaktadır (Even-Zohar 1990).

Çoğul-dizge kuramının bir uzantısı olarak kabul edilen ve yine İsraili bir çeviribilimci olan Gideon Toury'nin ileri sürdüğü Norm kuramı da çevirileri dizgesel ve zamansal bağlamda değerlendirmekte, bunun yanı sıra çeviri ürünlerin erek kültüre özgü olgular olduğu kabul ederek erek-odaklı bir yaklaşımı benimsemektedir (Toury 1995). Ayrıca, erek ve kaynak metin arasında eşdeğerlik olup olmadığının değil ne tür ve ne derece bir eşdeğerlik olduğunun incelenmesi gerektiğini ileri sürerek 'eşdeğerlik' anlayışına yeni bir boyut getirmektedir. Bu tür bir eşdeğerliğin saptanması için de erek metnin kaynak kültür öğelerini daha fazla taşımasını ifade eden "yeterlilik" kutbu ve erek kültüre uygun biçimde oluşturulması anlamına gelen

“kabul edilebilirlik” kutbu olmak üzere iki kutup belirlenmektedir. Bir çevirinin tam olarak “yeterlilik” ya da tam olarak “kabul edilebilirlik” kutbunda yer alması söz konusu değildir. Bir erek metinle kaynak metin arasındaki eşdeğerlik ancak bu iki kutup arasında sürekli değişen ‘devingen’ bir eşdeğerliktir. Bir çevirinin bu iki kutup arasındaki yerini saptamak için de çevirmenin hangi dizge normlarına daha çok bağlı kaldığını incelemek gerekmektedir (Toury 1980; 1985).

Çevirmenin etkisinde kaldığı normları saptamak için çeviri ürününden yola çıkarak çeviri süreci konusunda çıkarımlar yapılabilmesini sağlayacak bulguların toplanması amaçlanmaktadır. Toury, bu süreci “normların yeniden kurulması” olarak adlandırmaktadır (1985; 30). Normların yeniden kurulması için erek metnin kaynak metinle karşılaştırılması gerekir. Bu karşılaştırmada tüm metin karşılaştırılamayacağı için metinsel işlevler taşıyan ögeler, Even-Zohar’ın değimiyle “metinbirimler”, belirlenerek bunların karşılaştırılması sonucunda bulgular elde edilir (Toury 1980; 114).

Normların yeniden kurulması aşamasında önce ‘süreç-öncesi’ normlar incelenir. Süreç-öncesi normlar çevrilecek eserin seçimi ve bir çevirinin kaynak dil yerine başka bir dilden çevrilmesine erek kültürün gösterdiği hoşgörüyeye ilişkin normlardır.

Daha sonra ‘matriks normları’ ve ‘metin-içi normlar’ olarak ikiye ayrılan çeviri-süreci normları gelmektedir. Matriks normları, dilsel malzemenin dağılımını; metin-içi normlar ise çevirmenin dilsel malzeme konusundaki seçimlerini belirleyen normlardır.

Süreç-öncesi ve çeviri-süreci normlarının yeniden kurulmasıyla elde edilen bilgiler bize ‘öncül norm’ konusunda fikir verir. Öncül norm, çevirmenin çeviriye olan önsel yaklaşımını belirleyen normdur. Bu normu saptamak için metin-dışı kaynaklardan da yararlanılabilir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kısaca çevirinin ve çeviri kuramının tarihsel gelişimine göz atılarak çeviri çalışmalarındaki iki temel kuramsal yaklaşım olan kuralcı ve betimleyici yaklaşımdan söz edilmektedir. İkinci bölümde betimleyici yaklaşımın ilk örneklerinden biri sayılan ve çalışmanın dayandırıldığı Norm kuramına esin kaynağı olduğu söylenen Çoğuldizge kuramı anlatılarak çalışmada geçen (kültürel/yazınsal) dizge ve dizgeler-arası ilişkiler kavramlarına açıklık getirilmektedir. Kuramsal çerçevenin bu şekilde genelden özele doğru daraltılması Norm kuramının bir bağlama oturtularak daha iyi kavranmasını sağlamaktır. Üçüncü bölümde Norm kuramının çeviriye yaklaşımı, eşdeğerlik anlayışı, norm kavramı ve çeviri normları konusunda ayrıntılı bilgi verilmesinden sonra, dördüncü bölümde çeviri sürecinin ‘olmazsa olmaz’ı olan ‘çevirmen’, nitelikleri ve çeviri sürecinin işleyişini sağlayan mekanizmalar açısından incelenerek kuramsal kısım tamamlanmaktadır.

Uygulama bölümü olan beşinci bölümde çalışmanın amacı şöyle belirlenmiştir: *The History Man*’in Türkçe çevirisi olan *Tarih Adam* adlı romanın Norm kuramının öngördüğü betimleyici yöntemlere göre kaynak metinle karşılaştırılarak eşdeğerliğinin ve çevirmenin hangi kültür normlarına (erek kültür veya kaynak kültür) bağlı kalarak bu çeviriyi gerçekleştirdiğinin saptanması, ayrıca çevirmenle yapılan bir görüşme sonucunda elde edilen bulguların yorumlanarak inceleme sonuçlarıyla karşılaştırılması.

Çalışmada kullanılan yöntem, Norm kuramı için kuramın kurucusu Gideon Toury’nin (1980; 1985; 1995) ve bu alanda çalışan Lambert ve van Grop’un (1985; 52) önerdikleri modellere dayandırılmaktadır. Yöntemin temel ilkesi, erek metni kaynak metinle karşılaştırarak nitelik (dilsel malzemenin seçimi) ve nicelik (metnin tam, eksik ya da fazla olup olmaması) açısından kaynak metne ne derece benzer veya onda ne derece farklı olduğunu, diğer bir deyişle eşdeğerliğini saptamak, dolayısıyla da yaptığı dilsel seçimleri değerlendirerek çevirmenin daha çok erek kültür dizgesinin normlarına mı yoksa kaynak kültür dizgesinin normlarına mı uygun bir çeviri davranışı sergilediğini belirlemektir.

Belirlenen yöntemin amaçlar doğrultusunda kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar çevirinin eşdeğerliği ve çevirmenin çeviriye önsel yaklaşımı konusundaki yorumları içermektedir. Çevirmenle yapılan görüşmeden edinilen bilgiler de bu yorumları güçlendirmeye yönelik olarak kullanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİYE VE ÇEVİRİ KURAMINA GENEL BAKIŞ

1.1. ÇEVİRİNİN VE ÇEVİRİ KURAMININ KISA TARİHÇESİ

Çeviri, bir dilde (kaynak dil) ifade edilen bir şeyin anlamsal ve biçimsel eşdeğerlikler korunarak başka bir dilde (erek dil) ifade edilmesidir (Dubois 1973'ten aktaran Bell, 1991;5).

Çeviri, bir dilde ifade edilen bir metnin yerine başka bir dilde ifade edilen eşdeğer bir metni koymaktır (Meetham ve Hudson 1972'den aktaran Bell, 1991;6).

Çeviri, diller üzerinde gerçekleştirilen bir işlemdir. Bir dildeki bir metni başka bir dildeki bir metinle değiştirme işlemidir (Catford, 1965; 1).

Çevirinin tanımına ilişkin bu birbirine benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür; fakat çevirinin metin, çevirmen, kültür gibi pek çok boyutu olan, dolayısıyla da bu tanımların çok ötesine geçen karmaşık bir olgu olduğu yadsınamaz. Çeviriyle uğraşan pek çok kişi bu özelliklerin farkına varmış çeviriyi tanımlamaya, işlevlerini belirlemeye ve onu kuramsallaştırmaya çalışmıştır.

Bir olguyu incelemenin önemli aşamalarından biri onun tarihi gelişimini araştırmaktır. Çevirinin tarihine kısaca göz atılacak olursa, yüzyıllardan bu yana iletişimin içinde yer almış, kimi zaman desteklenmiş, kimi zaman yasaklanmış olduğu, ama hem uygulamalı hem de kuramsal açıdan insanoğlunu hemen her dönemde meşgul ettiği görülür. Dilin kendisinin de duygu ve düşünceleri sözcüklere çevirmek olduğu düşünülürse (Paz, 1992; 152) çevirinin neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olduğu söylenebilir. Ama kayıtlı olan en eski çeviriler Eski Babil'den günümüze kalan ve üç bin yıldan daha eski olduğu sanılan çeviri örnekleridir.

Buna karşın ‘çeviri kuramı’ nın başlangıcı daha yakın bir zamandaki İncil ve Eski Roma eserlerinin çevirilerine dayanır. O çağlardan bu yana Batılı çeviri kuramcıları, büyük ölçüde yazınsal çeviri üzerine odaklandıkları çalışmalarında ‘özgür’ çeviri yapma ve aslına ‘sadık’ kalma ikiliğinin yarattığı güçlüğü çözmeye çalışmışlardır. Yüzyıllardır çeviri kuramının temel sorununu oluşturan bu ikiliği açıklamaya yönelik çabaları Hans J. Vermeer şöyle özetlemektedir:

Geçmişte ve günümüzde çeviri kuramı ve uygulamalarına ilişkin yüzlerce yayın ne zaman okunup incelenmeye kalkılırsa, insan ister istemez düş kırıklığıyla sarsılıyor. Aynı sorunlar ve aynı sorunlara ilişkin aynı sözler tekrar tekrar yineleniyor: Sözcükleri, tümceleri veya metinleri bire bir mi yoksa anlamlarına göre serbest mi çevirmek daha iyi, bir metnin biçimi mi yoksa anlamı (içeriği) mi daha önemli, uyak ve dizem (ritim) korunmalı mı yoksa değiştirilmeli mi ve benzerleri.

(1994; 3)

Çeviri kuramı ve uygulamalarına ilişkin çalışmalarda gerçekten de “biçim-içerik”, “eşdeğerlik”, “ulaştırma”, “kaynak-odaklı, erek-odaklı” gibi çeviride büyük önem taşıyan, güçlüklerle neden olan ve tartışma yaratan kavramların farklı çevirmen ve çeviri kuramcıları tarafından farklı terminolojiyle tekrarlandığı bir gerçektir. Acaba , çeviri alanındaki çalışmalar yüzyıllardır süregelen tekrarlardan mı ibarettir? Bu çalışmalar, ne gibi aşamalardan geçerek hangi noktaya ulaşmıştır?

Bu bölümde, çeviri kuramı ve uygulamaları, geleneksel “kuralcı” yaklaşım ve yakın geçmişte ortaya çıkmış olan “betimleyici” yaklaşım olmak üzere iki başlık altında incelenerek bu soruların yanıtlarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.2. KURALCI YAKLAŞIM

Çeviri tarihine kronolojik olarak bakılırsa, Batı kültüründe çeviri kuramının, büyük ölçüde ve yakın geçmişe kadar, “kuralcı” ilkelere dayandığı görülür. Çevirmenler ve çeviri kuramcıları iyi bir çevirinin nasıl yapılması gerektiği, iyi bir çevirmenin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği, çevirinin kaçça ayrıldığı gibi konularda kurallar oluşturmaya ve diğer çevirmenlere tavsiyelerde bulunmaya çalışmışlardır.

Bu geleneğin en eski örnekleri Romalılar zamanında Cicero ve Horace'ın, kendilerinin nasıl çeviri yaptıkları, dolayısıyla da çevirinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin sözleridir. Cicero, yaptığı "Demosthenes" çevirisine ilişkin olarak şunları yazmıştır:

Ben fikirleri, fikirlerin biçimlerini, başka bir deyişle, şekillerini, aktarıyorum; fakat kullanım geleneklerimize uygun bir dille çeviriyorum. Bu yüzden, sözcüğü sözcüğüne çevirmem gerekmiyordu, daha çok genel biçimsel özellikleri ve yabancı dildeki sözcüklerin anlamlarını yansıtan bir çeviri yaptım.

(aktaran Friedrich, 1992; 12)

Cicero, bu sözlerle ek olarak, çevirmenlere köle gibi değil, bir hatip gibi özgürce çeviri yapmalarını öğütlemiştir. Horace da buna benzer sözleri şairler için yinelemiş ve özgür çeviriyi devlet arazisine özel mülkiyet inşa etmeye benzetmiştir.

Cicero'nun çeviriye ilişkin bu görüşlerinin daha sonra Saint Jerome – Yunanca İncil'i Latinceye çeviren çevirmen – tarafından da benimsendiği görülmektedir. Saint Jerome da çevirinin özgürce yapılması gerektiğini savunmuş ve dahası kendisinin özgün metinle yarışıp ondan daha iyi bir çeviri metin oluşturabileceğini ileri sürmüştür. Çeviri sanatıyla ilgili bu düşüncelerini Pammachius'a yazdığı mektuplar biçiminde sunmuştur (Friedrich, 1992; 12).

Romalı çevirmenlerin düşünce ve sözlerinden, çevirinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin kurallar koymaya çalışmalarının yanı sıra çevirmenleri öteden beri ilgilendiren sözcük-anlam ikiliğine ve kaynak metinle erek metine olan yaklaşımlarına ilişkin bilgiler de edinilmektedir. Romalı çevirmenler sözcük sözcüğüne değil, anlamı aktaracak şekilde çeviri yapmayı benimsemişler, Latinceyi diğer dillerden üstün tutarak kaynak metinlerdeki sözcüklere, dilsel yapılara ve biçimsel özelliklere önem vermeksizin kendi kültürlerinin düşünce ve estetik dağarcığını genişletmek amacıyla yalnızca kaynak yazınsal metinlerdeki konuları, kavramları, duygu ve düşünceleri aktarmayı hedeflemişlerdir.

Roma İmparatorluğu dönemindeki bu çeviri anlayışı, Rönesans döneminde de pek değişmeden sürmüş Rönesans dönemi çevirmenleri tek fark olarak kendi dillerini

zenginleştirmek amacıyla kaynak dilin yapılarını kullanma yoluna gitmişlerdir (Schulte ve Biguenet, 1992; 2).

On sekizinci yüzyılın ortalarında, çevirmenler artık diğer dilleri de kendi dillerine eşit görmeye başlamışlar ve böylece kaynak metnin önemsendiği, aktarılmasının bir sorumluluk olarak benimsendiği yeni bir çeviri anlayışı başlayarak on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda da devam etmiştir. ‘Kaynak-odaklı yaklaşım’ olarak nitelendirilen bu yaklaşım, çevirmenlerin “kaynak metni kullanarak nasıl ondan daha iyi bir metin oluştururum” kaygısını, “kaynak metni, erek dile nasıl en iyi şekilde aktarabilirim” arayışına dönüştürmüştür (Schulte ve Biguenet, 1992; 3).

Kuralcı çeviri çalışmaları içerisinde, kuram oluşturmaya yönelik olarak en göze çarpan çabalardan biri de çeviriyi ulamlaştırmaya çalışma çabalarıdır. Bunun en önemli örneklerinden biri John Dryden’in *Ovid’in Mektupları* (1680) için yazdığı önsözde çeviriyi üç temel ulama ayırmasıdır :

1. Aynen çeviri; ya da bir yazarın eserini sözcüğü sözcüğüne, satırı satırına bir dilden diğerine çevirmek
2. Açıklama; ya da özgür çeviri, Cicero’nun anlamı aktarmaya dayalı görüşü
3. Öykünme; çevirmenin, uygun gördüğünde özgün metinden ayrılabilmesi (Dryden, 1992; 17).

Dryden, çeviriyi bu şekilde üçe ayırdıktan sonra kendisinin aynen çeviri ile açıklama arasında bir yol izlediğini belirtmektedir (Dryden, 1992; 26).

Goethe de 1819’da *East-West Divan*’ın sonunda üç tür çeviri tanımı yapmaktadır:

1. Basit düzyazı çevirisi
2. Çevirmenin yalnızca yabancı konuyu almaya çalıştığı taklit çeviri
3. Çevirmenin, çeviriyi özgün metine özdeş hale getirmeyi amaçladığı çeviri (Goethe, 1992; 60-63).

Çeviriyi sınıflandırmaya çalışan bir diğer kişi ise Rus dilbilimci Roman Jakobson'dur. O da *On Linguistic Aspects of Translation* (Çevirinin Dilbilimsel Yönleri Üzerine) (1959) başlıklı makalesinde çeviriyi üçe ayırmaktadır :

1. **Dil içi çeviri** ya da **başka sözcüklerle anlatma**, sözlü göstergelerin aynı dildeki başka göstergelerle gösterilmesidir.
2. **Diller arası çeviri** ya da **gerçek çeviri**, sözlü göstergelerin başka bir dil ile gösterilmesidir.
3. **Göstergeler arası çeviri** ya da **dönüşümsel çeviri**, sözlü göstergelerin sözlü olmayan gösterge dizgeleriyle gösterilmesidir (Örneğin, sözlü sanatların müzik, dans, sinema veya resme çevrilmesi) (Jakobson, 1992; 145).

Dryden, Goethe ve Jakobson tarafından farklı zamanlarda açıklanan bu çeviri ulamları, kuralcı çeviri çalışmaları içinde yer alanlardan en önemli bazılarıdır.

Çevirinin nasıl yapılacağı konusunda kurallar ortaya koymaya, çeviriyi tanımlamaya ve ulamlara ayırmaya çalışan kuralcı yaklaşım, 1970'lerde büyük ölçüde sarsılmış ve yerini "betimleyici" çeviri çalışmalarına terk etmeye başlamıştır.

1.3. BETİMLEYİCİ YAKLAŞIM

Betimleyici çeviri yaklaşımının kuralcı yaklaşımdan en belirgin farkı, kuralcı yaklaşım "çevirinin nasıl yapılması gerektiği"ni incelerken, betimleyici yaklaşımın, "çevirinin nasıl yapıldığı"ni inceleyip tanımlamaya çalışmasıdır. Betimleyici yaklaşım, çeviriyi bir ürün olarak ele alıp erek metinden yola çıkar ve erek kültürde zaten var olan çeviri normlarının çevirmen kararlarını, dolayısıyla da ortaya çıkan çeviriyi nasıl etkilediğini betimler.

1960'ların sonu, 70'lerin başında, geleneksel çeviri anlayışının temel kaygısı olan sadık çeviri-özgür çeviri ikiliği, yerini "eşdeğerlik" tartışmasına bırakmıştır. Çeviriye ve çeviri eşdeğerliğine farklı açılardan yaklaşan başlıca iki okul ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Almanya'da, Otto Kade, Gert Jäger, Albrecht Neubert, Wolfram

Wills, Katharina Reiss ve Werner Koller gibi akademisyenlerin oluşturduğu “Leipzig Okulu”dur (Snell-Hornby, 1995;14). Bu okulun temsilcileri, çeviriye ve eşdeğerlik kavramına tamamen dilbilimsel açıdan yaklaşmışlardır.

Benzer dilbilimsel yaklaşımlar, Amerika’da Eugene A. Nida ve İngiltere’de J. C. Catford tarafından da sürdürülmüştür. Catford’ın şu sözleri, temsil ettiği okulun çeviri ve eşdeğerliğe yaklaşımını açıklamaktadır: “Çeviri şöyle tanımlanabilir: Bir dildeki (kaynak dil) metinsel malzemenin yerine, başka bir dildeki (erek dil) eşdeğer malzemeyi koyma. “ (Catford 1965’ten aktaran Snell-Hornby, 1995; 15).

Çeviriye dilbilimsel açıdan yaklaşan çeviri kuramcıları, çeviriyi bir düzgüleme işlemi olarak gördükleri için, kaynak-odaklı yöntemler kullanmaktadırlar (Lörscher, 1991; 14-18’den aktaran Yazıcı, 2001; 42). Kaynak-odaklı yaklaşımın amacı, kaynak metni erek dile olduğunca ‘sadık’ kalarak aktarmaktır. Bunu sağlayabilmek için de diller arasında var olduğu sayılan simetrik yapılar saptayarak biçimsel eşdeğerlik oluşturmaya çalışır.

Çeviri çalışmalarıyla uğraşan bir diğer okul ise Eyletim Okuludur (Manipulation School). Bu okulun başlıca temsilcileri André Lefevere, José Lambert, Theo Hermans, Susan Bassnett ve Gideon Toury olup çalışmalarının dayandığı temel görüş Theo Hermans’ın belirttiği gibi “Erek yazının bakış açısından bakıldığında bütün çeviriler, kaynak metnin belli bir amaç için bir dereceye kadar eyletimini içermektedir” görüşüdür. Çalışmalarında, Karşılaştırmalı Yazın (Comparative Literature) çalışma alanında kullanılan görüşlerden yararlanmaktadırlar. Bu yaklaşımın dayandığı kavram Rus Biçimcileri ve Prag Yapısalcılarına kadar uzanan ve İsrailli bilim adamı Itamar Even-Zohar’ın geliştirdiği yazınsal çoğul-dizge kavramıdır (Snell-Hornby, 1995; 24). (Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak olan “Norm kuramı” da, Even-Zohar’ın “Çoğul-dizge kuramı”nın bir uzantısı sayıldığı için her iki kuram da sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.) Eyletim Okulunun çeviriye yaklaşımı hem erek-odaklı, hem de betimleyici olup eşdeğerliğe bakışı, sözcük ve sözdizimsel düzeyle sınırlı değildir.

Betitleyici yaklaşımlın eşdeğerlik anlayışı, daha sonraki bölümlerde açıklanacağı gibi, metinsel düzeyde ve devingen bir eşdeğerliktir.

Betitleyici çeviri çalışmaları içerisinde yer alan kuramlardan biri de Vermeer'in "Skopos kuramı"dır. Çevirinin bir eylem, her eylemin de bir amacı olduğunu belirten Vermeer, kuramına da Yunancada "amaç" anlamına gelen "skopos" adını vermiştir. Bu kuramın eşdeğerlik anlayışına göre kaynak ve erek metinler arasındaki ilişki işlevseldir ve kaynak metnin kaynak dizgedeki işlevi ne ise erek metnin erek dizgedeki işlevi de o olmalıdır (Nord, 1997; 27-34).

Çeviriye ilişkin çalışmalarda gerçekten de bazı kavramlar günümüze kadar (bazen adları değişerek) tekrarlana gelmiştir; fakat bütün bu çabaların ortak bir amaca hizmet ettiği söylenebilir: Daha iyi çeviri yapma yollarına ve daha iyi çeviri kuramlarına ulaşmak. Çeviri ve çeviri kuramının tarihine genel olarak baktığımızda şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Çeviri tarihi, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir.
2. Tarih boyunca, çeviri ve çevirmenin işlevi değişim göstermiş, fakat her dönemde çeviri, kültürler arası iletişimde önemli bir araç olma görevini üstlenmiştir. Günümüzde de küreselleşmede önemli katkısı görülmektedir.
3. Çeviri kuramcıları bugüne kadar, kendi çalışma alanlarıyla ilgili çeviri kuramları oluşturma yoluna gitmişlerdir; fakat, bütün çeviri türlerini içine alan kapsamlı bir çeviri kuramına ulaşma çabaları halen devam etmektedir. Lambert, yeni kültürel koşullara uygun yeni kuramsal modellerin gerekli olduğunu ileri sürmektedir (2002; 214). Holmes ise, bugünkü haliyle bile çeviri kuramının, çevirmenlerin ne yaptıklarıyla ilgili olarak durup düşünmelerine ve çeviri konusunda farkındalık kazanmalarını sağladığı için önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (1988; 98).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOĞUL-DİZGE KURAMI

2.1 ÇOĞUL-DİZGE KURAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİ

Itamar Even-Zohar'ın ilk kez 1969 ve 1970 yıllarındaki çalışmalarında ileri sürüp izleyen yıllardaki çalışmalarında geliştirdiği Çoğul-dizge kuramı, birçok kuramcı ve akademisyen tarafından benimsenerek yeni kuram ve çalışmalara temel oluşturmuştur (Even_Zohar, 1990;1).

Even-Zohar, çeviri kuramı ve İbrani Yazınındaki bazı sorunları çözmeye yönelik olarak geliştirdiği bu kuramı, Rus Biçimcilerinin 1920'lerdeki çalışmalarına dayandığını ifade etmektedir (Even-Zohar, 1990; 2). Edebiyatı bir dizge, yani aşamalı bir yapı olarak kabul etme fikri özellikle Tynjanov ve Jakobson'a aittir (Hermans, 1985; 11).

Rus Biçimcilerin yaptıkları çalışma ve araştırmalar her ne kadar yazın alanında karşılaşılan sorunları çözmeyi amaçladıysa da, Rusya'da yazın alanında yapılan çalışmalar, dilbilim ve kültürel antropoloji çalışmalarından ayrı tutulmadığı için bu alanlarda da benimsenmiştir. Bazı kavramsal değişimler, yazın'ın da sınırlarını değiştirerek Biçimcileri, yeni bir çerçeve oluşturmaya zorlamıştır (Even-Zohar, 1990; 1).

Çoğul-dizge kuramı da yalnızca yazın alanıyla sınırlı kalmayıp daha geniş oluşumları açıklamayı kapsamına almıştır. Zaten Even-Zohar'a göre, 'yazın' diğer toplumsal etkinliklerin dışında yer alan bir kavram değil, aksine bu etkinliklerin çoğu zaman merkezinde yer alan çok güçlü bir parçasıdır (1990; 1). Genel olarak yazınsal sistemlerin işlevlerini ve gelişim süreçlerini betimlemek amacıyla geliştirilmiş olan Çoğul-dizge kuramının daha çok çeviri yazın çalışmalarında uygulama alanı bulması da bu görüşü güçlendirmektedir.

Bu bölüm, Itamar Even-Zohar'ın 1990'da yayınlanan, Çoğul-dizge kuramını açıkladığı *Poetics Today* başlıklı çalışmasının bir özeti niteliğindedir.

2.2. MODERN İŞLEVSEL YAKLAŞIMDA DİZGE VE ÇOĞUL-DİZGE KAVRAMLARI

Çoğul-dizge kuramının yaratıcısı Itamar Even-Zohar'a göre (1990; 9), Modern İşlevsellik anlayışında dil, kültür, yazın, toplum gibi göstergebilimsel kavramlara olan yaklaşım, diğer bilimlerin yaklaşımından tamamen ayrılmaktadır. İşlevsel yaklaşım, bu kavramları ayrı ayrı ele alıp tek tek sınıflandırarak incelemek yerine, dizgeler olarak ele alıp birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyip açıklamayı hedef almaktadır. Böylece hem inceleme yöntemi, hem de incelemeye aldığı veriler açısından kendinden önceki yaklaşımlarla örtüşmemektedir.

İşlevsel yaklaşımın genel bir çerçevesi olmasına karşın, içinde birbirinden farklı iki program yürütülmektedir. Bu iki programın, içerik ve amaçları bakımından ayırt edilmesinde düşülen yanılgılar, göstergebilimle ilişkili pek çok disipline zarar vermektedir.

İşlevsel yaklaşımın içinde yer alan bu iki farklı programı Even-Zohar, “durağan dizgeler kuramı” ve “devingen dizgeler kuramı” olarak adlandırmaktadır ve durağan dizgeler kuramının Saussure'ün öğretilerine gönderimde bulunularak yalnızca “işlevsel” ya da “yapısal” yaklaşımla özdeşleştirilmesine karşı çıkmaktadır; çünkü hem Saussure'ün kendi yazılarında hem de onun geleneğini benimseyenlerin çalışmalarında dizge, durağan (“eşsüremlî”) bir ilişkiler ağı olarak kabul edilmekte ve bu tür bir ilişki içinde yer alan her ögenin değeri bu özel ilişkinin bir işlevi olarak ele alınmaktadır. “Ardsürem” faktörünün ‘dizge’ kavramı dışında tutulduğu böyle bir durumda değişimlerden ve çeşitlilikten söz edilemez.

Even-Zohar'a göre, zaman boyutu dışında, bir dizgeyi yöneten başlıca bazı ilkeleri açıklamaya çalışmakla, bir dizgenin hem ilke hem de zaman açısından nasıl işlediğini açıklamak arasında görünür bir fark bulunmaktadır. Eğer işlevsel

yaklaşımın zaman boyutu sokulursa, bundan şu sonuçlar çıkarılmalıdır: Birincisi, hem eşsüremlilik hem de ardsüremlilik tarihseldir; fakat, ardsüremlilik tarihle özdeşleştirilemez. Aynı şekilde, eşsüremlilik de durağanlıkla eş tutulamaz, çünkü zaman içindeki herhangi bir noktada, eşsüremlilik ekseninde birden fazla ardsüremlilik işleyiş yer almaktadır. Yani, bir dizge hem eşsüremlilik hem de ardsüremlilik olduğu gibi, eşsüremlilik ve ardsüremlilik de ayrı ayrı birer dizge oluşturmaktadır. İkincisi, yapılanmış ve dizgesel olmanın artık türdeşlikle özdeş tutulması gerekmiyorsa, göstergebilimsel bir dizge, ayrışık ve açık bir yapı olarak kabul edilebilir. Artık tek bir dizge olmaktan çıkıp pek çok farklı dizgenin birbiriyle kesiştiği, kısmen çakıştığı, bağımsız öğelerden oluşup tek bir bütün gibi işlediği bir ‘çoğul-dizge’dir.

Cenevre Okulundan yayılan durağan eşsüremlilik yaklaşımının yanlış yorumlanarak büyük başarı kazanmasına karşın, Rus Biçimcilerin ve Çek Yapısalcıların çalışmalarına dayanan devingen dizge yaklaşımı dilbilim ve edebiyat kuramları çalışmalarında ihmal edilmiştir. Pek çok kişi için “yapısalcılık” hâlâ durağanlık ve eşsüremlilikle aynı anlama gelmektedir. İşte bu eksikliği ve yanlış anlamayı saptayan Even-Zohar, kuramını bu esasa dayandırmaktadır.

2.3. GENEL ÖZELLİKLERİYLE ÇOĞUL-DİZGE KURAMI

“Çoğul-dizge” terimi, oluştuğu sözcüklerin anlamlarından da anlaşılacağı gibi, pek çok devingen ve ayrışık dizgenin çok büyük ve karmaşık bir yapı oluşturmalarını ifade etmektedir. Çoğul-dizge ile gerçek dünya arasında bir paralellik kurarak onu daha iyi anlamak mümkün olabilir; örneğin, bir canlı organizmayı oluşturan hücreler özelleşerek dokuları, dokular organları, organlar ise organizmayı oluşturur. Hücreler, dokular ve organlar kendi içlerinde birer dizge oluşturduğu gibi birleşerek daha büyük bir dizge olan organizmayı meydana getirirler. Bir organizmanın evrendeki diğer organizmalarla ve cansız varlıklarla olan etkileşimini ve zaman içerisindeki gelişim ve değişimini de işin içine katarsak bunun, ne kadar çok boyutu olan ve sonsuza dek uzanan bir kavram olduğunu daha iyi anlayabiliriz. İşte, Even-Zohar’ın edebiyat için öngördüğü çoğul-dizge kavramı da bu örnekteki gibi çok boyutlu, açık

uçlu bir dizgeler topluluğudur. Even-Zohar da doğada zaten var olan dizgelerden esinlenmiş olabilir.

Dural dizgeler kuramı bakış açısı, dilin ya da göstergebilimsel başka bir dizgenin, zaman boyutunun belli bir noktasındaki işleyişini açıklayamaz. Ayrışıklığı azaltmak için kültür, yalnızca egemen sınıflara indirgense de, işin içine zaman faktörü katıldığı için bu egemen sınıflar zaman içerisinde değişim gösterir. Hele bir toplumun birden fazla dili ya da yazını varsa, ayrışıklık çok daha belirgin hale gelir. Uygulama alanında bu dil ya da yazın dizgelerinden yalnızca birini ele alıp diğerlerini görmezlikten gelmek elde edilen sonuçları yetersiz kılar.

Oysa, Çoğul-dizge kuramına göre ölçünlü olmayan dil dizgelerini ölçünlü dilden, yazınsal türleri birbirlerinden, çeviri yazını özgün yazından ayrı tutmak mümkün değildir. Bu kuram, özellikle bu tür bir ayrışıklığı açıklamak için tasarlanmıştır ve bu özelliğiyle de incelemeye aldığı kavramları seçerken hiçbir sınıfın ya da zamanın değer yargılarını dikkate almaz. Even-Zohar'a göre, hiçbir çalışma alanı inceleyeceği konuların önsel seçimini beğeni normlarına göre yapmaz. Fakat bu, değer ve değerlendirmenin tamamen bilimsel çalışmanın dışında tutulduğu anlamına da gelmemektedir. Even-Zohar bunu şu sözleriyle açıklıyor:

İncelenecek konuların beğenilere göre seçilmemesi demek, belli "değer"lerin ya da genel olarak değerlendirmenin, herhangi bir bilim dalındaki bilim adamlarınca hesaba katılması gereken *faktör*lerin dışında tutulması demek değildir. Bu yüzden, savımın yanlış yorumlanmaması için bu noktada bir uyarıda bulunmak istiyorum; burada ileri sürülen – sözcüğün en masum anlamıyla – kesinlikle "nesnelci" bir program değildir. İlerdeki açıklamalardan açıkça görülebileceği gibi, kültürel normların incelenmesi herhangi bir işlevsel katmanlaşma kuramının tam özünde yatmaktadır.

(1990; 13)

2.4. DEVİNGEN KATMANLAŞMA

Çoğul-dizge kuramına göre, ayrışıklık ve işlevsellik kavramları birbirleriyle uzlaşım içerisindedir; çünkü görünüşte uzlaşmayan öğeler aynı anda işleyen, kısmen alternatif dizgeler oluşturur. Bu dizgeler çoğul-dizge içerisinde katmanlaşarak aşamalı bir yapı meydana getirirler. Bu katmanlar arasında sürekli bir mücadele

vardır. Bu mücadele, dizgenin eşsürem eksenindeki devingen yapısını oluşturur. Zaman içerisinde, katmanlar arasındaki çekişme sürerken, bir katman diğerine göre üstün hale gelir; ama bu üstünlük sürekli değildir. Üstün hale gelen katman bir süre sonra bir başka katmana yenik düşer. Katmanlar arası bu zafer ve yenilgiler dizgenin ardsürem eksenindeki değişimleri belirler.

Çoğul-dizge içerisinde, her birinde bir merkez ve bir çevre bulunan dizgeler yer alır. Çevredeki olgular merkeze doğru gelmeye çabalarken, merkezdeki olgular da çevreye doğru itilirler. Dizgenin merkezini bir atomun çekirdeğine, çevresinde yer alan olguları da elektronlara benzetebiliriz. Bazen dizgede öyle bir hareket meydana gelir ki, çevrede yer alan bir öge bitişikteki bir başka dizgenin çevresine itilebilir. Girdiği bu yeni dizge içerisindeki merkeze ulaşma mücadelesinde yerini alır. Dizgeler-arası bu tür bir hareketi de bir molekülün atomları arasındaki elektron alış-verişine benzetmek mümkündür.

Bir kültüre mensup olan insanlar, içinde bulundukları dizgeye dışarıdan, yani nesnel olarak bakamadıkları için, yukarıda sözü edilen dizgeler arası aktarımları fark etmezler ya da kaynağını göz ardı ederler; çünkü geleneksel bakış açısına göre tek bir dizge vardır ve dizgenin merkezi dizgeyle özdeştir. Merkezde, resmi kültür, ölçünlü dil, saygın görülen yazın ve egemen sınıfların davranış modelleri yer alır. Merkezin dışında kalan (çevredeki) olgular dizge dışı sayılır. Bu geleneksel yaklaşım, dizge içindeki çeşitli öğelerin anlamının farkına varılmamasına, değişim sürecinin açıklanamamasına ve değişim süreci sonunda ortaya çıkan değişikliklerin yorumlanamamasına yol açmıştır. Oysa, Çoğul-dizge kuramı, sözü edilen bu dizgeler-arası aktarımların neden ve nasıl meydana geldiğini ele alır (Even-Zohar, 1990; 13).

Çoğul-dizge kuramı çerçevesinde yapılan çalışmalar, çoğul-dizge içerisindeki süreçlerin “repertuar”¹ oluşturulması süreçleriyle sıkı sıkıya ilişkili olduğunu göstermektedir. (“Repertuar”, herhangi bir ürünün hem oluşturulması hem de kullanımını, diğer bir deyişle hem üretimi hem de tüketimini yöneten kurallar ve

¹ “Repertuar” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak “dağarcık” sözcüğü kullanılmaktadır, fakat Çoğul-dizge kuramı için özel bir terim niteliğinde olması nedeniyle biz “repertuar”ı kullanmayı tercih ediyoruz.

gereçler toplamıdır.) (Even-Zohar, <http://www.tau.ac.il/~itamarez/papers/fac-dep.html>). Bu ilişki nedeniyle, dilsel sözceler, yazınsal metinler gibi ürünler ele alınırken üretildikleri çoğul dizgenin durumu dikkate alınmalıdır.

2.4.1. Çoğul-dizgede Saygın Görülen ve Görülmeyen Katmanlar

Bir kültür içerisinde bazı edebi yazınsal normların ve eserlerin “saygın” (canonized) görülmesi toplumun baskın sınıfının bu norm ve eserleri meşru kabul etmesi demektir. Toplumun bu kesimi tarafından reddedilen norm ve eserler ise saygın görülmeyen norm ve eserlerdir. Göreceli olan bu durumun (saygın görülme-görülme durumu) metinsel etkinliklerin niteliğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Yani, saygın görülenler iyi, saygın görülmeyenler kötü demek değildir.

Egemen ideolojiler her ne kadar saygın katmanının dışında yer alan normlara ve eserlere izin vermese de bu kültürel, dilsel, toplumsal olguların katmanlaşması ve çoğul-dizge içerisinde yer alması kaçınılmazdır ve saygın görülen-görülme katmanların varlığı ve aralarındaki çekişme her kültürde yer alan evrensel bir olgudur.

Saygın görülen, en prestijli repertuar, çoğul-dizgenin merkezinde yer alır. Bu repertuarın saygınlığını belirleyen grup elbette kültürün egemen sınıfıdır. Bu sınıf, saygınlık özelliklerini sürdüremediği ya da kontrolü kaybetmemek için repertuar özelliklerinde değişiklik yapmadığı takdirde merkeze doğru ilerleyen başka bir grup tarafından merkezin dışına itilir ve repertuarını değiştirmede süreci de merkezin kontrolünü tekrar ele geçirmesi pek mümkün olmaz.

İşte, merkezle çevre arasındaki bu değişim bir dizgenin içerisindeki güçlerin dengelenmesini, ayrıca da sağladığı devingenlikle dizgenin değişip gelişerek kalıcı olmasını sağlar. Durağan hale gelen bir dizge yok olmaya mahkumdur (Even-Zohar, 1990; 15).

2.4.2. Dizge, Repertuar ve Metin İlişkisi

Daha önce de tanımlandığı üzere “repertuar, metin üretimini yöneten kurallar ve öğeler bütünüdür” (Even-Zohar, 1990; 17). Bu kurallar ve öğeler yere ve zamana göre farklılıklar gösterir. Ayrıca, saygın olma ya da olmama durumunu belirleyen, repertuarın kendisi değil, içinde bulunduğu dizgesel ilişkilerdir. Saygın repertuarı belirleyen ve destekleyen etmenler elit tabakanın zevklerini ve davranış biçimlerini yöneten kültürel modellerdir.

Böyle düşünülürse, “yazın”ın yalnızca metinlerden ya da repertuardan oluştuğu söylenemez. Metinler ve repertuar yazın’ın bir parçasıdır; fakat davranışları kendi yapılarına bakılarak anlaşılamaz. Ancak yer aldıkları yazınsal dizge içerisinde açıklanmaları mümkündür.

Metinler, yazınsal bir dizgenin en somut ürünleridir. Fakat bir üründen yola çıkarak o ürünün oluşumunu sağlayan işleyişi tam olarak algılamak mümkün değildir. Aynı şekilde metinlerin, yazınsal bir dizgede, saygınlığın saptanması süreçlerinde rol oynadığı söylenemez. Metinlerin dizgesel ilişkilerdeki etkinlikleri bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan ürünler olmalarıyla sınırlıdır (Even-Zohar, 1990; 17).

2.4.3. Durağan ve Devingen Saygınlık

“Saygınlık” terimi metin düzeyinde ve model düzeyinde olmak üzere iki farklı durumu ifade etmektedir: Durağan saygınlık ve devingen saygınlık. Durağan saygınlıkta bir metnin, yazın tarafından korunması istenilen klasik metinler arasına girmesi söz konusudur. Devingen saygınlıkta ise yazınsal bir model, bir metin üretme ilkesi olarak dizgenin repertuarına yerleşir. Bir dizgenin devingenliğini ve durağan saygınlık kavramında yer alan metinlerin üretilmesini de bu tür bir saygınlık (devingen saygınlık) sağlar.

Bir dizgenin var olabilmesi için durağan saygınlık kazanmış metinlerin varlığı birincil bir koşuldur. Yazarlar, ürettikleri metinlerin saygınlık kazanması için

mücadele ederlerken aslında bu metinlerin temsil ettiği yazınsal modellerin fark edilip kabul edilmesi için uğraş verirler. Merkez konumunda yer alan saygınlık ölçütleri değiştiği için izledikleri yazınsal modellerin saygınlığını korumak amacıyla bu değişikliklere paralel olarak bir modelden diğerine geçerek ya da yeni modeller oluşturarak saygınlığını koruyan yazarlar yazın tarihi boyunca yer almaktadır (Even-Zohar, 1990; 19).

2.4.4. Birincil ve İkincil Olma Durumu

Çoğul-dizge içerisinde yer alan bir repertuarın birincil ya da ikincil türde olması yenilikçilik ya da tutuculukla ilişkilendirilmektedir. Bir repertuar, içerdiği normlara uygun olarak, bütün model türevleri ortaya çıkıp oluşumunu tamamladığında, artık tutucu bir repertuar haline gelir. Böyle bir repertuardan (dizgeden) çıkan ürünler çizgisinden sapmaz ve bu yüzden de önceden tahmin edilebilir niteliktedir. Even-Zohar bu durumdaki ürünleri “ikincil” diye adlandırmaktadır. İçine yeni öğelerin girmesiyle büyüyen ve yeniden yapılanan bir repertuardan (ve dizgeden) çıkan ürünler ise yenilikçidir ve “birincil” türdendir. Birincil bir model, dizgenin merkezini tutarsa ve orada yeterli bir süre varlığını sürdürebilirse katılaşp durağanlaşarak ikincil duruma geçmesi kaçınılmazdır. İkincil duruma geçen bu model de bir süre sonra yenilikçi bir başka model tarafından merkezin dışına itilecektir. Birincil ve ikincil modeller arasındaki bu mücadele tıpkı dizgenin alt ve üst katmaları arasındaki mücadeleye benzemekte ve dizgenin devingenliği ve değişimi açısından önem taşımaktadır (Even-Zohar, 1990; 21).

2.5. ÇOĞUL-DİZGEDE DİZGE-İÇİ VE DİZGELER-ARASI İLİŞKİLER

Çoğul-dizgeye ilişkin olarak buraya kadar açıklanan özellikler dizge-içi ilişkiler için geçerlidir, fakat dizgeler-arası ilişkiler de dizge-içi özelliklere paralellik gösterir.

Daha önce açıklandığı gibi dil, yazın, toplum, ekonomi, politika gibi göstergebilimsel dizgeler daha büyük bir (çoğul)dizge olan kültürü oluşturan öğeler

olarak kabul edilmekte ve bu dizgelerin çevre katmanları arasında çoğunlukla çeviri yazın gibi dolaylı olarak meydana gelen aktarımlar dizge-içi ilişkileri belirlemektedir.

Aynı şekilde, bir toplumun kültürel çoğul-dizgesinin, başka toplumların kültürel çoğul-dizgeleriyle birleşerek daha büyük bir çoğul-dizge oluşturduğu düşünüldüğünde, bu çoğul-dizgeler arasındaki aktarımlar da tıpkı dizge-içi aktarımlar gibi olacaktır. Sözgelimi bir dizgenin merkezindeki zayıflamalar sonucunda uç sınırdaki öğelerin merkeze kayması gibi, bir çoğul-dizgeye başka bir çoğul-dizgeden aktarılan özelliklerin merkeze doğru ilerlemesi söz konusudur. İşte, kültürlerarası etkileşimler bu şekilde bir çoğul-dizgeden başka bir çoğul-dizgeye aktarılan öğeler aracılığıyla meydana gelmektedir (Even-Zohar, 1990; 22-25).

2.6. DİZGENİN DENGİ VE OYNAKLIK DURUMU

Bir sosyokültürel dizgenin başka dizgelere ihtiyaç duymaksızın varlığını sürdürebilmesi yeterli ve ayrışık öğelerden oluşan bir repertuara sahip olmasına bağlıdır. Bu koşulun gerçekleşmediği durumlarda dizgeye başka dizgelerden aktarımlar olması gerekli ve kaçınılmazdır. Bir dizgenin varlığını sürdürebilmesi için repertuar hacminin en az ne kadar olması gerektiğine ilişkin kesin bir bilgi olmamasına karşın yazın alanındaki çalışmalar, küçük bir repertuara sahip yazınsal bir dizgenin işlemediğini ve bu yüzden derhal repertuarını genişletmeye yöneldiğini göstermektedir.

Dizgeler-arası aktarımlarla repertuarın genişlemesinden, bir dizgenin sürekli oynak (unstable) olmasının dizge için her zaman avantajlı bir durum olduğu sonucu çıkarılmamalıdır; çünkü ne oynaklık (instability) değişim demektir, ne de denge (stability) taşlaşma demektir. Gerekli değişimi sağlayamadığı için yok olmaya yüz tutan bir dizge (işlevsel açıdan) oynaktır. Oysa, düzenli şekilde değişimini sürdüren bir dizge için dengeli denebilir. Tabi bu değişimin kontrolden çıkıp dizgeyi yozlaştıracak düzeye gelmemesi gerekir; çünkü böyle bir durumda dizge, yok olma

tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı gibi, repertuarı oluşturan egemen sınıfın gücü, hatta dizgenin bağlı olduğu çoğul-dizge de tehlikeye girmiş olur (Even-Zohar, 1990; 26).

2.7. ÇEVİRİ-YAZIN İLE ÇOĞUL-DİZGE İLİŞKİSİ

Even-Zohar (1990; 45) çevirinin tarih boyunca ulusal kültürlerin oluşumunda oynadığı önemli role değinerek her dönemde bireysel çeviri çalışmalarının incelendiğini; fakat bu çalışmalar arasında bir ilişki kurulup çeviri-yazın'ın ayrı bir dizge olarak ele alınmadığını, yazınsal dizge içerisindeki işlevinin incelenmediğini vurgulamaktadır.

Even-Zohar çevrilmiş eserler arasında en az iki yönden ortak özellikler belirlemektedir:

- a) Kaynak metinler erek yazın'ın yer aldığı çoğul-dizgenin ilkelerine uygun şekilde seçilir.
- b) Çeviriler erek kültürdeki diğer dizgelerle olan ilişkileri sonucunda belli normları, davranışları ve politikaları benimserler.

Bu ortak özellikler çevirilerin çoğul-dizge içerisindeki yerinin incelenmesini haklı ve gerekli kılmaktadır. Böyle bir incelemede, çeviri-yazın'ın uç sınırd² veya merkezde bir yer tutmasının ya da birincil veya ikincil repertuarla ilişkili olmasının, söz konusu çoğul-dizgenin yapısını oluşturan özelliklere bağlı olduğu unutulmamalıdır (Even-Zohar, 1990; 46).

Bir yazın dizgesinde çeviri yazının merkezde bulunması o dizgeye daha önce dizgede bulunmayan yabancı öğelerin ve ilkelerin girmesi, bu sayede yeni yazınsal modellerin ortaya çıkması, repertuarın zenginleşmesi anlamına gelmektedir. Çeviri-yazın'ın merkezde konumlanmasına neden olan üç dizgesel koşul söz konusudur:

- a) Bir yazınsal çoğul-dizgenin henüz kuruluş sürecindeki “genç” bir dizge olması
- b) Bir yazının ilişkide bulunduğu diğer yazınlara göre “uç sınırd” ve/veya “zayıf” olması

² “Periphery” için “çevre” sözcüğünün kullanılması yaygındır, fakat bu çalışmada ‘external boundary or surface’ (Oxford Advanced Learner’s Dictionary of English) tanımından yola çıkarak “uç sınır” ifadesi kullanılacaktır.

- c) Bir yazının dönüm noktası ya da kriz döneminde olması (eldeki repertuarın hiç kabul edilebilirliğinin kalmaması)

Bu üç koşuldan herhangi birinin var olması durumunda çeviri-yazın çoğul-dizgenin merkezine oturur ve eksikliği duyulan öğelerin çoğul-dizgeye girişini sağlar. Böyle bir durumda özgün ve çeviri eserler arasındaki sınırlar erir, hatta en tutulan çeviriler o yazın'ın önde gelen yazarları tarafından yapılır (Even-Zohar, 1990; 47).

Yukarıda sözü edilen koşulların aksine, bir çoğul-dizgede büyük değişiklikler olmadığı ya da çoğul-dizgenin başka yazınlardan etkilenmediği durumlarda ise çeviri-yazın uç sınırdaki yer alır ve ikincil modeller içerir. Yazınsal süreçlerde bir etkisi bulunmaz. Özgün yazın yeni normlar ve modeller benimseyip gelişir, çeviri-yazın ise bu gelişimi takip etmeyerek önceki norm ve modellere bağlı kalan tutucu bir yaklaşım izler (Even-Zohar, 1990; 48).

Bir başka durum ise çeviri yazının çoğul-dizge içerisinde hem merkezde hem de uç sınırdaki bulunabilmesidir. Çeviri yazın katmanlardan oluşan bir yapı sergilediği için bir kısmı merkezdeyken başka bir kısmı uç sınırdaki yer alabilir. Örneğin, bir dilden yapılan çeviriler merkezi tutup normları ve modelleri belirlerken başka bir dilden ya da dillerden yapılan çeviriler uç sınırdaki yer alıp bu kurallara uyabilir (Even-Zohar, 1990; 49).

Çeviri-yazın çoğul-dizgede bazen merkezi, bazen uç sınırı, bazen de her iki konumu tutsa da yapılan araştırmalar normalde çeviri yazının uç sınırdaki yer alma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Zaten çoğul-dizgenin merkezini tutmasına neden olan koşullar (yazınsal çoğul-dizgenin genç olması, zayıf olması, bir dönüm noktası ya da kriz döneminde olması) bazen uzun sürse de sonsuza kadar devam eden durumlar değildir.

Çeviri-yazın'ın çoğul-dizge içerisindeki yeri, çeviri normlarının şekillenmesini de etkilemektedir. Çeviri, merkezi tutarsa çeviri normları da ona göre oluşur ve çevirmen, yaptığı çevirileri var olan normlara uydurmaya çalışmaz. Çeviri yoluyla çoğul-dizgeye yeni öğeler ve modeller girer ve dolayısıyla da yeni normlar benimsenir. Eğer çeviri yazın uç sınırdaki yer alırsa, o zaman da çevirmen yaptığı

çevirileri dizgede zaten var olan ikincil modellere uydurmaya çalışır (Even-Zohar, 1990; 49).

Kısacası, bir çeviri-yazın'ın çoğul-dizge içerisindeki yerini, o çoğul-dizgeyi tarihsel ve sosyal açıdan inceleyerek belirlemek ve çeviri uygulamalarının da bu yere bağlı olarak gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Even-Zohar'ın sözleriyle dile getirmek gerekirse:

“Bu açıdan bakıldığında çeviri, doğası ve sınırları bir kez ve her zaman geçerli olacak şekilde tanımlanan bir olgu değil, belli bir kültürel dizge içerisindeki ilişkilere bağlı bir etkinliktir.”

(Even-Zohar, 1990; 51)

2.8. ÇOĞUL-DİZGE KURAMI ÜZERİNE

Burada, Çoğul-dizge kuramı ile ilgili olarak söylenebilecek iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi, bazı kuramcıların Çoğul-dizge kuramında eksikler bulunduğunu düşünmeleri hatta birtakım öneriler getirmiş olmalarıdır. Shuttleworth'ün (1998; 179) saptamasına göre, Lefevere Çoğul-dizge'ye kutupsallık, dönemsellik ve hâmilik kavramlarını eklemeyi öngörürken, bazıları da ‘birincilik’ ve ‘ikincilik’ ayrımının gerekli olup olmadığını sorgulamışlar ve daha sonraları da Gentzler, Çoğul-dizge kuramının Rus Biçimciliğinin katı, kısıtlayıcı kavramlarından kurtulması gerektiğini ileri sürmüştür. Theo Hermans (1985; 12) da kuramı uygulanabilirliği açısından eleştirmiştir.

Çoğul-dizge kuramına ilişkin ikinci nokta ise, eleştirilebilecek tarafları olmasına rağmen çeviriye, çeviri metne ve çeviri sürecine farklı bir bakış açısı kazandırması ve betimleyici çeviri çalışmalarındaki başka yaklaşımlara ışık tutmuş olmasıdır. Özellikle Gideon Toury'nin “Norm kuramı”, Çoğul-dizge kuramının devamı olarak görülmektedir. Hermans (1985; 12) da yukarıdaki eleştirisinden sonra “Bununla birlikte, genelinde Çoğul-dizge kuramı yalnızca yazınsal çeviri değil, pek çok alanda araştırmayı teşvik edecek kadar kapsamlı ve uyarlanabilmelidir.” diyerek kuramın olumlu yönlerini de dile getirmektedir.

Sanırız Shuttleworth'ün řu sözleri çoğul-dizge kuramıyla ilgili görüşleri özetler niteliktedir:

Even-Zohar'ın çoğul-dizge kuramı tamamlanmış, çürütülemez bir bütün değil, daha çok ileriki çalışmalar için bir başlangıç noktasıdır. Ancak böyle bakıldığında, hem kuramsal hem de betimleyici nitelikte verimli araştırmalara kaynak olmaya devam edebilir. Değiştirilmeye ve geliştirilmeye açık çok fazla noktayı 'üzerinde çalışılır halde' bırakmasına rağmen, çoğul-dizge kuramının, çevirinin niteliği ve rolüne ilişkin anlayışa katkısı önemli ve oldukça etkilidir.

(Shuttleworth, 1998; 179)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NORM KURAMI

3.1. NORM KURAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİ

Bu çalışmanın esas kuramsal çerçevesini oluşturan Norm kuramı ilk kez 1970'lerin sonunda İsrail'li bilimadamı Gideon Toury tarafından ortaya atılmış 1980'lerde ve 90'larda etkili olmuş ve çeviri çalışmalarındaki en etkin araştırma programı olarak günümüze gelmiştir (Baker, 1998; 163). Betimleyici çeviri çalışmaları içerisinde yer alan Norm kuramı, esinlendiği Çoğul-dizge kuramının öngördüğü gibi çevirilerin dizgesel ve zamansal bağlamda değerlendirilmesi gerektiği görüşünü benimsemiş, ayrıca çeviriye erek-odaklı bir anlayışla yaklaşmış ve 'eşdeğerlik' kavramına da farklı bir boyut kazandırmıştır.

1.2. NORM KURAMININ ÇEVİRİYE YAKLAŞIMI

Toury, günümüze kadar gelen çeviri kuramlarının kaynak-odaklı, hatta kaynak dil-odaklı bir yaklaşımı benimsedikleri için yönergesel ve kuralcı olduğunu belirtmektedir. Çevirinin kaynak metnin, hatta kaynak dilin, erek dilde mümkün olan maksimum düzeyde yeniden yapılandırılması görüşü kaynak metin ve erek metin arasında potansiyel bir çevrilebilirliğin var olduğu düşüncesini de beraberinde getirir. Böylece çeviri sürecinden çok bu çevrilebilirlik üzerinde durulur (Toury, 1980; 35).

Oysa Toury, çeviriyi çeviri ürünü ve çeviri süreci olmak üzere iki açıdan ele almaktadır. Çeviri ürünlerinin betimlenmesi Toury'nin yaklaşımının esas amacını oluşturur; fakat betimleyici çalışma aynı zamanda bu ürünlerin oluşturulma esaslarının temelinde yatan kuramın sınanması, çürütülmesi ve değiştirilmesi için en iyi yoldur. Ancak, çeviri ürünlerinin gözlenebilir olgular olmasına karşın çeviri süreçleri, iç yapısı ancak tahmin edilebilen, deneme için yeniden kurulan bir 'kara kutu'ya benzemesi nedeniyle doğrudan incelemeye uygun değildir (Toury, 1985; 18). Bu yüzden Toury, çalışmasında süreç üzerinde yapılacak araştırmaları gözardı etmemekle birlikte öncelikli yer vermemektedir (Bengi, 2001; 116).

Toury'nin çeviriye yaklaşımını belirleyen bir başka nokta ise çevirilerin, işlevleri ve kimlikleri ne olursa olsun, erek kültürde oluşturulduğu ve o kültürün yapısını yansıttığı görüşüdür (Toury, 1995; 24). Bengi, erek-odaklı bu bakış açısını şöyle özetlemektedir:

Çeviri, kaynak dizgedeki bir yazarın kaynak dil verileriyle oluşturduğu bir metnin erek dizgedeki izdüşümü değildir. Çeviri doğal olarak kaynak çıkışıdır. Ama çevirinin kaynak dizgeye değil erek dizgeye hitap ettiği de bir gerçektir. Başka bir deyişle, çeviri doğası gereği ereğe yöneliktir. Durum böyle olduğunda çeviri kaynak metne göre ikinci derecede önemli bir etkinlik olmaktan çıkar. Nasıl kaynak metin kaynak dizgede birinci derecede önem taşıyorsa, çeviri metin de erek dizgede birinci derecede önem taşır. Çeviri tanımını, kaynak dizgenin belirlediği koşullar değil, erek dizgenin kendisi belirler.

(Bengi, 2001; 65-66)

Erek metnin erek dizgede, kaynak metnin kaynak dizgedeki rolünü üstlenebileceği görüşünü zaten Çoğul-dizge kuramı içerisinde ayrıntılı olarak incelemiştik. Toury'nin de bu dizgesel yaklaşımı benimsemiş olduğunu Yazıcı şu şekilde belirtmektedir:

...Başka bir deyişle, (Toury) çeviri süreçlerini, çevirilerin erek ekindeki işlevinin belirlediğine dikkati çekerek, anlıkta geçen çeviri süreçlerinin ancak görgül verilerden yola çıkarak saptanabileceğini belirtmek istemiştir. Bu durumda çeviriyi başlatan kaynak ekin değil, erek ekindir. Konuyu biraz daha açacak olursak, erek ekin kendi dizgesinde gördüğü bir eksikliği çeviri yoluyla kapatma ya da telafi etme kararını kendisi vermiş olmaktadır.

(Yazıcı, 2001; 56)

Toury, çevirinin erek kültürdeki işlevlerini saptamayı amaçladığı için erek dizgeye 'çeviri' diye sunulan bir metnin çeviri olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir (Toury, 1995; 26). Yine Bengi'nin sözleriyle özetleyecek olursak:

Toury, erek dizgede çeviri olarak tanımlanan tüm olguların betimleyici araştırmaya temel oluşturabileceğini söylüyor. Toury'nin konuya böyle geniş bir açıdan yaklaşmasının nedeni, kuramın amacının çeviriye ilişkin gerçekleri saptamak olduğuna duyduğu inanç. Doğal olarak bu araştırmalarda elde edilen sonuçlar çeviriye getirilecek tanımları da etkileyebilecektir.

(Bengi, 2001; 126)

Bu yaklaşımıyla Toury çeviri olarak kabul edilen olguyu farklı bir kuramsal çerçeveye sokmaktadır (Gentzler, 1993; 129). Fakat, "erek dizgeye çeviri olarak sunulan her metin kayıtsız şartsız çeviri olarak kabul edilebilir mi, bunun sınırları nelerdir?" gibi bir soru sorulacak olursa, bunun yanıtını

Toury'nin belli bir metnin çeviri olarak kabul edilebilmesi için önerdiği şu üç koşulda bulmak mümkündür: (1) çeviri olarak sunulan metnin, normal olarak bir başka dilde üretilmiş olan, bir kaynak metnin bulunması; (2) çeviri olarak kabul edilen metnin bu kaynak metinden bir aktarım süreci sonucunda türetilmiş olması; (3) söz konusu bu iki metin arasında metinlerarası bir ilişki bulunması. (Chesterman, 1997; 62).

İşte, yukarıdaki koşullar doğrultusunda bir metnin çeviri olduğuna karar verilmesinden sonra iki metin arasında bulunduğu kabul edilen ilişkinin incelenmesi betimleyici çeviri çalışmalarının en önemli bölümlerinden birini oluşturan 'eşdeğerlik'in belirlenmesidir.

1.3. NORM KURAMINDA EŞDEĞERLİK KAVRAMI

Günümüze kadar oluşturulmaya çalışılan pek çok çeviri kuramında ya da yapılan çeviri çalışmalarında 'eşdeğerlik' kavramının açıklanmaya çalışıldığını belirtmiştik. Toury de *In Search of a Theory of Translation* (1980) başlıklı kitabında eşdeğerlik kavramının, bir çeviri kuramının en önemli noktası olduğunu ve kuramın gerçek çalışma alanını, amaçlarını, olanaklarını, sınırlarını gösterip yöntemini belirlediğini ifade etmektedir (1980; 37).

Toury'e göre, bir çeviri eyleminin gerçekleştirilip bir çeviri ürününe ulaşılabilmesi için gerekli olan temel koşullardan biri, iki dil arasındaki ilişkiler dikkate alınmaksızın, iki ileti arasındaki belli bir ilişkinin varlığıdır (ya da kurulmasıdır). İşte, özgün iletiyle çeviri ileti arasında kurulan bu ilişkiye 'eşdeğerlik' denir.

Toury, erek metinle kaynak metin arasındaki ilişkilerin 'gözlenebilir gerçekler' olduğunu ifade etmektedir. Kaynak-odaklı çeviri kuramlarının kabul ettiği 'gerekli ilişkiler' yalnızca tahmine dayalı olabildiği halde erek-odaklı yaklaşımın öngördüğü 'var olan ilişkiler' doğrudan çözümlenebilir ve betimlenebilir niteliktedir ve genel seçenekler toplamından ortaya çıkar. Öyleyse, 'gerekli' ve 'var olan' ilişkilere 'olası ilişkiler' şeklinde bir üçüncü tür ilişkiyi eklemek gerekir. Bu ilişkiler,

iki farklı yazın dizgesine ait iki farklı doğal dilde oluşturulmuş iki metin arasındaki bütün potansiyel ilişkileri içermektedir (1985; 46). Toury, belirlediği bu üç tür ilişkinin, kullanılan ölçütlere bağlı olarak çeviri çalışmalarının farklı dallarının kapsamına girdiğini düşünmekte ve bunu da bir tabloyla göstermektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Erek ve kaynak metinler arasındaki ilişki türleri

İlişkinin Türü	Ölçüt (veya koşulların türü)	İlgili Çeviri Çalışmaları Dahı
olası ilişkiler ve potansiyel eşdeğerlik	kuramsal	çeviri kuramı
var olan ilişkiler ve gerçekleşmiş eşdeğerlik	deneysel	betimleyici çeviri çalışmaları
Gerekli ilişkiler (geleneksel anlamdaki 'eşdeğerlik')	önsel	uygulamalı çeviri çalışmaları

(Toury, 1985; 65)

Toury'e göre, deneysel bir olgu olan çeviri eşdeğerliğinin belli bir ilişki türüyle sınırlandırılabilir özdeksel bir tanımı olamaz. Ancak olası erek metin-kaynak metin ilişkilerinin tümünü kapsayan bir ilişkiler ağından söz edilebilir. Bu da *potansiyel eşdeğerlik dizgesidir* (çeviri 'edinci'). Böylece, çeviri eşdeğerliği kavramı önemli bir değişim geçirip 'özdeksel' değil, 'işlevsel' bir kavram haline gelir; çünkü, özdeksel açıdan farklı olguları aynı başlık altında toplamamanın tek yolu onları işlevsel açıdan eşit kabul etmektir. Toury'nin çeviri eşdeğerliğine getirdiği erek-odaklı bu yeni bakış, 'erek metin bir çeviridir' ifadesinin 'erek metin çeviri işlevi göstermektedir' ifadesine, 'x ilişkisi çeviri eşdeğerliğidir' ifadesinin ise 'x ilişkisi çeviri eşdeğerliği işlevi görmektedir' ifadesine dönüşmesine neden olmuştur (Toury, 1985; 47).

Erek metin ve kaynak metin arasındaki eşdeğerliğin bir önvarsayım olduğundan yola çıkan Toury, bu iki metin arasında eşdeğerlik olup olmadığının değil (zaten var olduğu kabul edildiği için), *ne tür* ve *ne derecede* bir eşdeğerlik olduğunun araştırılması gerektiğini belirtmektedir (1985; 47). Toury bu amaçla, çevirinin içerdiği ve yansıttığı gerilimin iki ucunu oluşturan, birbirine zıt iki koyut saptamıştır: ‘Yeterlik’ ve ‘kabul edilebilirlik’. Yeterlilik koyutu, kaynak metin öğelerinin erek dile en fazla düzeyde aktarılmasını gerektirirken, kabul edilebilirlik koyutu, erek metnin erek dizgeye uygun biçimde oluşturulmasını gerektirmektedir. Her çeviri bu iki uç nokta arasında belli bir yerde konumlanmaktadır. Bu yerin sürekli değişen bir özellikte olması nedeniyle önceden tanımlanması mümkün olmamaktadır. Toury’nin dikkat çektiği bir diğer önemli nokta, bir çevirinin asla tam geçerlilik ya da tam kabul edilebilirlik kutbunda yer alamayacağıdır. Bu iki kutbun aralarındaki, doğalarından kaynaklanan farklılık, aynı zamanda da bileşimlerini (uzlaşımını) sağlamaktadır (1985; 75).

Toury’e göre, çevirinin yeterlilik ve kabul edilebilirlik kutupları arasındaki yerinin değişkenliği bir başka koyut olan eşdeğerliğin gösterdiği değişkenlikle çakışmaktadır. Böylece, çeviri eşdeğerliğini saptamakla, çevirinin mutlak yeterlilik ve mutlak kabul edilebilirlik kutupları arasındaki yerini belirlemek aynı şeydir (1985; 75).

Yeterlilik ve kabul edilebilirlik kutuplarının ve bir çeviri metnin bu iki kutup arasındaki konumunun ne anlama geldiğini Bengi’nin, Toury’nin eşdeğerlik kavramına ilişkin şu sözleri anlaşılır biçimde özetlemektedir:

...Toury, eşdeğerliği tarihsel, değişken ve soyut bir kavram olarak ele alır. Bu soyut kavramın iki soyut kutbu vardır: Yeterlik ve kabul edilebilirlik kutupları. Çeviri, genel özellikleriyle kaynak metne yakın olursa yeterli çeviri olarak, erek dizge koşullarına yakın olursa kabul edilebilir çeviri olarak tanımlanacaktır.

(Bengi, 1995; 25)

Toury, kaynak metinle erek metin arasındaki her ilişkinin işlevsel anlamda eşdeğerlik olarak kabul edilebileceğini; fakat bunun, her ilişkinin kayıtsız şartsız eşdeğerlik olduğu anlamına gelmediğini belirtmektedir. Betimleyici çalışmalarda, potansiyel eşdeğerlik dizgesini ve çeviri edimini açıklamanın yeterli olmadığını, bu

iki olgu arasında, belli ilişkilerin neden çeviri eşdeğerliği olarak işlev gördüğünü açıklayan bir üçüncü olgunun var olduğunu söylemektedir. Toury'nin sözünü ettiği bu bütünüleyici olgu çeviri 'norm'larıdır. Bir çevirinin yeterlilik ve kabul edilebilirlik kutupları arasındaki durumunu belirleyen normlardır. Hem yeterlilik hem kabul edilebilirlik; hem çeviri edimi (erek metin ve somut erek metin-kaynak metin ilişkileri dizgesi) hem çeviri edinci (olası erek metin-kaynak metin ilişkileri dizgesi) belli niceliğe sahip olduğu için bilinmeyen tek faktör çeviri normlarıdır ve Toury, yazın çevirisine ilişkin çalışmaların odağını bu 'norm' kavramının oluşturması gerektiğini ileri sürmektedir (1980; 50).

3.4. ÇEVİRİ NORMLARI

Toury, *The Nature and Role of Norms in Literary Translation* (1980) başlıklı makalesinde kuramına da adını veren 'norm'ların sosyal olguların, özellikle de davranışların, bilimsel olarak açıklanmasında anahtar kavram olduğunu belirtmekte ve norm kavramının sosyoloji ve psikolojide 'bir toplumda neyin doğru, neyin yanlış; neyin yeterli, neyin yetersiz olduğu konusunda paylaşılan genel değer ve düşüncelerin eyleme dökülmesi' şeklinde tanımlandığını ifade etmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak normların, yalnız çeşitlilik gösteren davranışların değerlendirilmesinde ölçüt oluşturabileceğini söyleyen Toury, normların aynı türden, tekrarlanan durumlardaki davranışların düzenliliğini ayırt edebildiği ölçüde etkili ve yeterli olabildiğini eklemektedir (1980; 51).

Toury, Norm kavramını böylece genel olarak tanımladıktan sonra, yazın çevirisinin, tıpkı diğer davranışa dayalı etkinlikler gibi, farklı türden ve çeşitli derecelerde sınırlamalarla karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Bu sınırlamalar, bir ucunda nesnel, değişmez kuralların, diğer ucunda öznel, yapısal veya davranışsal özelliklerin bulunduğu bir doğru üzerinde gösterilecek olursa, bu iki kutbun arasındaki derecelendirilmiş doğru üzerinde normlar yer almaktadır (1980; 51). Eşsüremli olarak, bu üç tür sınırlama arasındaki ayrımı belirleyen çizgiler çok kesin değildir. Ayrıca, her biri görece olan bu kavramlarda mutlak bir doğruluk aranması yerine, bu kavramların davranışsal etkinlikleri ve bu etkinlikler sonucunda ortaya çıkan ürünlerin incelenmeye ve betimlenmeye uygunluğu üzerinde durulmalıdır.

Ardsüremli olarak ise, bu sınırlamaların her biri yükselerek veya düşerek birbirinin alanına girmektedir. Bu tür geçişlerin her biri normlarla ilgilidir ve diğer iki tür sınırlamayı norm türünden yeniden tanımlamak mümkündür. Yani, kuralların (daha) nesnel, yapısal veya davranışsal özelliklerin ise (daha) öznel normlar olduğu söylenebilir (1980; 52).

Çeviriyi, çeviri süreci ve çeviri ürünü olarak iki aşamada ele alan Toury, bu iki aşamaya paralel olarak çeviri normlarını da iki genel başlıkta toplamaktadır: Süreç-öncesi normlar ve çeviri-süreci normları (1980; 53-54).

Süreç-öncesi normlar çevirinin iki yönüyle ilgilidir. Bunlardan birincisi, çevrilecek eserlerin seçimiyle ilgili kararları (eseri çevrilecek yazarın, çevrilecek yazınsal türün ya da ait olduğu okulun, kaynak yazın dizgesinin saptanması gibi) etkileyen etkenlerdir. Normların belirlediği böyle bir çeviri politikasının oluşumu kuşkusuz, sözü edilen seçimleri belirleyen etkenlerin rastlantısal olamadığı, sistemli olduğu ya da bir model oluşturduğu durumlarda söz konusu olabilir.

Süreç-öncesi normlara ilişkin diğer konu ise, bir çevirinin kaynak dil yerine bir başka dilden çevrilmesine erek kültürde ne derece hoşgörü gösterildiğidir. Bu hoşgörünün derecesini ‘Erek dizgede, kaynak dil yerine ikinci bir dilden yapılan çevirilere izin veriliyor mu?’, ‘Hangi kaynak yazınlardan, yazın dizgelerinden, dönemlerden çeviri yapılmasına izin veriliyor, hangileri tercih ediliyor ya da yasaklanıyor?’, ‘Kaynak dil yerine ikinci bir dilden çeviri yapılıyorsa, hangi dil(ler)e izin veriliyor, hangisi/hangileri tercih ediliyor ya da yasaklanıyor?’, ‘Kaynak dil yerine ikinci bir dilden çeviri yapılıyorsa çeviri eserde bu gerçek belirtiliyor mu yoksa ihmal mi ediliyor? Eğer belirtiliyorsa çevirinin yapıldığı bu ikinci dilin hangi dil olduğu da belirtiliyor mu?’ gibi sorulara verilecek yanıtlar belirlemektedir (1980; 53).

Çeviri-süreci normları, adından da anlaşıldığı gibi, çeviri süreci içinde alınan kararları sınırlayan normlardır. Bu normlar, metnin dilsel malzemesinin dağılımını (metnin matriksini) ve metin-içi dil malzemesinin kullanımını

etkilemektedir. Toury, böylece çeviri-süreci normlarını da iki başlık altında incelemektedir: Matriks normları ve metin-içi normlar.

Matriks normları, çeviri metinde kaynak dil malzemesinin yerini alacak erek dil malzemesinin varlığını etkiler, bu malzemenin metin içerisindeki yerini (dağılımını) ve metnin bölümlendirilmesini belirler. Aynı zamanda erek metinde yapılan ekleme, çıkarma, yer değiştirme, farklı şekilde bölümlere ayırma gibi değişikliklerin ‘kısaltılmıştır’, ‘uyarlanmıştır’ gibi ifadelerle ne derece belirtildiğini saptar. Matriks normları içinde yer alan bu kavramlar, birbirinden net bir biçimde ayrılamazlar; çünkü sözcelimi, büyük oranda yapılan bir eksiltme genellikle metnin bölümlendirilmesindeki bir değişikliği de beraberinde getirmekte ya da metnin herhangi bir kısmının çevrilirken metnin başka bir yerine taşınması, o yerden bir eksiltme yapıldığı ya da taşındığı yere bir ekleme yapıldığı anlamına gelmektedir.

Metin-içi normlar ise, kaynak metindeki dilsel malzemenin yerini alacak ya da bir diğer değişle onun eşdeğeri olarak görev yapacak metinsel ve dilsel malzemenin seçimini saptayan normlardır. Bu normlar tamamen dilsel olabildiği gibi, yazınsal çeviride genel olarak ya da belli bir yazınsal eserin çevirisi veya belli bir yazınsal tür, kaynak, dönem, teknik gibi olguları belirlenmesini etkileyerek ‘yazınsal’ da olabilir.

Çeviri-süreci normları, yeterli çeviri normları (kaynak dizge normları) ya da erek dizge normları olabilir. Edimsel yönergeler ortaya koyan her model, bazı seçenekleri açarken bazılarını da kapatması nedeniyle erek dil malzemesinin seçimi ve metin içerisindeki düzenlenişi konusunda sınırlamalar getirdiği için ‘norm’ tanımının kapsamına girmektedir (1980; 56).

Bir çeviri, eğer kaynak dizge normlarına (yeterli çeviri normları) göre yapılırsa, çevrildiği dil erek dil değil, kısmen erek dilin kısmen de yapay bir dilin karışımından oluşan, gerçekte var olmayan bir dile çevrilmiş olur. Bu şekilde oluşturulan erek metin ise erek dile kendiliğinden girmiş sayılmaz, zorla sokulmuş olur. Öte yandan, eğer çeviri erek dizge normlarına göre yapılırsa erek dizgeye giren bu ürün artık özgün eserden tamamen farklıdır, ama yeterli bir çeviridir ve erek

dizgede kabul görür (1908; 56). İşte böylece, çevirmenin hangi dizgenin normlarını benimseyeceği konusunda vereceği kararı belirleyen bir üçüncü norm ortaya çıkmaktadır. Toury, bu normu hem genel olduğu, hem de mantıksal olarak diğer iki grup normdan önce işlediği için ‘öncül norm’ olarak adlandırmaktadır. Öncül norm, bir çevirmenin herhangi bir metne ya da genel olarak yazın çevirisine önsel yaklaşımını belirler, ama çeviri süreci sırasında çevirmenin bu yaklaşımının ne derece tutarlı olduğu, bütün metinde mi yoksa bazı kısımlarında, hatta çok küçük metinsel birimlerinde mi görüldüğü ortaya çıkar (1908; 54).

Toury, çeviri normlarını bu şekilde tanımladıktan sonra hangi çeşit olursa olsun bütün normların, çeviri yazın’ın erek çoğul-dizgedeki konumuna ve bu konumun özgün yazın’ın dizgesel konumuyla ne derece örtüştüğüne bağlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, yazınsal bir eserin kaynak çoğul-dizgedeki konumunun, bu eseri çevirecek olan çevirmenin tutumunu etkilemesi açısından yine kaynak ve erek dizge normlarının karşı karşıya gelmesine neden olduğunu ifade etmektedir (1980; 56).

Toury’nin çeviri normlarına ilişkin olarak buraya kadar aktardığımız görüşleri normların çeviri sürecindeki etkileriyle ilgilidir. Oysa, daha önce de belirttiğimiz gibi Toury, betimleyici çeviri çözümlemeleri için çeviri sürecinden çok çeviri ürününe öncelik tanımaktadır. Çeviri ürünlerinin çözülmesinde normların incelenmesi amacıyla başlıca iki kaynaktan yararlanılabileceğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi, çeviri metnin kendisidir. Diğeri ise, çevirmen, yayıncı, çeviri eleştirmeni gibi çeviri olgusu ve çeviri süreciyle ilgili kişilerin belli bir çeviriye ya da genel olarak çeviri olgusuna yaklaşımlarını saptamaya yarayacak metin-dışı kaynaklardır. Çeviri metinler, normların etkisiyle ortaya çıkan davranışların bir sonucu olduğu için bunların incelenmesi sonucunda normların yeniden kurulması mümkündür. Oysa, metin-dışı kaynaklarda çeviri normlarının tanımlandığı kuralcı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerle gerçek çeviri edimi arasında büyük bir uçurum olabilir; çünkü bu kuralcı ifadeler ya öznelidir ya da bu ifadeleri sarf edenler çeviri konusunda yeterince yetkin değildirler. Bu eksikliklerine karşın bu tür kaynakların tamamen terk edilmemesi gerektiğini ifade eden Toury, bu kaynakların yine de çeviri metinlerin çözülmesinde belli bir değer taşıdığını belirtmektedir. Fakat, bu

kaynakların yararlanılabilir olması için, spekülasyonların ötesine geçip sistemlilik göstermesi gerekir. Bunun için de, hem kendi içlerinde birbirleriyle hem de çeviri metinlerden yeniden çıkarılan normlarla uzlaşım içerisinde olmaları gerekir (1908; 57).

Çeviri normlarının yeniden kurulması için Toury, çeviri ürünlerinin bir kaynak olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu tür bir çalışmaya kaynak teşkil edecek olan çeviri ürünü tek bir metin olabileceği gibi, bir kaynak metnin değişik dönemlerde (ardsüremlî) ya da aynı dönemde yapılmış (eşsüremlî) çevirileri, belli bir dönemde yapılmış olan çeviriler, belli bir yazardan yapılan çeviriler veya belli bir çevirmen tarafından yapılmış çeviriler olabilir (Bengi 1995; 14). Toury, bu tür çalışmalar için karşılaştırmalı bir yöntem önermektedir. Yukarıda belirtilen çeviri metinler birbirleriyle karşılaştırılarak normlar betimlenebilir. Eğer tek bir metin ele alınıyorsa, o zaman da erek metin kaynak metinle karşılaştırılarak normların yeniden kurulması sağlanabilir (1980; 58).

Toury, bir çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırılmasının genel dilsel ve yazınsal kuramlara dayandırılması, kaynak ve erek dillerin ve bunların dahil olduğu çoğul-dizgelerin tam ve sistemli bir açıklamasını içermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu karşılaştırmının, olabildiğince geniş ve gerekli bir bölümü kapsamaları için Toury, iki kuramsal esastan yola çıkılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan biri, her iki metnin de yazınsallık türü ya da derecesinin belirlenmesidir. Diğer ise, daha önce belirttiğimiz gibi, çeviri ve özgün metin arasında eşdeğerlik olup olmadığı değil, ne tür ya da ne derece eşdeğerlik olduğunun saptanmasıdır (1980; 59).

Karşılaştırmadaki bu ikinci esas dizgesel boyutu içerir. Erek-odaklı bir yaklaşım izlendiği için erek metnin ait olduğu yazınsal çoğul-dizgedeki yeri betimlenir. Eşdeğerliğin saptanmasını öngören birinci esas ise erek ve kaynak metinlerin sırasıyla, “çözüm” ve “sorun” olarak ele alınmasıyla ilgilidir. Bengi, Toury’nin bu aşamalara ilişkin görüşlerini şöyle özetlemektedir:

Bu kuramda vurgu erek dizge ve çeviri üzerinde olduğu için betimleyici alanda yapılacak araştırmalarda da çeviri ürünün erek dizgedeki diğer ürünlerle (çeviri ya da özgün) ilişkisine öncelik verir Toury. Erek metin, yani ürün ile kaynak

metin arasındaki ilişkinin betimlenmesi bunu izler. Birinci aşamada erek metin erek dizge içindeki öteki metinler içinde yerini alırken “çeviri görüngüsü” olarak kabul görür; ikinci aşamada, yani erek metnin kaynak metinle karşılaştırılması aşamasında, “çözüm” olarak kabul görür. Bu durumda kaynak metin de “sorun” olarak ele alınmaktadır. Ancak bu sözcükler düz anlamlarında kullanılmamaktadır. Sadece erek metin, kaynak metin ilişkisinin sorun + çözüm çifti olarak ele alındığını göstermektedir. Çeviri ilişkisinin nasıl bir ilişki olduğu bu çiftler üzerinde yapılacak betimleyici çalışmalarla belirlenir.

Toury’ye göre sorun + çözüm çiftlerinin belirlenmesi yapılacak betimleyici çalışmada önemli bir yer oluşturur çünkü karmaşık görüngüler söz konusu olduğunda (çeviri metin kaynak metin bütünceleri gibi) karşılaştırmanın tam ve kapsayıcı olması mümkün değildir, karşılaştırma ancak “kısmi” olabilir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir başka nokta da karşılaştırmanın, doğası gereği ancak “dolaylı” olabileceğidir. “Dolaylı” karşılaştırma, aracı kavramların kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu kuramda karşılaştırmaya temel oluşturacak aracı kavram Toury’nin “varsayımsal yapı” olarak adlandırdığı “yeterli çeviri” durumudur. Bu duruma göre çözümlerde saptanan kaymalar saptanır. Ancak Toury çevirideki kaymaların saptanmasını “kendi içinde bir son” olarak ele almaz. Bu saptamalar sayesinde “açıklayıcı varsayımlar” a gidilebilir. Yapılan incelemenin esas yararı da bu noktada ortaya çıkar.

(Bengi, 1995; 14)

Görüldüğü gibi Toury, çeviri çalışmalarıyla ilgili geleneksel yöntemleri olabildiğince bir yana bırakarak deneysel yöntemlere dayalı bir model oluşturmaya çalışmıştır (Hermans, 1985; 13). Buna karşın kendisi, çeviri normları konusunda yapılan çalışmalarda istatistiksel yöntemler içeren, tam olarak biçimlenmiş, sistemli bir aşamaya henüz gelinmediğini, şimdilik kişisel bilgi ve deneyimlere dayalı çalışmalarla yetinildiğini belirterek gelecekte metodolojik gelişmelerin kaydedilip kapsamlı bir çeviri kuramına ulaşılması yönündeki ümitlerini dile getirmektedir (Toury, 1980; 61).

3.5. ÇEVİRİ NÖRLARINA DİĞER YAKLAŞIMLAR

Çeviri çalışmaları içerisinde 1980’lerin başında yerini almış olan çeviri normları, o günden bu yana büyük ilgi toplamış ve üzerine pek çok şey yazılmıştır (Diriker, 1999; 74). Toury’nin deneysellik konusunda göstermiş olduğu kararlılık, çeviri çalışmalarının yeniden tanımlanıp düzenlenmesini sağlarken bir yandan da araştırmaya yönelik yeni amaçlar belirleyip gerekli yöntembilimsel araçları geliştirmiştir. Toury’nin çalışmaları aynı zamanda, çeviri alanında kendisiyle benzer düşünceleri taşıyan diğer araştırmacılara da esin kaynağı olmuştur (Hermans, 1995; 216).

Toury'den sonra çeviri normları konusunda yapılan çalışmalar arasında en göze çarpanı Helsinki Üniversitesi'nden Andrew Chesterman'ın yaptığı çalışmalardır. Chesterman, Toury'nin, neyin çeviri olarak kabul edilebileceği, çeviri metinle özgün metin arasındaki ilişkiler konularındaki pek çok görüşünü benimsemekte, Toury'nin belirlediği normlardan farklı olarak da **profesyonel normlar** (süreç ya da üretim normları olarak da geçmektedir) ve **beklenti normları** (diğer adıyla ürün normları) olmak üzere iki tür norm tanımlamaktadır (Chesterman, 1997; 64-70). Profesyonel normlar, çevirmenin yetkili, profesyonel davranışlarından ortaya çıkar ve çeviri sürecinin kabul edilmiş yöntem ve stratejilerini yönetir. Bu normlar kendi içlerinde, bütünlük ve kusursuzluğa ilişkin profesyonel standartları gerektiren ve etik olan **sorumluluk normları**; sosyal normlar olan ve bir iletişim uzmanı olarak görülen çevirmenin rolünü vurgulayan **iletişim normları**; çevirmenin kaynak metinle erek metin arasında, özgün yazarın ve çevirinin genel amacına ilişkin olarak kendi anlayışına dayandırdığı, uygun bir ilişki kurmasını ve sürdürmesini gerektiren ve dilsel olan **ilişki normları** olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İkinci ana norm sınıfını oluşturan beklenti normları ise, çeviriyi alımlayanlar tarafından oluşturulan normlardır ve bu kitlenin, (belli bir türdeki) bir çevirinin nasıl olması gerektiği ve erek dizgede oluşturulan (belli bir türdeki) özgün bir metnin nasıl olması gerektiği yönündeki beklentilerine göre biçimlenir. Aslında, belli bir toplumdaki beklenti normlarına uymaya çalışan bir çevirmen aynı zamanda o toplumdaki profesyonel normlara da uyuyor demektir (Baker, 1998; 165).

Chesterman'ın normları, Toury'nin normlarından daha geniş bir kapsama sahip görünmektedir; fakat, Toury'nin normlarından daha fazla, daha ileri bir özellik taşıyıp taşımadığına bakıldığında sorumluluk ve iletişim normlarının her tür iletişime uygulanabildiği görülmekte; ilişki normlarına gelince, onların da neyin çeviri olabileceğiyle ilgili sorunu yinelediği anlaşılmaktadır. Bu normlara ilişkin olarak Chesterman, kaynak metin- erek metin ilişkisi için 'uygun benzerlik'in (relevant similarity) gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu gerekliliği de kısmen beklenti normları yerine getirmektedir (Hermans, 1999; 79). Bizce, beklenti normları da Toury'nin süreç öncesi normlarıyla büyük benzerlik taşımaktadır. Aslında, Chesterman'ın normlarının içerik açısından büyük ölçüde Toury'nin

normlarıyla örtüştüğü, benzer kavramların farklı başlıklar altında toplanmış gibi görüldüğü söylenebilir.

Çeviri normları konusunda çalışma yapmış bir diğer araştırmacı da Christiane Nord'tur. Hermans'a göre, Nord'un norm tanımları Chesterman'ınkilere göre daha nettir. Nord, norm yerine 'gelenek' (convention) ifadesini kullanmayı tercih ederek **yapısal gelenekler** ve **düzenleyici gelenekler** olmak üzere iki tür norm betimlemektedir. Yapısal gelenekler belli bir kültür toplumunun neyi çeviri olarak kabul ettiğini belirlerken düzenleyici gelenekler okuyucuların veya eleştirmenlerin çevirileri değerlendirmek için kullandıkları ölçütleri belirlemektedir. (Hermans, 1999; 79).

Görüldüğü gibi, Nord'un normlarının da Chesterman'ın normlarıyla – dolayısıyla Toury'nin normlarıyla - örtüştüğü noktalar bulunmaktadır. Hermans, her ikisinin belirlediği normları da çeviri kuramı çalışmalarına çevirmenin bakış açısı dışında yeni bakış açıları kazandırmaları ve bir çeviri geleneğinin kuramsallaştırılmasını sağlamaları açısından gelişme olarak görmektedir (Hermans, 1999; 79).

Sonuç olarak, çeviri normları betimleyici çeviri çalışmalarında önemli bir adım ve evrensel bir çeviri kuramına ulaşma yolunda ümit verici bir gelişme olarak görülmektedir (Baker, 1998; 165).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ OLGUSU İÇİNDE ÇEVİRMENİN YERİ

4.1. ÇEVİRMENİN NİTELİKLERİ

Çeviri süreci öncesi, çeviri süreci, çeviri ürünü, çeviri normları gibi çeviriye ilişkin pek çok aşama ve kavramdan söz ederken bütün bu aşamaları gerçekleştiren, normlara uyan (veya uymayan) ve çeviri olgusunun ayrılmaz bir parçası, bir ögesi olan “çevirmen” kavramını da incelememiz gerekmektedir. Genel tanımıyla çeviri “bir dilde yazılmış bir metnin, başka bir dilde yeniden oluşturulması” ise, “Bu oluşturma işlemini gerçekleştiren kişiye de çevirmen denir.” Gibi çok genel bir çevirmen tanımı da verebiliriz, fakat tıpkı çeviri kavramının yukarıdaki basit tanımın ötesinde, karmaşık, çok boyutlu bir kavram olması gibi bir çevirmen de nitelikleri, çeviri süreci öncesi ve sırasındaki edimleri ve bu aşamalarda aldığı kararlar nedeniyle sanırız, yukarıdaki tanımın ifade ettiğinden daha fazlasını hak etmektedir.

Özellikle teknolojik gelişmeler sonucunda kültürlerarası iletişimin ve etkileşimin büyük hız ve önem kazandığı çağımızda, bilgi paylaşımında çevirmenlerin büyük bir rolü olduğu yadsınamaz. İkidilli (bilingual) olması nedeniyle iki kültür arasındaki bağı kuran ve aktarımı gerçekleştiren bir çevirmenin ne gibi niteliklere sahip olduğu, iki dil bilen herkesin böyle bir aktarımı ne derece gerçekleştirebileceği ve “çevirmen” tanımına girip girmediği de tartışma konusudur.

Çeviri çalışmalarında bir çevirmenin sahip olduğu dil edincini açıklayan önemli tanımlara pek rastlanmamakta, bu konuda genellikle geleneksel dilbilim terimleri kullanılmaktadır (Kiraly, 1995; 14). Oysa, Wills’e (1976) göre, çeviri edinci kısmen dillerarası bir edinç olduğu için, tek dilli olmanın gerektirdiği geleneksel dört beceriden (dinleme, konuşma, okuma, yazma) farklıdır. Çünkü, çeviri edinci, kaynak ve erek dillere ait kapsamlı bir sözdizimsel, sözcüksel, biçimbilimsel bilgilerin yanı sıra bu dillerin tam bir biçimsel (metinsel) bilgisini de

gerektiren bir üstedinc (supercompetence)'tir. Bu üst edic aynı zamanda, iletişimsel açıdan uygun bir dillerarası ve metinlerarası aktarımı gerçekleştirebilmek için her iki dildeki bilgilerin birbirine uyumunu sağlama becerisini de içermelidir. Görüldüğü gibi, çeviri edinci öğelerinden bazıları ikidillilerde bulunmaktadır, fakat Wills'in üstedinc tanımında belirtilen diğer öğeler bulunmamaktadır (Kiraly, 1995; 14). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, bir çevirmenin birinden diğerine aktarım yaptığı iki dili de çok iyi bilmesinin (iki dilli olmasının) yanı sıra gerekli başka bazı bilgi ve becerilerle de donanımlı olması gerekmektedir.

Çeviri çalışmalarında, yukarıda sözünü ettiğimiz çeviri edincine sahip, çevirmen diyebileceğimiz bir kişinin çeviri yapabilme yeteneğinin doğuştan mı olduğu, yoksa öğrenilerek mi kazanıldığı konusunda da bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Çeviri yeteneğinin sonradan kazanıldığını savunanlar, çeviri edincinin sonradan edinilen şu yetenekleri içerdiğini ifade etmektedirler:

- (1) metinleri, metin türüne göre çözümleme yeteneği
- (2) farklı türden özelliklerin aşamalı bir yapıda birbirlerine uygunluklarını saptama yeteneği
- (3) bu uygun özellikleri, uygunluk sırasına göre dilsel ve diğer göstergebilimsel sınırların ötesine tam ve gerektiği şekilde aktarma yeteneği
- (4) aktarılan özellikler çevresinde metni yeniden oluşturma yeteneği (Yeniden oluşturulan metin, erek dil ve erek kültürün kabul edilebilirlik ölçütlerine uyması gerekir) (Kiraly, 1995; 15).

Çeviri yeteneğinin sonradan kazanıldığına ilişkin bu görüşlere karşı çıkan Harris ve içlerinde Toury ve Lörcher'in de bulunduğu diğer araştırmacılar ise çeviri yeteneğinin doğuştan geldiği, ikinci bir öğrenilmeye başlanılmasından itibaren otomatik olarak ortaya çıktığı, dolayısıyla profesyonel çevirmenler ve çeviri eğitimi alanlarla ikinci bir dil öğrenenlerin çeviri davranışı arasında pek önemli bir fark bulunmadığı görüşünü savunmaktadırlar (Kiraly, 1995; 15).

Hönig (1988) bu konuda karşı tarafta yer almakta ve çevirinin, çeviriye özel metinsel çözümleme ile başlayıp erek dilde belli bir metinsel işlevi yerine getiren bir ürünle sona eren, ilkeleri ve stratejileri olan bir süreç olduğunu savunmaktadır. Hönig'e göre, ikinci bir dili öğrenenler gerçek anlamda çeviri yapamazlar, çünkü çeviri yaparken dikkate alınması gereken durumsal etkenleri, stratejileri ya da çevirinin uyması gereken yeterlilik veya nitelik ölçütlerini bilmezler (Király, 1995; 16). Görülüyor ki, Hönig profesyonel bir çevirmenin kaynak ve erek dilleri bilmesinin yanısıra çeviriye ilişkin bir üstbilişsel farkındalığa (metacognitive awareness) sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Gerçekte, çevirmen kimliği kazanmış kişilerin çoğunun bir çeviri eğitimi almamış oldukları düşünülürse Hönig'in görüşünün ideal fakat gerçekçi olmadığı söylenebilir. Zaten betimleyici çeviri çalışmalarının amacı çevirinin nasıl olması gerektiğini değil, nasıl olduğunu saptamaksa Toury'nin görüşü bu bakış açısına tamamen uymaktadır.

4.2. ÇEVİRİ SÜRECİNDE ÇEVİRMEN

İster doğuştan, ister sonradan kazanılmış olduğu kabul edilsin, çeviri edincine sahip, çevirmen denilebilecek bir kişi çeviri edimi sırasında bir takım aşamalardan oluşan bir süreci yaşamaktadır. Bu sürecin aşamalarını en genel hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

- (a) çevirisi yapılacak metnin seçimi
- (b) metnin çözümlenmesi
- (c) aktarımın yapılması

İlk aşamayı oluşturan çevrilecek metnin seçimi, bazen çevirmenin değil, çeviri eserin basım ve dağıtımını yapacak olan yayınevinin kararı doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu durum çevirmenin serbest ya da bir yayınevine bağlı olarak çalışıyor olmasına göre değişebilir.

Çevirisi yapılacak olan metin saptandıktan sonra sıra bu metnin çözümlemesine gelir. Bu aşama, çevirmenin metni okuyup anlaması sürecini kapsar ve farklı çevirmenler için farklı şekilde gelişebilir. Kurultay'ın konuya ilişkin şu açıklaması, farklılıklara karşın genel olarak bu sürecin ne şekillerde gerçekleşebileceğini konusunu aydınlatır niteliktedir:

Çevirmen, çeviri olgusunu doğal olarak çevreleyen koşulları ve sorunları tanımak, yaptığı işin amacına uygun gerçekleşmesini sağlamak durumundadır. Bunun yolu da elindeki metnin kendisine çeviride ne gibi güçlükler çıkarabileceğini görebilmesi, baştan genel bir yaklaşım belirleyebilmesidir. İşle bu belirlemeyi yapmak, çeviriye geçmeden önce metnin özel bir yaklaşımla değerlendirilmesini, çözümlemesini gerektirir.

Eğer çevirmen bir metni, çeviri amacından bağımsız olarak kendisi için daha önce okumuşsa, sonradan çevirisine karar vermişse, iyi bir konumda demektir. Ama metni ne kadar dikkatli okumuş, ne kadar ayrıntılı anlamış olursa olsun çeviri amacıyla metin çözümlemesini henüz yapmamış demektir. Ya da tersinden gidelim. Metni çeviri açısından çözümlemiş olmak, metni santim santim okuyup tüm ayrıntısına egemen olmak anlamına gelmez. İyi çeviri için, metni okumadan, ilk cümleden, hatta ilk sözcükten çeviriye başlanmaması gerektiği her zaman öğrencilere salık verilir. Ama bunun tam tersini de öğrencilere salık veremeyiz: Metni çevirmeden önce hiçbir anlama sorunu kalmayacak biçimde tüm ayrıntısıyla okuyup değerlendirin de diyemeyiz. Profesyonel çevirmenler bile genellikle metni çevirme aşamasına geçtikten sonra ayrıntısını tam anlarlar.

Metnin tüm ayrıntısını baştan anlamak gibi bir zorunluluk olmamakla birlikte, çeviriye geçmeden metnin çeviri amacıyla çözümlemesi gerekir, diğer deyişle çevirmenin çevirinin yönelimiyle ilgili bir yaklaşımının oluşmuş olması gerekir. Bunun da adı çeviribilimde **çeviri stratejisidir**.

(1995; 114-115)

Kurultay'ın 'çeviri stratejisi' diye adlandırdığı şey çevirmenin çeviriye olan önsel yaklaşımı; aktarımı yaparken özgün metne mi daha yakın kalacağı, yoksa metni erek okuyucuya mı yaklaştıracığı konusundaki seçimidir. Arrojo, çevirmenlerin temel kaygısı olan bu seçimlerin 'etik' çeviri davranışıyla, yani erek ve kaynak kültüre karşı duyulan sorumlulukla ilgisi olduğunu ifade etmektedir (1997; 5). Venuti de bu tür kararların budunsal olduğunu, bir çeviri metnin kaynak metne ne kadar benzetilmeğe çalışılsa da erek dile yerleşmiş kültürel değerlerin önceliğinden kurtulamayacağını belirtmektedir (1995; 101).

Çevirmen, çeviri stratejisini de belirledikten sonra kaynak metni aktarmaya başlar. Bu aşamada çevirmenin bazı sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu sorunları çözerken de bazı kararlar vermesi gerekmektedir. Genel olarak karar verme süreci, sorun çözme etkinlikleriyle ayrılmaz biçimde bağlıdır. Bir sorunu çözebilmek

için de bir kişinin sahip olması gereken iki şey vardır: Belli bir bilgi ve birikim dağarcığı ve istenilen amaca ulaşabilmek için hangi durumda ne yapması gerektiğine ilişkin bilgi (Wilss, 1998; 57). Wills, bu bilgilerin çeviri sorunlarını çözmek için kullanılması sırasında yaşanacak basamakları şöyle sıralamaktadır:

- sorunu belirleme
- sorunu açıklığa kavuşturma (betimleme)
- bilgi toplama
- nasıl ilerlemesi gerektiğini bilme
- karar anı
- karar sonrası davranış (çeviri sonuçlarını değerlendirme) (Wills, 1998; 60).

Bu karar verme mekanizması sözcük, tümcecik, tümce, biçem gibi farklı metinsel düzeylerde işleyebilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz aşamaları (metni seçme, çözümleme ve aktarımı gerçekleştirme) geçiren çevirmen çeviri sürecinin tamamlandığına emin olduğunda çeviri bitmiş, çeviri ürünü ortaya çıkmış demektir.

Yalnız, bir çevirinin ‘çeviri’, bir çevirmenin de ‘çevirmen’ olabilmesinin toplumsal bir boyutu da vardır. Bir çevirmenin çevirmen kimliği kazanması yalnızca gerekli nitelikleri taşıyıp gerekli süreçleri geçirmesine bağlı değildir. Yaptığı çevirilerin erek çeviri yazın dizgesinde kabul görmesi gerekmektedir. Toury’nin sözleriyle özetleyecek olursak:

Belli bir kültürel çevrede bir çevirmen olabilmenin ön koşulu çevirmen sıfatıyla ‘tanınmış’ olmaktır. Öyleyse, çevirmenlik unvanı yalnızca alınmaz, verilir de ve öncelikle bunun kazanılması gerektiği için, bu sürecin, çevirmeni çevirmen olarak tanıyacak grup tarafından kabul edilen normların edinilmesini içerdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

(1995; 241)

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

5.1. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, İngiliz yazar Malcolm Bradbury'nin *The History Man* adlı romanının Mehmet H. Doğan tarafından yapılan Türkçe çevirisinden seçilecek olan bütüncü üzerinde Gideon Toury'nin Norm kuramı için önerilen yöntemlerin uygulanması sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi; böylece, erek metnin “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kutupları arasındaki yerinin saptanması, aynı zamanda da çevirmenin etkisi altında bulunduğu normların belirlenmesidir.

Bu çalışmada, incelenmek üzere *The History Man*, Türkçe adıyla *Tarih Adam* adlı romanın tercih edilmesinin nedeni çevirmene ulaşabilme olanağının bulunmasıdır; çünkü, söz konusu metin önerilen yöntemlerle incelenip bulgular değerlendirildikten sonra çevirmen Mehmet H. Doğan'la bir görüşme yapılarak kendisine hem genel çeviri anlayışı hem de çeviri sırasında aldığı kararlara ilişkin sorular yöneltilip alınan yanıtlar değerlendirilecek ve bulguların yorumlarıyla karşılaştırılacaktır.

5.2. YÖNTEM

Gideon Toury ve diğer bazı çeviribilimciler, sistemlilik gösteren betimleyici bulguların dikkate alınmamasının çeviri kuramının temel eksikliği olduğuna pek çok kez işaret etmişlerdir (Lambert ve van Grop, 1985; 42). Bu bulguların saptanması ve değerlendirilmesi ancak bir yöntem çerçevesinde gerçekleşebilir. Çeviri metnin betimlenmesinde, uygulanmış bir yöntem ve modele sahip kuramların başında Norm kuramı gelmektedir. Bizim de çalışmamızda Norm kuramını tercih etmemizin nedeni, üzerinde oldukça fazla çalışma yapılmış olan bu yöntemlerden yararlanmak istememizdir.

Gideon Toury, çeviri bir metnin çevrildiği kaynak metinle karşılaştırılmasını sağlayacak, kurama dayalı ve açık bir yöntemin geliştirilmesini, çevrilmiş yazınsal metinlerin sistemli bir şekilde çözümlenmesi ve böylece yazın çevirisi konusunda geçerli ve sınanabilir genellemeler yapılması için vazgeçilmez bir önkoşul olarak görmektedir (Toury, 1980; 112). *The Adequate Translation as an Intermediating Construct* (1980) başlıklı makalesinde bu tür bir yöntemle ilişkin bazı temel varsayımları sunan Toury, herhangi iki (veya daha çok) şeyin karşılaştırılmasının ancak kısmî olabileceğini, çünkü bu iki şeyin ancak belli yönlerinin karşılaştırılabileceğini (veya belli yönlerden karşılaştırılabileceğini) belirtmektedir. Herhangi bir karşılaştırmanın amacı, karşılaştırılan şeylerin arasındaki benzerlikleri gösterip farklılıkları ise benzerlik açısından yeniden yorumlamaktır, yani farklılıklar, benzerlikten sapma olarak değerlendirilir.

Toury, erek metinle kaynak metin karşılaştırılmasının, genel karşılaştırma kurallarından hiçbir şekilde farklı olmadığını, fakat en az iki özelliği nedeniyle genel karşılaştırma ulamının özel bir alt grubunda yer aldığını belirtmekte ve sözünü ettiği bu iki özelliği şöyle sıralamaktadır:

- (a) *Eşdeğerlik*. Herhangi bir karşılaştırmada sorulan soru, karşılaştırılan iki şey arasında eşdeğerlik olup olmadığı iken, bir kaynak metinle erek metin karşılaştırılmasında ortaya çıkan soru, bu iki metin arasında ne türden ve/veya derecede bir eşdeğerlik olduğudur.
- (b) *Karşılaştırılan metinlerin birbirlerine göre durumları*. Sıradan bir karşılaştırmada, karşılaştırılan şeylerin eşit durumda olmasına karşın kaynak ve erek metinlerin karşılaştırılmasında metinlerden biri birincil, diğeri ise ikincil durumdadır. Hem kronolojik hem de mantıksal açıdan kaynak metin erek metine göre birincil durumda olduğu için bu iki metnin karşılaştırılması, sıradan bir karşılaştırmadan farklı olarak, iki yanlı değil tek yanlı ve geri dönüşsüzdür. Dolayısıyla, bu tür bir karşılaştırma kaynak metine dayalı olmalıdır (Toury, 1980; 113).

Toury, yazınsal bir metne giren dilsel öğelerin, beraberlerinde, dilsel ve yazınsal dizgeler nedeniyle sahip oldukları işlevleri de getirdiklerini belirterek metinsel işlevler taşıyan her bir öğeye, Even-Zohar'ın adlandırdığı biçimde,

“metinbirim” (texteme) demek (Toury, 1980; 114) ve bir metnin yazınsal açıdan gerektiği gibi çözümlenmesi için metinbirimlerin belirlenmesinin vazgeçilmez olduğunu ifade ederek aslında, kuramsal olarak tüm metnin temel birim olduğunu, fakat insan algılamasının kısıtlılığı, harcanan zaman ve emek gibi nedenlerle bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte, metinbirimleri belirlemenin ayrıntılı bir metin çözümlemesini gerektirdiğini eklemektedir.

Toury’nin bir kaynak metinle bir erek metnin karşılaştırılması için önerdiği yöntem şöyledir:

- (a) Kaynak metnin, “yeterli çeviri”nin belirlenmesini ve kaynak metinbirimlerin saptanmasını sağlayacak biçimde metinsel çözümlenmesinin yapılması,
- (b) kaynak metne göre saptanan metinbirimlerin erek metindeki birimlerle karşılaştırılarak sapmaların not edilmesi,
- (c) birbirine karşılık gelen metinbirimlerin ayrı ayrı karşılaştırılmasını temel alarak kaynak metin ve erek metin eşdeğerliğinin ‘yeterli çeviri’ kavramına uzaklığına ilişkin genellemeler yapılması.

(1980; 118)

Toury’nin önerdiği yöntem her ne kadar kaynak metne dayalı bir yöntemse de Toury, kaynak metinbirimlerin erek metin ve erek metinbirimlerden bağımsız olarak saptanamayacağını belirtmektedir. Kaynak metinbirimlerle erek metinbirimler için önsel, vazgeçilmez bir ortak payda olmadığı için kaynak metinle erek metin metnin karşılaştırılması daha çok iki yazınsal metnin karşılaştırılması biçiminde olacaktır. Bu noktada Toury, iki yönlü bir çalışma yapılarak (a) kaynak metinbirimlerin erek metindeki karşılıklarıyla karşılaştırılmasını, (b) erek metinbirimlerin kaynak metindeki karşılıklarıyla karşılaştırılmasını önermektedir. (a) yönündeki bir çalışma, kaymaları belirlerken (b) yönünde yapılacak bir çalışma, (a)dan çıkarılan sonuçları belli bir ölçüde doğrulayacaktır.

Toury’nin kaynak metnin erek metne göre birincil durumda olduğuna ilişkin görüşlerinin daha sonraları (Toury 1995’te) değiştiği ve çevirilerin erek kültüre ait olgular olması nedeniyle çeviri çalışmalarında erek dizge ve erek metne öncelik verdiği görülmektedir.

Lambert ve van Grop, Gideon Toury’nin görüşlerinden de yararlanarak, çeviri metinlerin betimlenmesi için bir model oluşturmaya çalışmışlardır. Lambert ve

van Grop da kaynak ve erek metin arasındaki olumlu ve/veya olumsuz bağlantıları incelemek için bir ilişkiler çerçevesine gereksinim olduğunu saptamışlar ve bu çerçevenin yalnızca kaynak metne dayalı olamayacağını, hem kaynak hem de erek metinlerden alınan ulamların bileşiminden oluşup aynı zamanda da kaynak ve erek dizgelerden doğan sorularla zenginleştirilebileceğini ifade etmişlerdir. Karşılaştırmayı, yalnızca kaynak metne ilişkin bir gözleme indirgemenin, ancak çevirinin “ne olmadığı”nı ortaya koymaya yarayacağını belirten Lambert ve van Grop, kendi oluşturdukları modelde yalnızca kaynak ve erek metni değil, aynı zamanda da çeviriye ilişkin stratejileri ve metinsel stratejileri tanımlamanın mümkün olduğunu ileri sürmektedirler (Lambert ve van Grop, 1985; 48).

Lambert ve van Grop, bu görüşler çerçevesinde, çeviri metinlerin çözümlenmesi için dört aşamalı bir model önermektedirler. Bu modelin ilk aşamasında “süreç-öncesi veriler” toplanır. Bunlar, başlık ve kapak sayfasının (örneğin; türün, yazar adının, çevirmen adının belirtilip belirtilmediğinin); kapakta, önsözde, dipnotlarda yer alan açıklamaların; genel stratejinin (kısmî ya da tam çeviri olup olmadığının) incelenmesi sonucunda elde edilen verilerdir. Bu veriler, daha sonraki aşamalar olan “makro düzey” ve “mikro düzey”e ilişkin çözümlemeler için varsayımlar oluşturulmasını sağlayacaktır.

Modelin ikinci aşamasını oluşturan makro düzeyde toplanacak olan veriler şunlardır: metnin bölümlendirilmesi (bölüm, sahne ve perde, dörtlük...); bölüm başlıkları, sahne ve perdelerin sunuluşu, öyküleme, karşılıklı konuşma, betimleme çeşitleri arasındaki ilişkiler; içsel öyküleme yapısı (olay örgüsü gibi); yazarın yorumu, sahne yönergeleri, v.b. Bu veriler sayesinde, metnin çeviri stratejilerine ilişkin genel bir fikir edinmek mümkündür. Genelde, makro düzeyde “yeterli” olan bir çeviri metnin, mikro düzeyde de “yeterli”; makro düzeyde “kabul edilebilir” olan bir çeviri metnin ise mikro düzeyde de “kabul edilebilir” olduğu varsayılmaktadır.

Mikro düzeyde toplanan veriler ise, sözcük seçimleri; metne hakim olan dilbilgisel kalıplar ve biçimsel yazınsal yapılar (ölçü, uyak gibi); doğrudan anlatım, dolaylı anlatım, serbest dolaylı anlatım biçimleri; öyküleme, bakış açısı; kiplik (etken veya edilgenlik, belirsizlik ve bulanıklık ifadeleri...); dil düzeyleri (sosyal lehçe;

eski/popüler lehçe; meslek argosu...) gibi verilerden oluşmaktadır. Bu veriler, makro düzeyden toplanan verilerle birlikte dizgesel bağlama ilişkin varsayımlara gidilmesini sağlayacaktır.

Birbirini tamamlar nitelikteki aşamaların sonuncusu “dizgesel bağlam”a ilişkin verilerin toplanmasını içerir. Bu veriler, mikro ve makro düzeyler arasındaki ve metinle kuram arasındaki zıtlıklar (normlar, modeller...); metinlerarası ilişkiler (diğer çeviriler ve özgün eserler); dizgeler-arası ilişkiler (örneğin; tür yapıları, biçimsel düzenekler...) gibi verilerdir. Bu verilerin yorumlanmasıyla da erek ve kaynak dizgeler arasındaki zıtlıklar ve uzlaşımlar belirlenebilir (Lambert ve van Grop, 1985; 52).

Lambert ve van Grop’un oluşturdukları bu model sayesinde çevirmenin aldığı kararlarda nelere öncelik verdiği, ortaya çıkan çeviri ürününün erek dizgedeki konumu ve bu konumun kaynak metnin kaynak dizgedeki konumuna ne derece benzediği konusunda yorumlar yapmak mümkündür.

Bu çalışmada, Toury’nin ve Lambert ve van Grop’un önerdiği modellere dayalı bir yöntem izlenerek çevirmenin çeviriyi yaparken verdiği kararları hangi normların (kaynak veya erek dizgeye ait) etkisiyle verdiğini ya da hangi normlara uymadığını saptamak için hem erek ve kaynak metinlerin karşılaştırılmasından hem de metin-dışı kaynaklardan yararlanılarak çevirmenin karar verme süreci, Toury’nin deyimiyle, “yeniden kurulacak”tır (1985; 30).

Erek-odaklı bir kurama dayalı bir çalışma yapıldığı için erek ve kaynak metinlerin karşılaştırılmasında erek metnin kaynak metine göre birincil durumda olduğunu kabul eden bir yaklaşımla erek metine öncelik verilecektir.

Öncelikle süreç-öncesi normlar belirlenmeye çalışılacak, bunun için de erek ve kaynak metinlerin kapak, iç kapak ve arka kapaklarındaki metin-dışı bilgiler incelenecek, karşılaştırılacak, elde edilen bulgular (çevirmenin kimliğinin belirtilip belirtilmemesi, çevirinin yapıldığı dilin özgün metnin dili mi, yoksa ikinci bir dil mi

olduğu, bunun belirtilip belirtilmemesi, v.b.) sayesinde de çevirmenin görünürlüğü ve izlenen çeviri politikası konusunda çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır.

Bir sonraki aşama olarak, Toury'nin (1985; 18) “kara kutu” diye adlandırdığı, çeviri süreci aydınlatılmaya çalışılacak, bunun için de çeviri-süreci normları yeniden kurulacaktır. Önce matriks normlarına ilişkin veriler (metnin bölümlendirilmesi; bölümlerin sayılarının karşılaştırılması; eksiltme, ekleme, yer değiştirme olup olmadığının belirlenmesi) toplanacak daha sonra da metin-içi normları saptamak amacıyla erek metinle kaynak metin arasında dilsel malzemenin kullanımı açısından sistemlilik gösteren kaymalar (sözcük, tamlama, tümce düzeyinde olabilir) belirlenip yorumlanmaya çalışılacaktır.

Süreç-öncesi ve çeviri süreci normlarının yeniden kurulmasıyla elde edilen verilerin yorumlanması bize öncül norm, yani çevirmenin “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kutupları arasındaki tercihi ve metinler arasındaki eşdeğerlik açısından ipuçları sağlayacaktır.

Tüm veriler bu şekilde değerlendirildikten sonra, çevirmen Mehmet H. Doğan'la (Meltem Sargın tarafından) yapılan söyleşi incelenerek çevirmenin çeviriyle ilgili genel tutumu ve çeviri sürecinde aldığı kararlara ilişkin bilgiler değerlendirilecektir. Buradan elde edilen sonuçlarla normların yeniden kurulması yoluyla elde edilen sonuçlar karşılaştırılacaktır.

5.3. BULGULARIN SAPTANMASI VE YORUMLANMASI

5.3.1. Süreç-öncesi Normların Yeniden Kurulması

Süreç-öncesi normların yeniden kurulması için, daha önce de belirttiğimiz gibi, erek ve kaynak metinlerin kapak, iç kapak ve arka kapaklarında yer alan üstmetinsel bilgileri inceleyerek yorumlamaya çalışacağız.

Erek ve kaynak metinlerin kapaklarını incelediğimizde, kaynak metin kapağında (Ek 8) yer alan yazar adının erek metin kapağında (Ek 1) da yer aldığı

görüyoruz. Kaynak metin kapağında yer alan ve eser adı olan *The History Man*, Türkçeye *Tarih Adam* olarak aynen çevrilmiş ve erek metin kapağında yerini almış. Eser adının sözcüğü sözcüğüne aynen çevrilmiş olması, çevirmenin “yeterli çeviri” kutbunu benimseyerek kaynak-odaklı bir yaklaşım sergilediği şeklinde yorumlanabilir.

Erek metin kapağında yer alan bir başka bilgi ise “İngilizce aslından çeviren Mehmet H. Doğan” şeklinde. Bu bilgi, erek okuyucu kitlesine eserin bir çeviri eser olduğu, yani aslında bir başka dizge de üretilmiş olduğu ve Mehmet H. Doğan’ın bu metni kendisinin oluşturmayıp başka bir dilden aktardığı bilgisi verilirken aynı zamanda özgün eserin İngilizce olduğu, çevirinin de başka bir dilden değil, doğrudan bu özgün dilden yapılmış olduğu iletilmektedir. Bütün bu bilgilerin, kaynak metnin okuyucuya daha iyi tanıtılması amacıyla sunulmuş olduğu düşünülürse, yine kaynak odağına bir yaklaşma şeklinde yorumlanabilir.

Hem erek (Ek 2) hem de kaynak metnin iç kapağında (Ek 9), kapaktaki bilgiler aynen yinelenmiş, fakat bunların yanı sıra kaynak metnin iç kapağında yer alan “ a novel by Malcolm Bradbury” (bir Malcolm Bradbury romanı) şeklindeki tamlama erek metnin iç kapağına yalnızca “roman” diye aktarılmış. Kaynak metindeki bilgi yazarı vurgulamaya yönelikken bu tamlamanın erek metne “roman” diye indirgenerek aktarılmış olması bu işlevini yitirerek eserin türünü belirten bir ifade biçimini almasına neden olmuş. Bu, belki de eserin adının bir tarih, felsefe veya sosyoloji kitabını anımsatması nedeniyle erek dizge okuyucusunu aydınlatmak amacıyla bilerek yapılmış olabilir. Bunu, özgün eseri erek kültüre daha iyi tanıtmak için yapılan kaynak-odaklı bir yaklaşım olarak yorumlamanın yanı sıra, erek dizge okuyucusunun kitabı eline aldığı zaman ne gibi bilgileri edinmek istediğinin bilinmesi sonucu alınan bir tavır olarak, yani “kabul edilebilirlik” kutbuna bir yaklaşma olarak da yorumlamak mümkündür.

Kaynak metnin bir sonraki sayfasında (Ek 10) yazar Malcolm Bradbury hakkında yaklaşık yarım sayfalık bir yazıyla karşılaşırız. Burada, kısaca yazarın kariyerine ilişkin bilgi, eserlerinin adları, yayınlandıkları yıllar da belirtilerek tek tek veriliyor ve aldığı iki ödülün söz ediliyor. Bu bölüm, erek metinde (Ek 3) üç

tümceye indirgenmiş. Yazarın, East Anglia Üniversitesinde öğretim üyesi olduğundan ve çok sayıda yayınlanmış eseri bulunduğundan söz edilmiş, fakat eser adları verilmemiş. Ayrıca, *Tarih Adam* romanıyla Kraliyet Edebiyat Derneği Heinemann Ödülüne değer bulduğu belirtilmiş. Malcolm Bradbury, erek yazınsal dizgede fazla tanınmayan bir yazar. Yazara ilişkin bilgiler kaynak metinden aynen çevrilip aktarılmış olsaydı, bunu kaynak-odaklı bir yaklaşım olarak değerlendirebilirdik. Oysa, bunun neredeyse tam tersi yapılmış. Kaynak metindeki bilgilerin içinden yazarın *Tarih Adam* romanıyla aldığı ödüle ilişkin bilginin seçilmiş olması, söz konusu eserin erek okuyucu kitlesinin gözündeki değerini arttırmak ve böylece erek dizgede saygın konuma ulaşmasını sağlamak için yapılmış olmalı. Bu türden bir davranış “kabul edilebilirlik” kutbuna yaklaşan, diğer bir değişle erek-odaklı olan bir yaklaşımı sezdiriyor.

Aynı sayfanın en üst bölümünde “Özgün adı The History Man” ifadesi görülmekte. Bu, yine özgün eseri erek dizge okuyucusuna tanıtmaya yönelik bir çaba. Bu türden çeviri davranışlarının kaynak-odaklı bir yaklaşımın ürünü olduğunu söylemek mümkün olabilir.

Erek metnin bundan sonraki üç sayfasında (Ek 4, Ek 5, Ek 6) sırasıyla, “Matthew and Dominic’e” diye bir ithaf; yazarın romandaki kişi, yer ve olayların gerçek kişi, yer ve olaylarla hiçbir ilgisi olmadığını açıkladığı bir paragraflık bir not ve Günter Grass’tan yapılmış bir alıntı bulunuyor. Bunlar kaynak metinden (Ek 11, Ek 12, Ek 13) sayfa tasarımları bile aynı olacak şekilde aktarılmış. Bu koşutluk yine, kaynak dizge normlarının etkisi altında alınmış karalar olarak görülebilir.

Erek metnin arka kapağında (Ek 7) romanın baş kahramanlarını, öykünün geçtiği yeri ve kısaca konusunu tanıtan, aynı zamanda da Malcolm Bradbury’nin bakış açısını ve biçimini öven özgün bir paragraf yer almış. Kaynak metnin arka kapağının (Ek 14) ilk yarısında romanın baş kahramanlarına ve temasına ilişkin tümceler yer alıyor. Bu tümceler, bilgilendirmenin yanı sıra, biçimlerinin sloganları anımsatır özellikte olmasıyla da sanki romanın reklamını yapma işlevini de üstlenmiş görünüyor. Kapağın diğer yarısında ise *Financial Times*, *Observer*, *New Yorker* gibi gazete ve dergilerde yayınlanmış, *The History Man*’e yönelik olumlu eleştirilerden

birer tümcelik alıntılar yapılmış. Bu eleştirilere erek metinde yer verilmemiş. Bu farklılığın, yine erek kültür okuyucusunun nabzını tutmak amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Erek ve kaynak metinlerin kapak, iç kapak ve arka kapaklarının betimlenerek karşılaştırılması sonucunda, büyük ölçüde kaynak-odaklı bir tutum izlendiği, fakat zaman zaman da erek odağına doğru kaymalar olduğu gözlenmektedir. Bu kaymalar, erek kültür okuyucusunun, kitapçada bir romanı eline alıp incelediğinde ne gibi beklentiler içerisinde olacağı bilgisinden hareketle, söz konusu romanı erek dizgeye kabul ettirme çabası olarak açıklanabilir. Zaten kapak, iç kapak ve arka kapak tasarımlarının büyük olasılıkla yayınevi tarafından yapılmış olduğu düşünülürse, buralarda yer alan üstmetin incelemelerinden elde edilen verilerin yorumlanması, izlenen yaklaşımın erek-odaklı mı yoksa kaynak-odaklı mı olduğu konusunda tam bir fikir veremez. Öncül norma ilişkin bu varsayımsal yorumu, çeviri-süreci normlarını betimledikten sonra daha sağlıklı bir şekilde yapmak mümkün olacaktır.

5.3.2. Çeviri-süreci Normlarının Yeniden Kurulması

5.3.2.1. Matriks Normları

Matriks normlarının yeniden kurulması için erek ve kaynak metnin dilsel malzemesi nicelik ve dağılım açısından incelenecek ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

Norm kuramı için önerilen yöntem modellerinde erek ve kaynak metnin sayfa sayılarının karşılaştırılması, böylece herhangi bir eksiltme ya da eklemenin yapıp yapılmadığı konusunda genel bir izlenim edinilebileceği belirtilmektedir. Şüphesiz bu, ancak çok büyük ölçüdeki eksiltme ya da ekleme yapıp yapılmadığı konusunda bir fikir verebilir. Kaynak ve erek metinlerin sayfa büyüklüğü, yazı karakteri ve her iki dilin dilbilimsel özellikleri düşünüldüğünde, bu şekilde elde edilen bir verinin güvenilir olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

İncelediğimiz erek metin 255 sayfadan, kaynak metin ise 230 sayfadan oluşmaktadır. Erek metinde roman on birinci sayfadan başlarken kaynak metinde birinci sayfadan başlamaktadır. Buna bakarak, çeviri sırasında en azından büyük ölçüde bir eksiltme yapılmamış olduğu söylenebilirse de yukarıda sözünü ettiğimiz nedenlerle bu karşılaştırmanın pek de anlamlı olduğu düşünülemez.

Metinlerin bölümlendirilmesine bakıldığında ise, erek metnin tıpkı kaynak metin gibi on üç bölümden oluştuğu, bölüm numaralarının Romen rakamlarıyla gösterilip “bölüm”, “kısım” gibi herhangi bir ifade koyulmadığı gözlenmektedir.

Matriks normlarına ilişkin en sağlıklı bilgi ancak erek ve kaynak metinlerin tümce tümce karşılaştırılması yoluyla elde edilebilir. Bu çalışmada erek ve kaynak metinlerin bu şekilde karşılaştırılması sonucunda, erek metinde herhangi bir eksiltme, ya da yer değiştirmeye rastlanmamıştır. Bu bulgu, kaynak metni olabildiğince aslına sadık kalarak çevirme kaygısını, yani “yeterlilik” kutbuna doğru bir yönelişi akla getirmektedir. Yalnız, erek metinde ekleme olarak nitelendirilebilecek dipnotlar görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Erek metne eklenmiş dipnotlar

Erek metin	Sayfa no
Social Science Research Council: Sosyal Bilimler Araştırma Kurulu. (Çev.)	31
Güney Afrika’da siyahların yaşadığı bir bölge. 1960’ların ilk ve en ciddi ırk çatışmalarından birinin olduğu yer. Çatışmada 48’i kadın ve çocuk olmak üzere 67 siyah ölmüştü. (Çev.)	63
¹ Gemeinschaft: Birlik, ufak toplum ² Gesellschaft: Topluluk	77
A.B.D.’de 1850’lerde ortaya çıkmış, üçlü birlik öğretisini reddeden ve Unitaryen teolojiyi kabul eden bir mezhep.	199
(Fr.) au courant: Haberdar.	240

Çevirmenin, erek metne kaynak metinde olmamasına karşın dipnotlar eklemesi, tamamen erek kültür okuyucusunu aydınlatmaya ve erek metni kabul edilebilir kılmaya yönelik davranışlar olarak değerlendirilmektedir.

5.3.2.2. Metin-içi Normlar

Metin-içi normlar, daha önce de belirttiğimiz gibi, çevirmenin kaynak metindeki dilsel malzemenin yerine koyacağı metinsel ve dilsel malzemenin seçimini yapmasını etkileyen normlardır. Metin-içi normların yeniden kurulması için kaynak metinden erek metne aktarılmasında sistematiklik saptanan metinbirimlerin seçilip incelenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Biz de çalışmamızı dayandırdığımız Norm kuramının erek-odaklı anlayışı çerçevesinde erek metinden sistematiklik gösterdiğini saptadığımız bazı metinbirimler seçtik ve bunların kaynak metindeki karşılıklarını bulup dökümünü yaparak aşağıdaki tabloları oluşturduk. Bu tablolardaki bulguları yorumlayarak çevirmenin dilsel malzemenin seçiminde daha çok kaynak dizgenin mi yoksa erek dizgenin mi normlarını izlediği konusunda saptamalar yapmaya çalışacağız.

5.3.2.2.1. Adlar

Erek metinde sistemli bir biçimde en çok yinelenen ifadelerin başında adlar gelmektedir. Adların incelenmesi sonucunda metin-içi normlara ilişkin bir fikir edinilebileceği düşüncesinden hareketle erek metinde geçen kişi, aile, dönem, cadde ve sokak adlarını kaynak metindeki karşılıklarını da bularak inceledik ve erek metne neden bu şekilde aktarılmış olabilecekleri konusundaki olasılıkları belirlemeye çalıştık.

5.3.2.2.1.1. “Bay” ve “Bayan” Sözcükleri

Erek metinde roman kahramanlarını soyadları önüne getirilen “Bay” ve “Bayan” sözcükleri kaynak metindeki “Mr.”, “Mrs.” ve “Miss” yerine kullanılmıştır.

Çizelge 3. Kişi adları önündeki “Bay” ve “Bayan” sözcükleri

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin	Sayfa no
Bayan Kirk	16	Mrs. Kirk	6
Bayan Pink	74	Miss Pink	61
Bayan Minehaha Ho	74	Miss Minehaha Ho	61
Bayan Macintosh	96	Mrs. Macintosh	82
Bay Macintosh	97	Dr. Macintosh	83
Bayan Callendar	102	Miss Callendar	87
Bay Carmody	149	Mr. Carmody	132
Bayan Todoroff	179	Miss Todoroff	159
Bay Kirk	185	Mr. Kirk	165
Bayan Phee	224	Miss Phee	201

Çizelge 3’te görüldüğü gibi, yalnızca kaynak metnin 83. Sayfasındaki ‘Dr. Macintosh’un erek metne ‘Bay Macintosh’ olarak aktarılması bu sisitemliliği bozmaktadır. Kaynak metinde geçen ‘Dr.’, ‘Prof.’ gibi akademik unvan kısaltmalarının erek metne aynen aktarılmış olduğu saptandığı için bunun gözden kaçmış olabileceği düşünülebilir. Burada esas dikkat edilmesi gereken nokta erek metinde soyadları önüne “Bay” ve “Bayan” sözcüklerinin getirilmiş olmasıdır. Normalde erek kültürde “Bay” ve “Bayan” sözcüklerinin hitap amacıyla bu şekilde kullanılması söz konusu değildir. Onun yerine “Bey” ve “Hanım” sözcükleri kullanılmakta ve soyadlarından önce değil, kişilerin ilk adlarından sonra getirilmektedir. “Bay” ve “Bayan” sözcüklerini yukarıdaki biçimde ilk kez kullanan incelediğimiz metnin çevirmeni değildir, ancak ne kaynak ne de erek dizgeye ait olmayan bu kullanımlara yalnızca ‘çeviri söylemi’nde rastlamak mümkündür.

“Bay” ve “Bayan” sözcüklerinin soyadları önündeki kullanımı erek dizge okuyucusuna “Bu bir çeviridir.” iletisini verirken bir bakıma da “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kutupları arasındaki bir uzlaşımı akla getirmektedir.

5.3.2.2.1.2. Aile Adları

Erek metinde dikkat çeken bir başka kullanım da soyadlarının çoğullandırılarak o soyadını taşıyan ailelere gönderimde bulunulmasıdır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Aile adları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin	Sayfa no
Kirk’ler	11	The Kirks	1
Beamishes’ler	16	The Beamishes	6
Marvin’ler	57	The Marvins	45
Macintosh’lar	246	The Macintoshes	222

Kaynak kültürde soyadlarının yukarıdaki biçimde çoğullandırılarak aileler için kullanılması mümkündür. Erek kültürde aynı şey soyadının değil, o aileden bir bireyin adının çoğullandırılması ile sağlanmaktadır (Ali’ler, Ayşe’ler gibi). İncelediğimiz bütüncede soyadlarının kaynak metindeki gibi çoğullandırılması kaynak odağına bir yaklaşma olarak görülebilir.

5.3.2.2.1.3. Dönem Adları

Erek metinde sıkça geçen bir başka sözcük grubu da kral ve kraliçe adlarıdır. Kaynak metne baktığımızda kral ve kraliçelerin özel adlarına ‘-an’ sıfat yapım eki getirilerek türetilen ve “o kral ya da kraliçenin dönemine ait” anlamına gelen sözcükler kullanıldığını görüyoruz. Bu şekilde türetilen sıfatların erek metne nasıl aktarıldığını Çizelge 5’ten izlemek mümkün.

Çizelge 5. Dönem adları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin	Sayfa no
Georgia evinde	14	Georgian house	4
Georgia tarzı teraslı evlerinin	15	their Georgian terrace house	5
Georgia tarzı evleriyle	24	Georgian homes	14
Viktorya döneminden kalma banyoları	31	Victorian lavatories	20
Viktorya lüksü	32	Victorian plush	21
Elizabeth salonu	46	Elizabethan hall	34
Elizabeth Dönemi kuleli köşk	76	the turreted Elizabethan mansion	63
Edward dönemi İngilteresi	76	Edwardian England	63
Viktorya tarzı	80	Victorian-style dress	66
Viktorya tarzı limonluk	96	Victorian conservatory	81
Viktorya dönemine ait bir tablo	101	a Victorian painting	87
Viktorya tarzı limonluğun	113	Victorian conservatory	98
Victoria döneminden bir antika	121	some Victorian antique	106
Viktorian elbise	185	Victorian dress	165
Viktorian giysisi	190	in her Victoriana	170
Viktorian Cadde	228	Victorian street	205
Viktorian mülkler	229	Victorian properties	206
Viktorian ev	229	Victorian house	206
Viktorian resimler	229	Victorian prints	206
Viktorian Limonluk	247	Victorian conservatory	223

Görüldüğü gibi, çevirmen bu sıfatları çoğunlukla ‘... tarzı’, ‘... dönemine ait’, ‘... döneminden kalma’ biçiminde eklemeler yaparak aktarmaya çalışmış. Yalnız 14, 32 ve 46. Sayfalarda bu sözcükleri eklemekten kraliçe adlarını sıfat gibi kullanmış. Bunların içerisinde en ilginç olanı ‘Victorian’ sıfatınının erek metne aktarılış biçimi. 31, 32, 80, 96, 101 ve 113. Sayfalarda ‘Victoria’ erek metne sesletidiği biçimde yazılarak ‘Viktorya’ diye aktarılmış. Oysa, 121. Sayfada tıpkı kaynak metindeki yazılışıyla (Victoria) bırakılmış. 185, 190, 228, 229 ve 247. sayfalardaki yazılış biçimi (Viktoria) ise çok daha ilginç. Burada, neredeyse sözcüğün yarısı erek dil, diğer yarısı ise kaynak dildeki yazılışıyla karşımıza çıkıyor.

Bu sözcüklerin aktarılış biçimindeki tutarsızlıklar bize çevirmenin aldığı kararlar sırasında “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kutupları arasında gel-gitler yaşadığını gösteriyor. Büyük olasılıkla farkında olmadan sergilediğini düşündüğümüz bu çeviri davranışı, çevirmenin hangi kutba daha yakın olacağı konusunda pek kararlı olmadığını ya da bu konuda almış olduğu öncül kararlara (eğer varsa) pek uyamadığını akla getiriyor.

5.3.2.2.1.4. Cadde ve Sokak Adları

Cadde ve sokak adlarının erek ve kaynak metindeki karşılıkları Çizge 6’daki gibidir.

Çizelge 6. Cadde ve sokak adları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin	Sayfa no
Falls Road	11	Falls Road	1
Taç Giyme Caddesi	42	Coronation Street	30
King’s Road	65	King’s Road	52
Greek Street	217	Greek Street	195

Görüldüğü gibi, cadde ve sokak adları erek metne büyük ölçüde kaynak metindeki biçimiyle aktarılmış yalnızca bir tanesi erek dile çevrilmiştir (Taç Giyme Caddesi). Çevirmenin burada büyük ölçüde kaynak kültür normlarını izlediği, ama bir kez bu tutarlılığını bozarak erek kültür normlarının etkisiyle hareket ettiği görülmektedir.

5.3.2.2.2. Eser Başlıkları

Erek metinde çok sayıda eser adı geçtiğini saptadığımız için bunları kaynak metindeki karşılıklarıyla karşılaştırmanın anlamlı sonuçlar verebileceğini düşünerek Çizelge 7'yi oluşturduk.

Çizelge 7. Eser başlıkları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin	Sayfa no
<i>Özelliğin Yenilgisi</i>	15	<i>The Defeat of Privacy</i>	5
<i>Çıplak Maymun</i>	22	<i>The Naked Ape</i>	11
<i>Yeni Seksin Yükselişi</i>	48	<i>The Coming of The New Sex</i>	37
<i>The Bedouin Intelligensia</i>	57	<i>The Bedouin Intelligensia</i>	45
<i>Burjuvazini Ölümü</i>	65	<i>The Death of the Bourgeoisie</i>	52
<i>Kral Lear</i>	78	<i>King Lear</i>	65
<i>Sezuan'ın İyi İnsanı</i>	78	<i>The Good Woman of Setzuan</i>	65
<i>Bin Yılın Ardında</i>	85	<i>The Pursuit of the Millennim</i>	71
<i>Ciddi Olmanın Önemi</i>	95	<i>The Importance of Being Earnest</i>	81
<i>The Faerie Queen</i>	159	<i>The Faerie Queen</i>	141
<i>Social System</i>	172	<i>The Social System</i>	153
<i>Much Ado About Nothing</i>	218	<i>Much Ado About Nothing</i>	196
<i>Puss in Boots</i>	241	<i>Puss in Boots</i>	217

Çizelgede de görüldüğü gibi eser adlarının yedi tanesi erek dile çevrilerek sunulmuş, ama erek metnin 57, 159, 172, 218 ve 241. sayfalarındaki eser adları kaynak metinden çevrilmeden aynen aktarılmış. Bunlardan 57. sayfadaki eser adı Latince ve zaten çevirmenin kaynak dil dışındaki dillerde yazılmış olan ifadeleri çevirmeden bıraktığını saptamış bulunuyoruz (Çizelge 8). Diğer başlıklar için “Acaba çevirmen daha önce erek dile çevrilmiş olan eser başlıklarını aynen almış diğerlerini çevirmeden bırakmış olabilir mi?” düşüncesinden hareketle yaptığımız araştırma sonucunda bunun doğru olmadığını, sözgelimi *Much Ado About Nothing*’in erek dile *Kuru Gürültü*, *Puss in Boots*’un ise *Çizmeli Kedi* olarak çevrilmiş olduğu bilgisine ulaştık.

Bu belirlemeler sonucunda, çevirmenin yine “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kutupları arasında gidip gelen bir karar verme süreci yaşamış olabileceği düşüncesi doğmaktadır.

5.3.2.2.3. Fransızca ve Almanca İfadeler

Metin-içi normları belirlemek için seçtiğimiz metinbirimlerden bir tanesini de erek metinde geçen Fransızca ve Almanca ifadeler oluşturmaktadır (Çizelge 8).

Çizelge 8. Fransızca ve Almanca ifadeler

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin sayfa no	Sayfa no
cordon bleu	13	cordon bleu	3
“..., ja?” diyor Howard’a. “Ja,” diyor Howard. “Gesundheit.”	101	‘..., ja?’ she says to Howard. ‘Ja,’ says Howard. ‘Gesundheit.’	86
“Acceptez, cher monsieur, l’assurance mes sollicitations les plus distinguées,”	114	“Acceptez, cher monsieur, l’assurance mes sollicitations les plus distinguées,”	99
“Bonjur, mes amis,”	114	“Bonjur, mes amis,”	99
oeufs en plat ve pommes á la chef	167	oeufs en plat ve pommes á la chef	148
point d’appui	233	point d’appui	209

Erek ve kaynak metinlerin karşılıklı incelenmesi sonucunda, kaynak metinde yer alan Fransızca ve Almanca ifadelerin yazı karakterlerinin biçimi de aynı olmak üzere (italik) erek metne çevrilmeden aktarıldığı görülmüştür. Bu, tamamen kaynak-odaklı bir yaklaşım olarak yorumlanabilir, çünkü çevirmen bu ifadeleri erek metne çevirmeden aktarmakla, yazarın bu ifadeleri kaynak metne koyma kararını benimseyerek aynen uygulamıştır. Yazarın kaynak metne bu ifadeleri koymasının altında Fransızca ve Almanca bilen seçkin bir okuyucu kitlesine hitap ettiğini düşünmüş olması yatıyor olabilir. Böylece, çevirmen de erek kültürde benzer bir okuyucu kitlesini hedeflemiş olabileceği akla gelmektedir.

5.3.2.2.4. “Allah” Sözcüğünün Kullanımı

Erek metinde dikkatimizi çeken ve incelemeğe değer olabileceğini düşündüğümüz bir başka metinbirim de “Allah” sözcüğü. Kaynak metinle karşılaştırmalı olarak yaptığımız ilk incelemede bu sözcüğün “God”, “Jesus” ve “Christ” sözcüklerinin yerine kullanıldığını belirledik, fakat daha ayrıntılı bir inceleme yaptığımızda bunların dışında “bloody” ve “godbye” gibi sözcüklerinin karşılığında da sırasıyla “Allah kahretsin” ve “Allaha ısmarladık” ifadelerinin kullanıldığını saptayarak aşağıdaki çizelgeyi oluşturduk.

Çizelge 9. “Allah” sözcüğünün kullanımı

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin sayfa no	Sayfa no
“Aman Allahım”	19	‘Oh, Jesus,’	9
“Hay Allah!”	19	‘Oh, hell,’	9
Ah, Tanrım,”	20	‘Oh, God,’	10
“Tanrı aşkına Barbara”	26	‘Christ, Barbara’	15
“Tanrı aşkına Howard”	28	‘Christ, Howard’	17
“Tanrım!”	37	‘My God,’	25
“Tanrım olamaz,...”	72	‘Christ,...’	59
“Tanrı aşkına Myra,”	86	‘Christ, Myra,’	72
“Tanrım”	88	‘... God ...’	74
“Aman Tanrım!”	93	‘Oh, Christ,’	79
“Allah kahretsin,...”	94	‘The only <u>bloody</u> time...’	79
“Tanrı aşkına,”	100	‘Christ,...’	85
“Tanrım,”	107	‘Christ,...’	92
“Aman Tanrım,”	109	‘Oh, God,’	94
“Tanrım!”	112	‘Christ,’	97

“Tanrım,...”	113	‘My God,’	98
“Allah’ın belası...”	115	‘... sodding ...’	100
“Allahım,”	116	‘Honestly,’	100
“Tanrım,”	131	‘My God,’	115
“Tanrı aşkına”	139	‘Christ,’	123
“Aman Tanrım!”	141	‘Oh, God,’	125
“Aman Tanrım!”	143	‘Oh, Christ,’	126
“Tanrım,”	158	‘Christ,’	140
“Allah aşkına,”	160	‘My goodness,’	141
“Allaha ısmarladık”	162	‘Goodbye,’	143
“Allah, allah,”	162	‘Oh, dear, dear,’	144
“Hay Allah,”	169	‘Oh, God,’	149
“Tanrım!”	169	‘My God,’	150
“Allah’ım,”	169	‘God,’	150
“Hay Allah,”	182	‘Oh, God,’	162
“Hay, Allah,”	188	‘My God,’	168
“Tanrım,”	192	‘God,’	171
“... Allah kahretsin.”	192	‘... bloody ...’	172
“Tanrım,”	194	‘Christ,’	173
“Tanrım,”	200	‘My God,’	179
“Tanrım,”	201	‘My God,’	180
“Hey Tanrım!”	202	‘My Christ,’	180
“Hey Tanrım,”	202	‘Oh, God,’	181
“Hay Allah,”	204	‘Oh, God,’	183

“Hey Tanrım,”	206	‘Oh, Christ,’	185
“Hay Allah”	208	‘Good God,’	186
“Al’asmarladık”	212	‘Goodbye,’	190
“... ala’smarladık”	220	‘Bye,’	197
“Aman Tanrım”	232	‘Oh, God,’	208
“Tanrı aşkına,”	233	‘For God’s sake,’	210
“Aman Tanrım”	234	‘Oh, God,’	210
“Tanrı aşkına”	242	‘Christ,’	218
“Hay Allah”	243	‘My God,’	219
“Tanrım,”	243	‘My God,’	219
“Hay Allah”	251	‘Oh, God,’	227
“Hay Allah”	251	‘Oh, boy,’	227
“Yo, Tanrım, hayır, olamaz,”	252	‘Oh, God, no, Christ,’	227
“... al’asmarladık ...”	253	‘... goodbye ...’	228

Bu çizelgede dikkat çeken ilk nokta hem “God” (Tanrı) hem de “Christ” ve “Jesus” (İsa) sözcüklerinin karşılığında “Tanrı/Allah” sözcüklerinin kullanılması. Kaynak kültür inancının bir parçası olan “İsa”nın erek metne aktarılmamış olması “yeterlilik” kutbundan bir uzaklaşma olarak görülebilir. Fakat, bu çizelgede daha da önemli bir ikinci nokta dikkat çekmektedir: erek metinde “Allah” sözcüğünü kullanılması. “Allah” İslam inancındaki tanrının adı olan Arapça bir sözcüktür ve aynı zamanda da erek kültür inancını yansıtmaktadır. Bir çeviri metinde bu sözcüğün kullanılması, özellikle 212, 220, 253. sayfalarda “Allaha ısmarladık” ifadesinin erek kültürün konuşma diline özgü biçimiyle “Al’asmarladık” şeklinde yazılması ancak erek kültür normlarının etkisi altında verilmiş kararlar olarak yorumlanabilir.

5.3.2.2.5. Markalar, Mağaza Adları, gazete ve Dergi Adları

Çizelge 10, 11 ve 12 sırasıyla erek ve kaynak metinde geçen markaları, mağaza adlarını, gazete ve dergi adlarını göstermektedir.

Çizelge 10. Markalar

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin sayfa no	Sayfa no
Park Drives sigarası	30	smoking Park Drives	19
Durex	33	the Durex	22
4L Renault'suyla	51	4L Renault	39
'Wine Society Niersteiner' markalı ... şarap	58	labelled 'Wine Society Niersteiner'	46
Roneo-Vickers marka üç çekmeceli dosya dolabı	75	Roneo-Vivkers three-drawer filing cabinet	62
Porche	77	Porche	63
Caso Pupo kadehlerinin	87	Caso Pupo goblets	73
Yeşil renkte bir Kleenex mendil	88	a green square of Kleenex	74
Jop Kaakinen çatal-bıçak takımı	123	Jop Kaakinen cutlery	107
Mary Quant giysileri	123	Mary Quant robes	107
Rover 2000	125	Rover 2000	109
beyaz bir Kleenex	142	a white Kleenex	125
Kleenex'i	142	the Kleenex	125
Player's Whiskey'nin ... teneke kutuları	172	Player's Whiskey tobacco tins	172
Miele bulaşık makinesi	189	Miele dishwasher	169
Rover'lar ve Datsun'lar	207	the Rovers and the Datsuns	185
Santas tuvalet kağıtları	245	toilet-roll Santas	221

Çizelge 11. Mağaza adları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin sayfa no	Sayfa no
Sainsbury mağazalarında	13	Sainsbury's	3
Sainsbury's'in vitrininde	23	in the windows of Sainsbury's	13
Sainsbury's'in ... cam kapılarına	23	glass doors of Sainsbury's	13
Woolworth mağazaları	120	Woolworth's	104

Çizelge 12. Gazete ve dergi adları

Erek metin	Sayfa no	Kaynak metin sayfa no	Sayfa no
sabahki <i>Guardian</i> gazetesinde	19	in the morning's <i>Guardian</i>	9
<i>Guardian</i> 'dan başını kaldırıp	20	looking up from the <i>Guardian</i>	9
<u>Red Mole (Kızıl Köstebek)</u>	39	<i>Red Mole</i>	28
<i>Observer</i>	46	<i>Observer</i>	34
Sundays'in	49	the Sundays	37
<i>New Society</i>	64	<i>New Society</i>	51
<i>Socialist Worker</i>	64	<i>Socialist Worker</i>	51
<i>Guardian</i>	113	<i>Guardian</i>	98
<i>Guardian</i>	115	<i>Guardian</i>	100
<i>British Journal of Sociology</i>	172	<i>British Journal of Sociology</i>	153

Bu metinbirimleri ayrı bir bölümde incelememizin nedeni çevirmenin bunları tamamen tutarlı bir biçimde erek metne aktarmış olmasıdır. Kaynak metinde geçen tüm markalar, mağaza adları, gazete ve dergi adları erek metinde de aynı biçimde görülmektedir. Bunun yine kaynak kültürü erek okuyucuya tanıtmaya amacıyla kaynak dizge normlarının etkisiyle alınmış bir karar olduğu akla gelmektedir.

5.3.2.3. Öncül Norm

Öncül normun, bir çevirmenin herhangi bir metne ya da genel olarak yazın çevirisine önsel yaklaşımın belirleyen norm olduğunu belirtmiştik. Bir çevirmenin “yeterli çeviri” ya da “kabul edilebilir” çeviri kutuplarından hangisine daha yakın bir çeviri anlayışını benimsediği metin-dışı kaynaklardan (çevirmenin kendi açıklamalarından, çeviriye ilişkin görüşlerinden, v.b.) öğrenilebilir, fakat çevirmenin, benimsediğini söylediği çeviri anlayışına ne derece uyan çeviriler yaptığı ancak bu çevirilerin incelenmesiyle saptanabilir.

Bizim çalışmamıza konu olan *Tarih Adam (The History Man)* adlı romanın çevirmeni Mehmet H. Doğan’ın *Türk Dili Dergisi’nin Çeviri Sorunları Özel Sayısı*’nda yayınlanan *Serbest Çeviri Üzerine* başlıklı makalesi çevirmenin çeviriye ilişkin genel görüşleri konusunu aydınlatır niteliktedir. Bu makalesinde Doğan, kendi kendisine bazı sorular yöneltip bunları yanıtlamaktadır. Bu sorulardan bir tanesi, bir çevirmenin bir tümceyi özgün dildeki sözcüklerin anlamlarını aynen aktarmadan, fakat özgün dilde söylenen şeyin kendi dilinde nasıl söylendiğini düşünerek çevirmesi durumunda serbest çeviri mi yaptığıdır. Doğan bu soruyu şöyle yanıtlamaktadır:

Hiç kuşkusuz, hayır. Amacı, okuyucunun “yapıtın asıl yazıldığı dile ait bilgisizliğini yenmek, okuyucu ile yapıt arasındaki dil engelini ortadan kaldırmak” olan çeviri için bir bakıma zorunluluktur bu. Çevirmenin ilk işi (ama tek değil), çevirdiği yapıtta ne anlatıldığını, ne söylendiğini en anlaşılır biçimde okuyucuya aktarmaktır. Bunu yaparken, çevirdiği dili iyi bilmesi gerektiği gibi kendi dilini kullanmayı, kendi dilinin anlatım olanaklarını da iyi bilmesi gerekir. Bu hem çevirdiği yapıtın yazarına, hem okuyucuya, hem de kendi diline olan borcudur, yükümlülüğüdür çevirmenin.

(Doğan, 1978; 50)

Erek kültür okuyucusuna kaynak metni olabildiğince anlaşılır kılma düşüncesi Doğan'ın “kabul edilebilirlik” kutbuna yakınlaşma kaygısı olarak yorumlanabilir, ama bunun yanı sıra “Doğru (sadık) bir çeviri, yapıtın söyleyiş biçimine bağlı kalmalı mıdır?” sorusuna verdiği yanıt kaynak-odaklı bir yaklaşımı sezdirmektedir:

Bunu genel olarak anlatım biçimi, dili bir kullanım biçimi olarak da alsak, yazarın kişiliğini belirleyen bir biçem (üslup) olarak da alsak yanıtımız değişmeyecektir. Çevirmen, yazarın söylediğini en doğru bir şekilde aktarmak zorunda olduğu gibi aslında en yakın bir biçimde (üslupta) de anlatmak zorundadır. Bilimsel bir metni masal diliyle vermek ne kadar yanlışsa, çeviride bir yazarın biçeminin yitirilmesi de o derece yanlıştır. Bir yazarın biçemi, sanatçı kişiliğinin ayrılmaz bir yanıdır. Yazar, anlatmak, duyurmak istediklerini, kullandığı, özenle seçtiği sözcüklerle olduğu kadar yarattığı biçimle, biçemiyle de dile getirir.

(Doğan, 1978; 53)

Çevirmenin “yeterlilik” kutbuna eğilimli bir çeviri anlayışı benimsediğini şu sözleri de destekler niteliktedir: “Bir çeviride asıl aranması gereken şey, gerek özü gerekse biçimiyle özgün yapıtı doğru olarak aktarıp aktarmadığı, yani “aslına uygun”, “aslına bağlı (sadık)” bir çeviri olup olmadığıdır.” (Doğan 1978; 54).

Ayrıca, Superonline'ın edebiyat sitesinde yayınlanan *Nasıl Yazar Oldular?* Başlıklı yazı dizisine konu olan Mehmet H. Doğan, bu yazısında “çeviri de eleştiri kadar önem verdiğim bir çalışma alanı benim için. Yararlı bir hizmet verdiğime inanıyorum yaptığım çevirilerle.” diyerek çeviri yoluyla erek dizgeye başka dizgelerden eserler taşımayı kendine görev edindiğini belirtmektedir (<http://www.superonline.com/edebiyat/okul/mdogan.html>). Bu, kaynak dizgeye ait kültürel öğeleri erek dizgeye taşıdığı için kaynak-odaklı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir, fakat bunu yapmaktaki amaç erek kültüre, erek dizge okuyucusuna bir şeyler kazandırmak olduğu için ve erek okuyucunun anlayabilmesini sağlayacak yöntemler izlemek amaç edinildiği için erek kutbunun da göz ardı edilmediği dikkat çekmektedir.

Çevirmene ilişkin metin-dışı kaynaklardan edindiğimiz bu bilgiler, çalışmamıza konu olan erek ve kaynak metinlerin karşılaştırılıp süreç öncesi ve çeviri-süreci normlarının yeniden kurulmasıyla elde ettiğimiz sonuçlarla oldukça uyumlu görünmektedir. Normların yeniden kurulması aşamasında elde ettiğimiz

bulguların yorumlarına dikkat edildiğinde yine çevirmenin büyük ölçüde kaynak dizge normlarına bağlı kalmaya çalıştığı, ama zaman zaman da “kabul edilebilirlik” kutbuna kaydığı anlaşılmaktadır. Zaten Norm kuramının eşdeğerlik anlayışına göre hiçbir çeviri ürün tam “yeterlilik” ya da “kabul edilebilirlik” kutbunda yer alamaz. *The History Man*’ın Türkçe çevirisinin de bu iki kutup arasında, “yeterlilik” kutbuna biraz daha yakın, ama “kabul edilebilirlik” kutbuna doğru devingenlik gösteren bir eşdeğerlik sergilediği söylenebilir.

5.4. ÇEVİRMENLE YAPILAN GÖRÜŞMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Metin-içi ve metin-dışı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden çıkardığımız sonuçları pekiştirmek, çevirmene ilişkin biraz daha bilgi edinerek hangi normların etkisinde kaldığını daha iyi yorumlayabilmek amacıyla kendisiyle yaptığımız görüşmenin metni Ek 15’te sunulmuştur. Bu görüşmede çevirmene çevirmenlik geçmişi, çeviriye bakış açısı, çeviri sürecini nasıl yaşadığı, çeviri kararlarını nasıl aldığına ilişkin genel sorular ve *The History Man*’ın çevirisine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Çevirmen, *Tarih Adam*’ı yaklaşık on yıl önce çevirmiş olması ve iyi hatırlayamaması nedeniyle bu çeviriye ilişkin soruları yeterince ayrıntılı olarak yanıtlayamamıştır. Bu görüşmeden edindiğimiz bilgiler şöyle özetlenebilir:

Çevirmen,

- hiçbir çeviri eğitimi almadığını belirterek kendisini “alaylı” bir çevirmen olarak nitelendirmektedir.
- bir çevirmenin hem erek hem de kaynak dili çok iyi bilmesinin yanı sıra çevirdiği yazarın biçimini ve kaynak dizge yazınını da çok iyi bilmesi gerektiğini ifade etmektedir.
- çevirilerde erek dilin doğru kullanılmasının önemini vurgulamasının yanı sıra bunu yapmak uğruna özgün metnin kısaltılmasına, değiştirilmesine ya da biçimden ödün verilmesine karşı olduğunu belirtmektedir.

- tamamladığı bir çeviriyi Türkçeye uygunluğu açısından yeniden okuyup düzelttiğini ancak Türkçeye kazanım sağlayacağını düşündüğü ifadeleri Türkçeye sokmaya karşı olmadığını söylemektedir.
- çevireceği eserlere bazen kendisinin karar verdiğini bazen de yayınevi tarafından önerildiğini, fakat kendi beğeni ve ideolojisine uymayan eserleri çevirmeyi reddettiğini belirtmektedir.
- *Tarih Adamı* çevirmeyi kabul etmesinin nedeni olarak Bradbury'nin biçimini beğenmesinin yanı sıra bu kitabın 68 gençlik hareketlerini üniversite çevresinde odaklanmış biçimde anlatmasını ve Türk yazınında bunun eksikliğini fark etmesini göstermektedir.
- *Tarih Adamı* çevirirken mimari terimlerle ilgili bazı güçlüklerle karşılaştığını, bu sorunu Malcolm Bradbury'yle yazışarak çözdüğünü ifade etmektedir.
- söz konusu romanda geçen Fransızca ve Almanca ifadeleri çevirmeden bırakmasını, kitabı okuyacak kişilerin bu ifadeleri anlayabilecek kadar bu dilleri bilmelerini ya da araştırabilecek düzeyde olmalarını beklediği şeklinde açıklamaktadır.
- yaptığı çeviride geçen “Allah” sözcüğünün kullanımı için de gözden kaçmış olabileceğini, normalde “Tanrı” denmesi gerektiğini belirtmektedir.
- çeviri yaparken amacının daha çok kaynak metni ve kültürü Türk okuyucusuna tanıtmak olduğunu, çünkü çeviri yapmaktaki amacının okuyup öğrendiklerini başkalarıyla paylaşmak olduğunu, kaynak metni Türk okuyucusuna yaklaştırmamanın onları küçümsemek anlamına gelebileceğini düşünmektedir.

Çevirmen açıkça “yeterli çeviri” kutbunu benimsediğini ifade etmekte, metinde geçen Almanca ve Fransızca ifadeleri aynen bırakması, metni tam ve doğru aktarmak adına yazarla temasa geçmesi, çevirilerde eksiltme yapılmasına karşı olduğunu belirtmesi de bu durumu desteklemektedir. Öte yandan, çeviriyi bir

paylaşım olarak görmesi, tamamladığı çevirileri Türkçeye uygunluğu açısından yeniden gözden geçirmesi “kabul edilebilirlik” kutbunu göz ardı etmediğinin belirtileridir. *Tarih Adam*’da geçen “Allah” sözcüğü de (kendisi ‘gözden kaçma’ diye açıklasa da sözcük 21 kez kullanıldığı için böyle olmadığı açıkça ortada) bu kutba olan eğilimi göstermektedir.

Elde ettiğimiz bu bilgiler, normların yeniden kurulması sonucunda yaptığımız yorumlarla karşılaştırıldığında daha sağlıklı bir sonuca ulaşmanın mümkün olacağı kanısındayız.

SONUÇ

The History Man adlı romanın Türkçe çevirisini Norm kuramının betimleyici ve erek-odaklı yaklaşımının öngördüğü yöntemler aracılığıyla incelediğimiz bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

Süreç-öncesi normların yeniden kurulması amacıyla erek ve kaynak metinlerin kapak, iç kapak ve arka kapaklarındaki bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda erek metindeki bu sayfaların olabildiğince kayna metne benzer biçimde tasarlandığı, yalnız pazarlama kaygısıyla olduğu izlenimini veren değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Sayfa tasarımlarının büyük olasılıkla yayınevi tarafından verilen kararlar doğrultusunda yapıldığı düşünülürse bu değişikliklerin ancak erek ve kaynak kültürdeki okuyucuların beklentilerindeki farkları ortaya koyduğu söylenebilir.

Çeviri-süreci normlarında matriks normlarının yeniden kurulması için erek ve kaynak metinlerin bölümlendirilmesi, herhangi bir eksiltme, ekleme ya da yer değiştirme yapıp yapılmadığının incelenmesi sonucunda erek metnin tıpkı kaynak metin gibi bölümlendirildiği, eksiltme yapılmadığı yalnız, çevirmenin bazı yerlere dipnot eklediği saptanmıştır. Bölümlendirmede bir farklılık olmaması ve herhangi bir eksiltme ya da yer değiştirme bulunmaması kaynak odağına yakın bir çeviri anlayışının belirtileridir. Ancak, erek kültür okuyucusunu aydınlatmak amacıyla dipnotların eklenmesi erek kutbuna bir yönelişi göstermektedir.

Çeviri-süreci normlarının diğer bölümünü oluşturan metin-içi normların yeniden kurulması için ise, kişi adlarının önünde kullanılan “Bay” ve “Bayan” sözcükleri, aile adları, dönem adları, cadde ve sokak adları, eser başlıkları, Fransızca ve Almanca ifadeler, “Allah” sözcüğü, markalar, mağaza adları, gazete ve dergi adları metinbirim olarak seçilmiş ve kaynak metindeki karşılıkları bulunarak karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda çevirmenin büyük ölçüde kaynak metne yakın bir çeviri davranışı benimsediği, fakat erek kutbuna da kaydığı görülmektedir.

Süreç-öncesi ve çeviri-süreci normlarından elde edilen bilgiler ve metin-dışı kaynakların yardımıyla çevirmenin çeviriye olan önsel yaklaşımı belirlenmeye çalışılmış ve oldukça kaynak odaklı, ama erek kutbunu gözardı etmeyen bir yaklaşım saptanmıştır.

Çevirmenin, kendisiyle yapılan görüşmede yöneltilen çeviri konusundaki genel düşüncelerine ve bu çalışmada incelenen *Tarih Adam* adlı romanın çevirisine ilişkin sorulara verdiği yanıtlar da değerlendirilerek yine kaynak kutbuna yakın, fakat bunu erek kültür okuyucusuna kaynak kültürü (kültürleri) tanıtmak amaçlı bir hizmet olarak gören bir çeviri anlayışına sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- 1) Çeviri normlarının yeniden kurulması sonucunda söz konusu çeviri metnini salt “yeterli” ya da salt “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu söylemek mümkün değildir. Çeviri eşdeğerliğinin “kabul edilebilirlik” kutbuna biraz daha yakın, fakat bazı yönleriyle de yeterlilik kutbuna doğru devinen bir eşdeğerlik olduğu söylenebilir.
- 2) Gerek süreç-öncesi ve çeviri-süreci normlarının yeniden kurulmasıyla, gerekse metin-dışı kaynaklardan elde edilen bilgilerle yeniden kurulan öncül norm, çevirmenin büyük ölçüde kaynak dizge normlarının etkisinde olduğunu, fakat zaman zaman erek kutbuna kaydığını göstermektedir. Benzer metinbirimlerin aktarılmasında bile görülen bu kaymalar belki de çevirmenin kuramsal açıdan bir üstbilişsel farkındalığa sahip olmaması ve kendine tam olarak bir kutbu hedef seçmemesiyle açıklanabilir.
- 3) Çevirmenle yapılan karşılıklı görüşmede, çevirmenin kendisi de daha çok kaynak kutbuna yakın çeviriler yaparak başka kültürleri erek kültüre tanıtmaya amacında olduğunu, fakat çevirilerde erek dili doğru kullanmanın da önemli olduğunu düşündüğünü belirtmektedir.

- 4) Norm kuramının uygulanması için önerilen modellere dayandırılarak yapılan incelemelerin sonuçlarının çevirmenle yapılan görüşmeden çıkarılan sonuçlarla uyumlu olduğu gör÷lmektedir.

Bu çalışma, bir çevirmenin tek bir yazınsal metni çevirirken verdiği kararların hangi normların (kaynak dizge normları veya erek dizge normları) etkisi altında verilmiş olduğunu, dolayısıyla da tek bir yazınsal metnin eşdeğerliğini saptayan bir çalışmadır. İleri çalışma olarak aynı çevirmenin birden fazla çevirisi betimlenerek hangi normların etkisinde olduğuna ilişkin olarak daha kesin saptamalar yapılabilir. Ayrıca, *The History Man* Türkçeye birden fazla çevirmen tarafından çevrilmiş olsaydı, bu çeviriler betimlenerek aynı dönemde aynı metni çevirmiş çevirmenlerin hangi normların etkisinde olduğunu saptayan bir dönem çalışması da yapılabilirdi.

KAYNAKLAR

- Arrojo, R. (1997). "Asymmetrical Relations of Power and the Ethics of Translation". *TextconText*. Bamberg: Difo-Druck GmbH. içinde, s. 5-24.
- Baker, M. (1998). "Norms". Baker, M. (yay. haz.) (1998) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. NewYork: Routledge içinde, s. 163-165.
- Bell, R. T. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. London/New York: Longman.
- Bengi-Öner, I. (1995). "Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru". Rifat, M. (yay. haz.) (1995) *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*. İstanbul: Düzlem Yayınları, içinde, s. 9-32.
- Bengi-Öner, I. (2001). *Çeviri Kuramlarını Düşünürken...* İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bradbury, M. (1985). *The History Man*. Middlesex: Penguin Books.
- Bradbury, M. (1997). *Tarih Adam*. (Çev. Mehmet H. Doğan). Can Yayınları: İstanbul.
- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation* . John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/ Philadelphia.
- Diriker, E. (1999). "Problematizing the discourse on interpreting-A quest for norms in simultaneous interpreting". *TextconText*. Bamberg: Difo-Druck GmbH. içinde, s.73-90.

Doğan, M. H. (1978) “Serbest Çeviri Üzerine”. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*. Temmuz. Sayı: 322, s. 49-54.

Doğan, M. H. “Nasıl Yazar Oldular?”.

<http://www.superonline.com/edebiyat/okul/mdogan.html>. (2003).

Dryden, J. (1992). “On Translation”. Schulte, R. ve Biguenet, J. (yay. haz.) (1992) *Theories of Translation*. London : The University of Chicago Press, Ltd. içinde, s. 17-31.

Even-Zohar, I. (1990). *Poetics Today* . Tel Aviv University: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.

Even-Zohar, I. (1997). “Factors and Dependencies in Culture”,
<http://www.tau.ac.il/~itamarez/papers/fac-dep.html>.

Friedrich, H. (1992). “On The Art of Translation” Schulte, R. ve Biguenet, J. (yay. haz.) (1992) *Theories of Translation*. London: The University of Chicago Press, Ltd. içinde, s. 11-15.

Gentzler, E. (1993). *Contemporary Translation Theories*. London/New York: Routledge.

Goethe, J. W. von. (1992) “Translations”. (Çev. Sharon Sloan). Schulte, R. ve Biguenet, J. (yay. haz.) (1992) *Theories of Translation*. London: The University of Chicago Press, Ltd. içinde, s. 60-63.

Hermans, T. (1985). (yay haz.) *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London/Sydney : Croom Helm.

Hermans, T. (1995). “Revisiting The Classics: Toury’s Empricism Version One”. (yay. haz.) (1995) *The Translator (Volume I)*. Manchester: St. Jerome Publishing içinde, s. 215-223.

- Hermans, T. (1999). *Translation in Systems: Descriptive and Systemic Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Holmes, J. S. (1988). *Translated! Papers on Literary Translation Studies*. Amsterdam: Rapodi.
- Kiraly, C. D. (1995). *Pahtways to Translation: Pedagogy and Process*. Kent/Ohio/London: The Kent State University Press.
- Kurultay, T. (1995). “Çevirmen Çevireceği Metni Nasıl Okursa Okumuş Olur?”. Bengi-Öner, I. (yay. haz.) (1995) *Çeviribilim 1*. Bursa: Ankara Üniversitesi Tömer Bursa Şubesi içinde, s. 111-124.
- Lambert, J., van Grop, H. (1985). “On Describing Translations”. Hermans, T. (yay. haz.) (1985) *The Manipulation of Literature*. London/Sydney: Croom Helm içinde, s. 16-41.
- Lambert, J. (2002). “Models for Descriptive Research: 1976-1996”. Paker, S. (yay. haz.) (2002) *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture*. İstanbul: Boğaziçi University Press içinde, s. 195-214.
- Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Paz, O. (1992). “Translation : Literature and Letters”. (Çev. Irene del Corral). Schulte, R. ve Biguenet, J. (yay. haz.) (1992) *Theories of Translation*. London: The University of Chicago Press, Ltd. içinde, s. 152-162.
- Schulte, R. ve Biguenet, J. (1992). *Theories of Translation*. London: The University of Chicago Press, Ltd.

- Shuttleworth, M. (1998). "Polysystem Theory". Baker, M. (yay. haz.) (1998) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. NewYork: Routledge içinde, s. 176-179.
- Snell-Hornby, M. (1995). *Translation Studies*. Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Toury, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv University: The Proter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. (1985). "A Rationale for Descriptive Translation Studies". Hermans, T. (yay. haz.) (1985) *The Manipulation of Literature*. London/Sydney: Croom Helm içinde, s. 16-41.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London/New York: Routledge.
- Vermeer, H. J. (1994). "Translation Today: Old and New Problems". Snell-Hornby, M., Pöchhacker, F., Kaandil, K. (yay. haz.) (1994) *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wills, W. (1998). "Decision Making in Translation". Baker, M. (yay. haz.) (1998) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. NewYork: Routledge içinde, s. 52-54.
- Yazıcı, M. (2001). *Çeviribilime Giriş*. İstanbul: Emek Matbaacılık.

EKLER

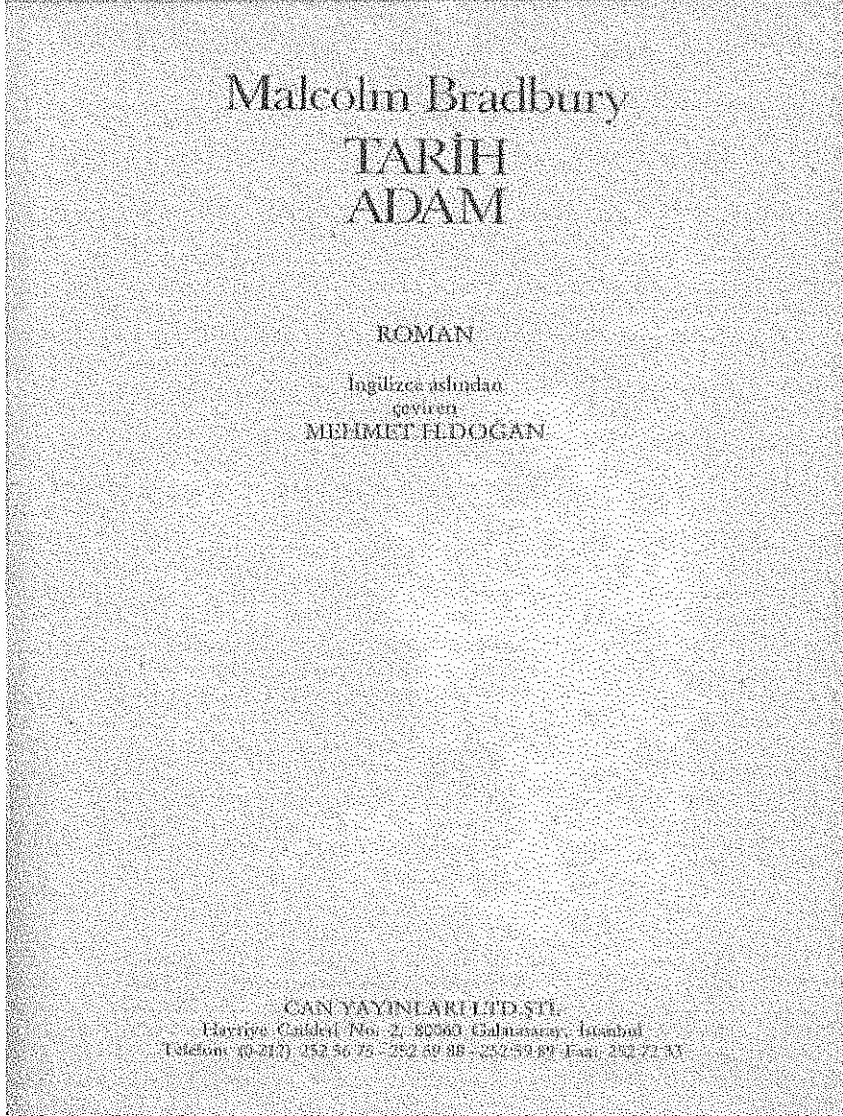
Ek 1. Erek Metin Kapağı

Malcolm Bradbury
TARİH
ADAM

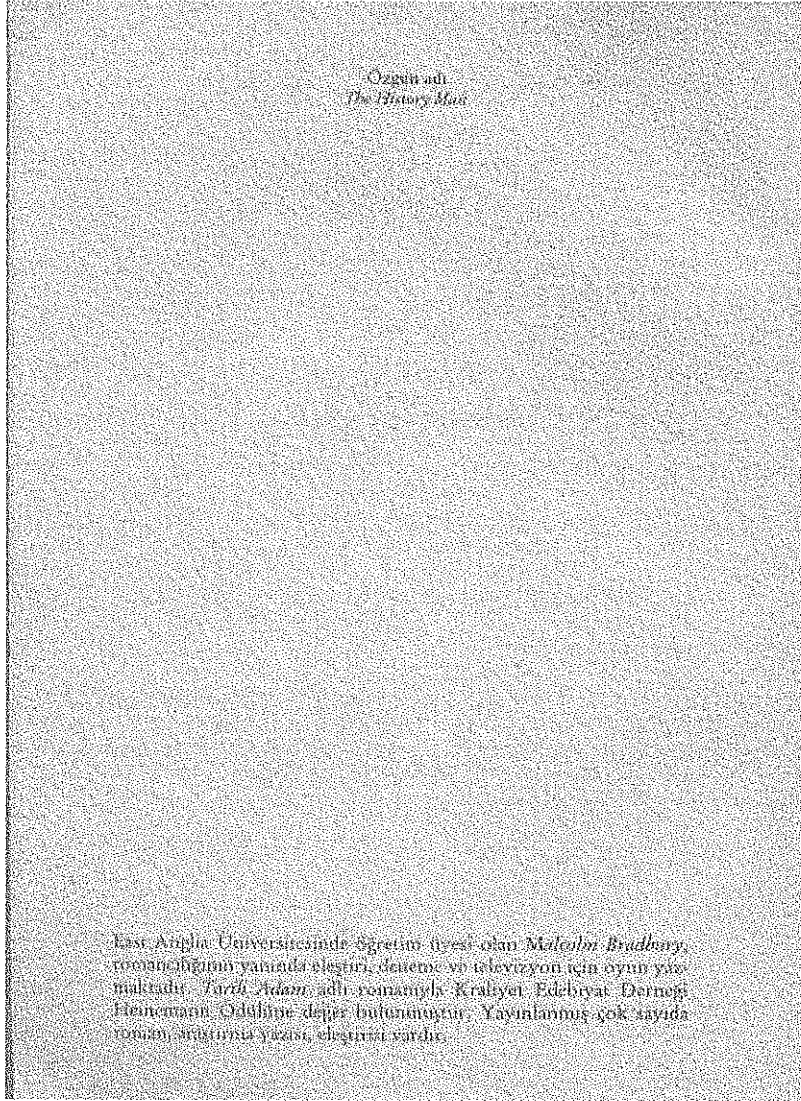

İngilizce aslından
Çeviren
MEHMET H. DOĞAN

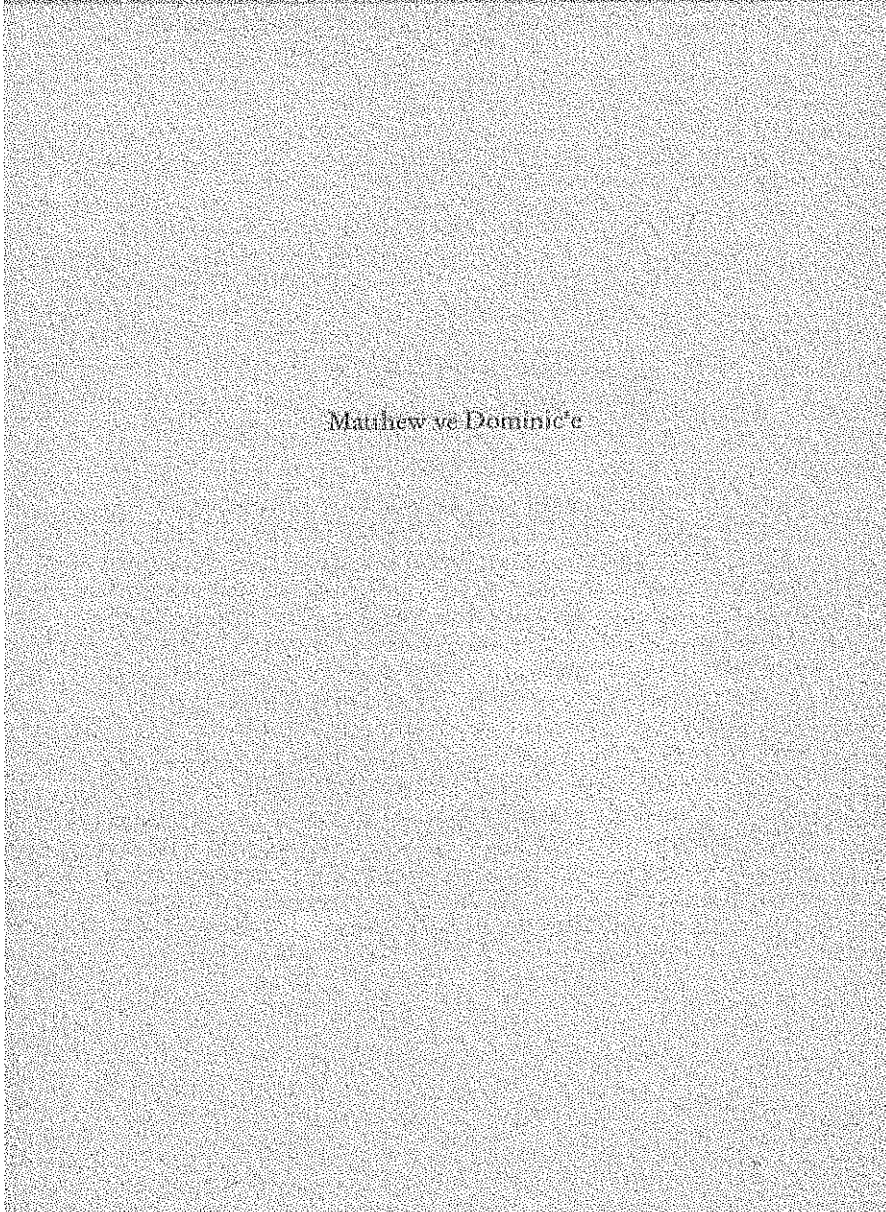
Ek 2. Erek metin iç kapağı (a)

Ek 3. Erek metin iç kapağı (b)

Ek 4. Ereğ metin iç kapağı (c)

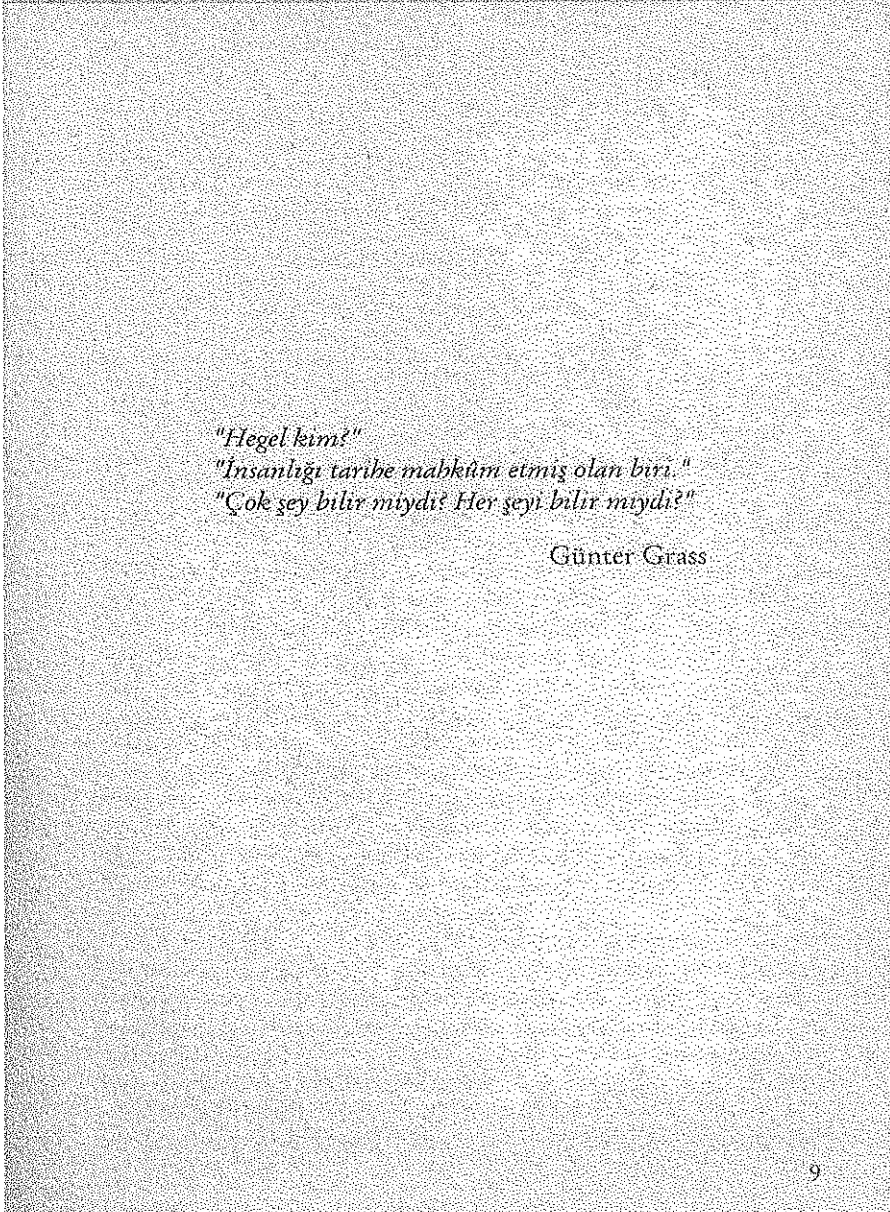

Ek 5. Erek metin iç kapağı (d)

YAZARIN NOTU

Bu roman Beamish için yazıldı; onu son kez şu ya da bu konferansa giderken, Frankfurt havaalanında gördüm; yazık ki kendisiyle aynı uçağa yüklenmemiş bagajını masadan masaya soruşturup duruyordu. Tıpkı tarihin kendisi gibi, tarihsel gerçekliğe hayali yaklaşımlarla yazılan, tümüyle uydurma bir şey bu roman. Romanda yer alan Watermouth Üniversitesinin (var olmayan) gerçek Watermouth Üniversitesiyle ya da herhangi bir başka üniversiteyle hiçbir ilişkisi olmamakla kalmıyor, yine burada geçen 1972 yılının da zaten bir kurgu olan gerçek 1972 yılında hiçbir ilişkisi yok; başka şeyler de öyle. Karakterler denilen şeylere gelince, bu kitaptaki öteki karakterlerden başka hiç kimse tanımıyor onları, onlar da pek iyi tanımıyor ya; içinde yer almaktan fazlasını yaptıkları olay örgüsü gibi onlar da tümüyle uydurma. Geçen gün bir konferansa da uçmadım; uçmuşsam bile uçakta Beamish adlı biri yoktu, bagajını da yitirmemişti tabii. Geri kalamıyorsa elbette doğru.

Ek 6. Erek metin iç kapağı (e)

Malcolm Bradbury

TARİH ADAM

Howard Kirk, İngiltere'nin Watermouth Üniversitesinde, sosyoloji bölümünde öğretim görevlisi. Karısı Barbara ise kendine sürekli yeni uğraşlar bularak kocasının yaşamına ayak uydurmaya çalışan bir kadın. Evli, ama alabildiğine özgür yaşayan, birbirini kısıtlamayan ve evliliklerini bu temel üzerinde yürüten bir çift. Yılda bir verdikleri ve öğretim üyesinden öğrencisine kadar fakültenin her kesiminden kişilerin katıldığı çılgın partileriyle de ünlüler. Bir üniversite kampüsünde olup bitenler kadar, öğretim üyeleri ve öğrencilerin karmaşık, sorunlu, sapkın yaşamlarını da içerdiren birinin bakış açısıyla sergileyen *Tarih Adam*, mütahş bir gözlem gücü koyuyor ortaya. Çağdaş İngiliz edebiyatında önemli bir yeri olan *Malcolm Bradbury*, günümüz uygarlığının aldığı yeni biçimi, acımasızca, sınırsızca kullandığı özgürlüğü, üniversite çevresindeki çıkar çatışmalarını, bu kitapta hem ironik, hem gerçekçi bir dille masaya yatırmış.

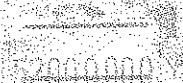
Kapakdaki resim: LEMPICKA

ISBN 975-510-731-2

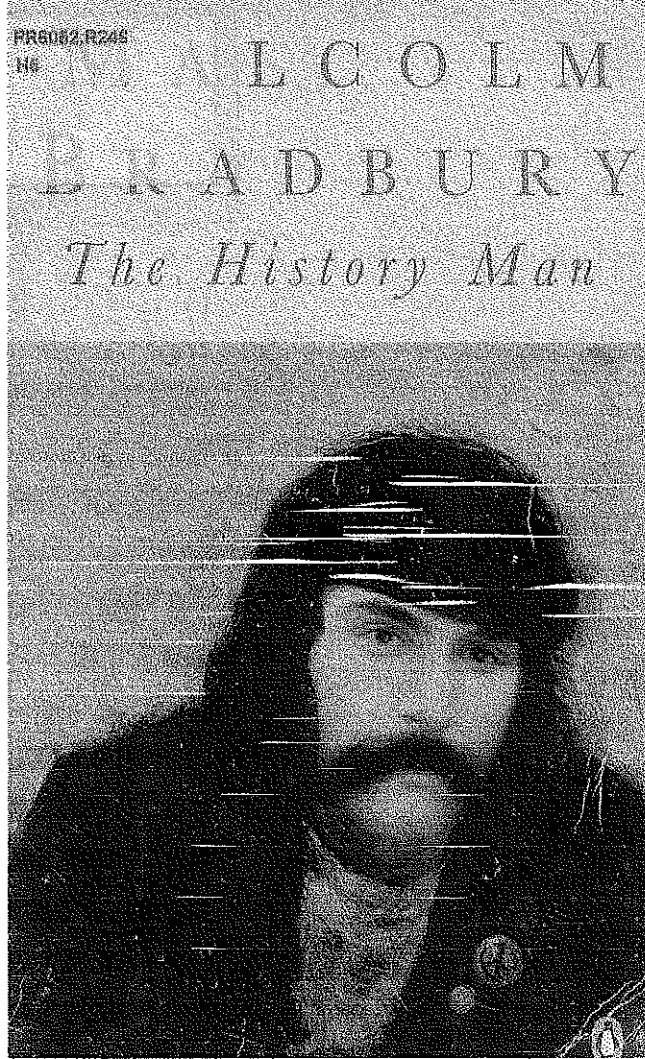

9 789755 107318

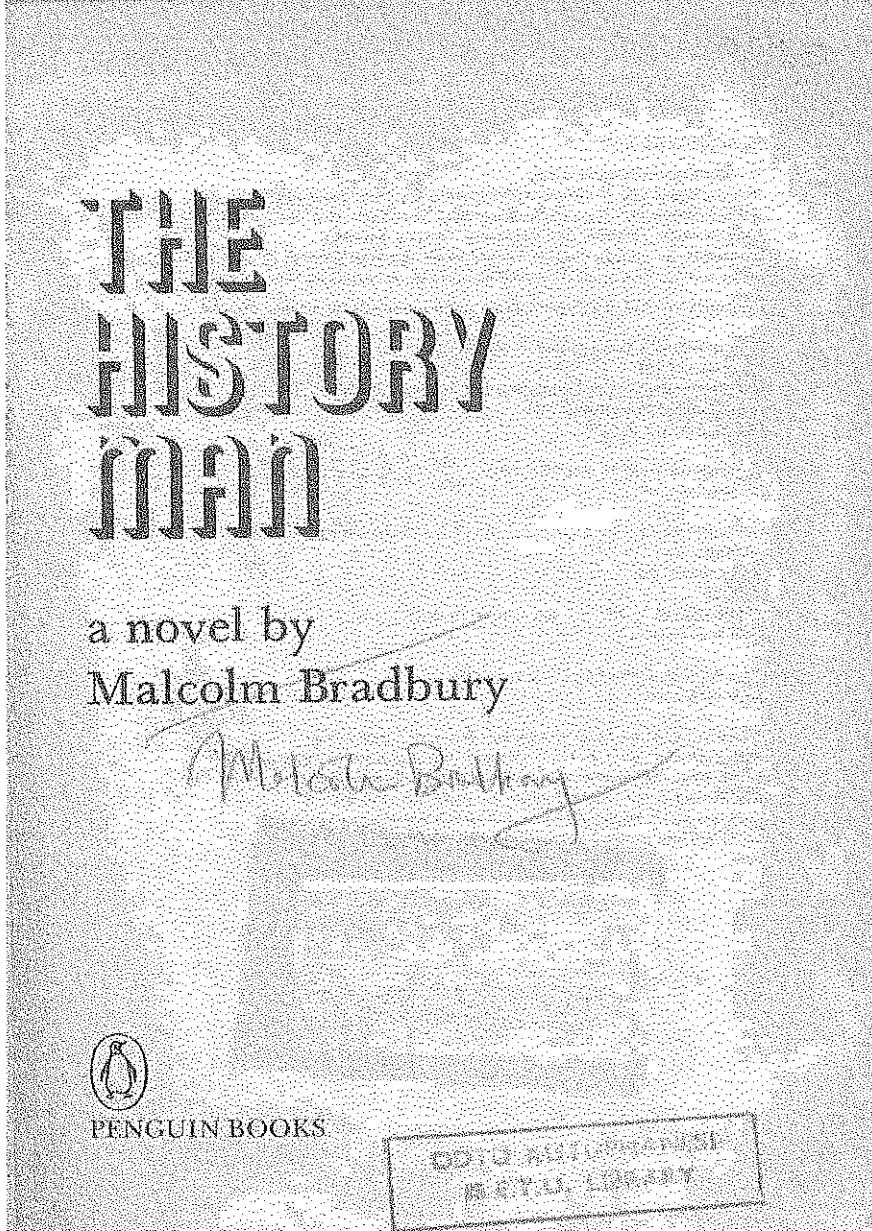
KDV İÇİN TİDİR

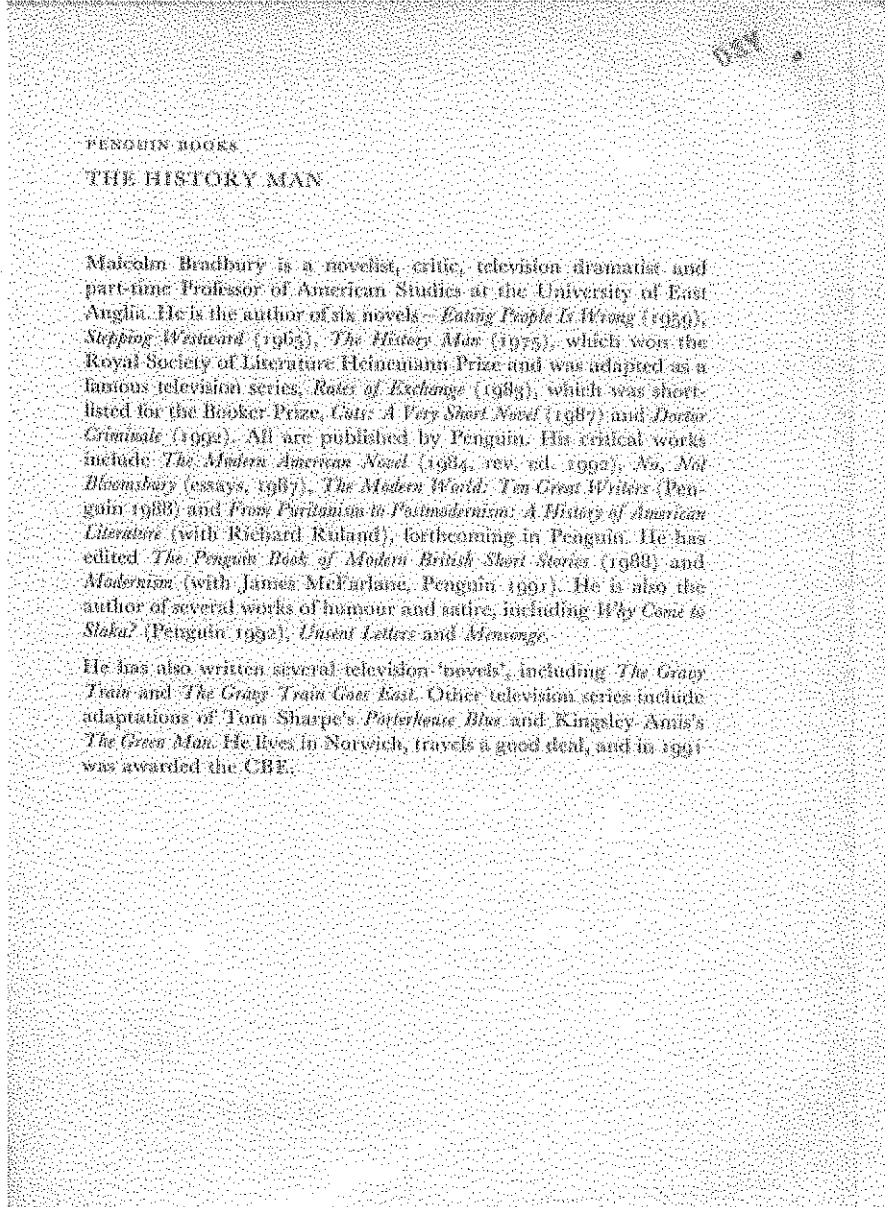
Ek 8. Kaynak metin kapağı

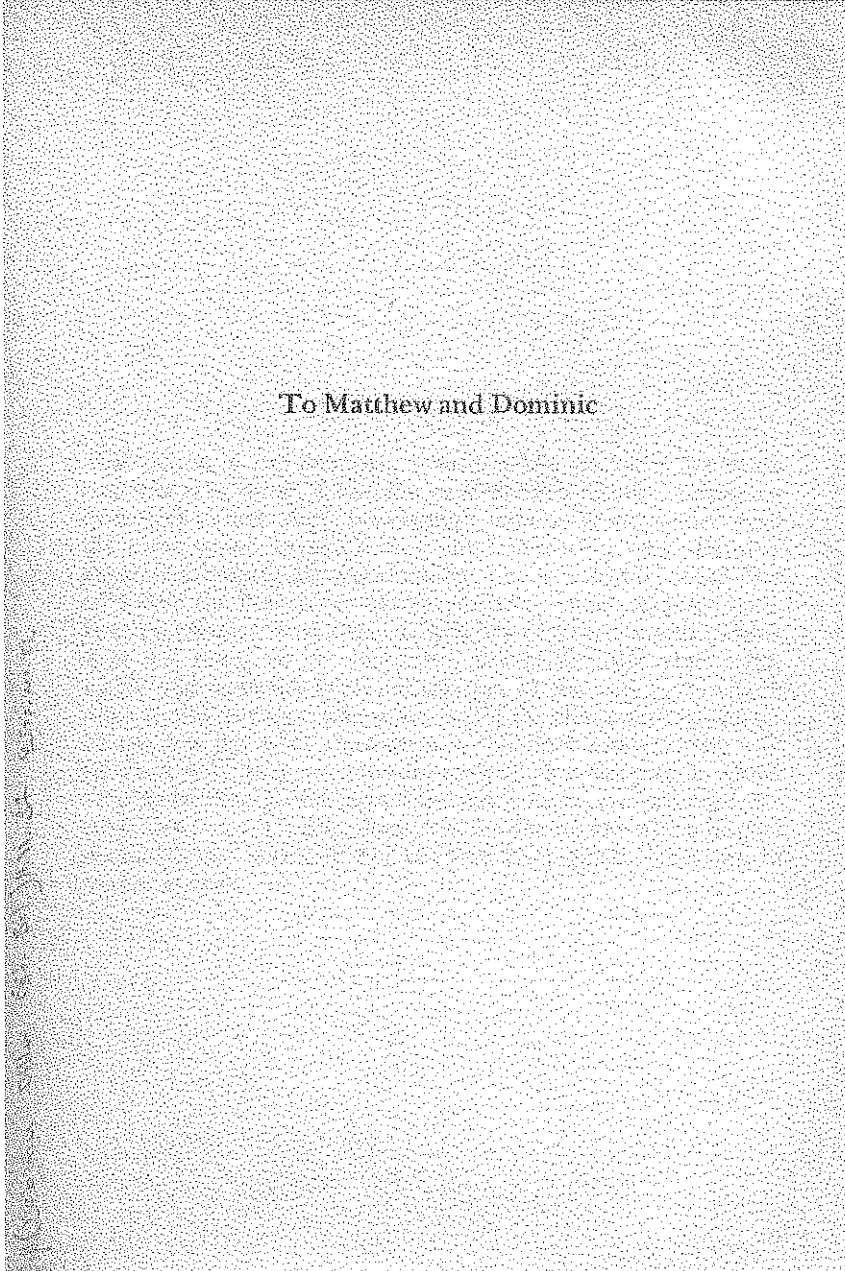
Ek 9. Kaynak metin iç kapağı (a)

Ek 10. Kaynak metin iç kapağı (b)

Ek 11. Kaynak metin iç kapağı (c)

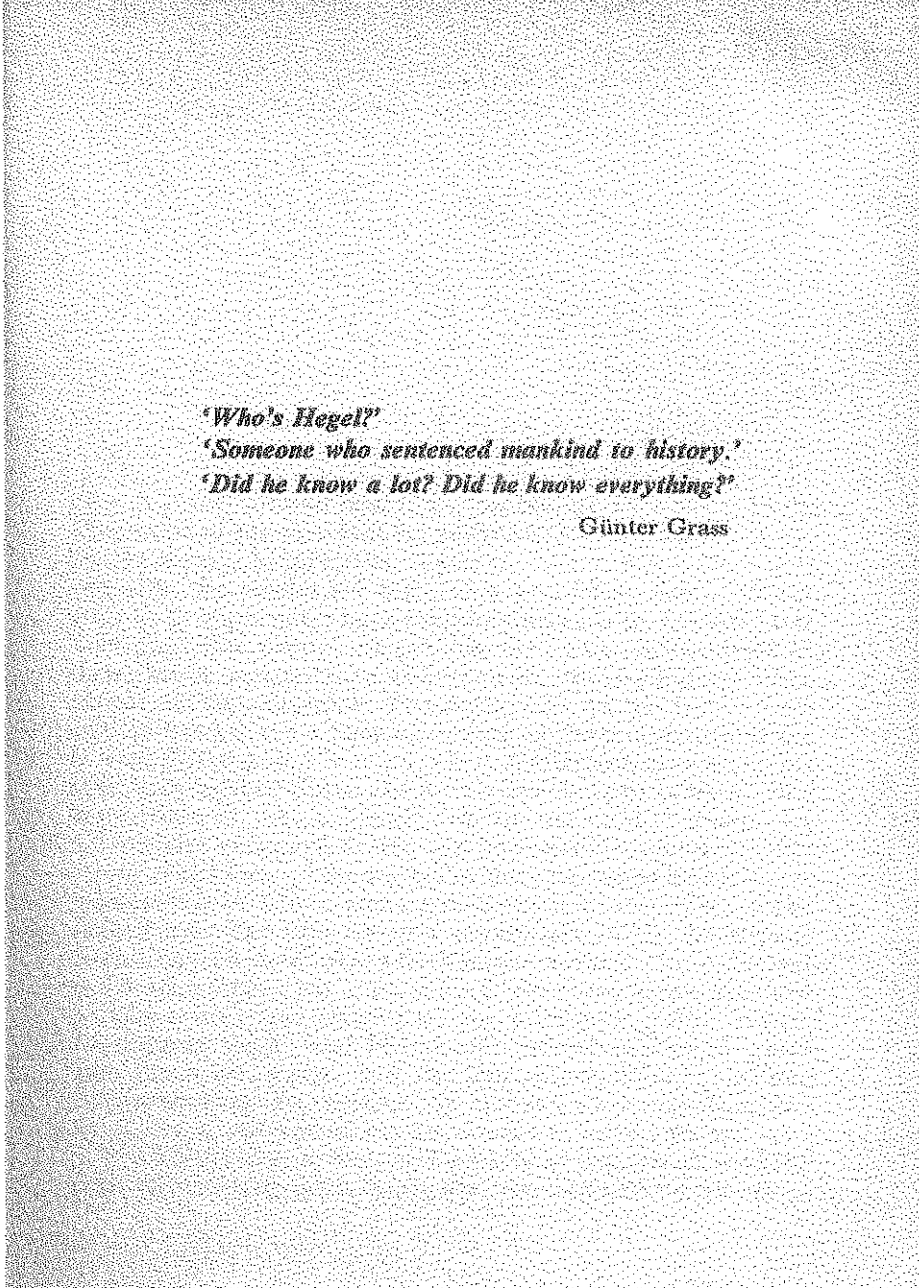
Ek 12. Kaynak metin iç kapağı (d)

AUTHOR'S NOTE

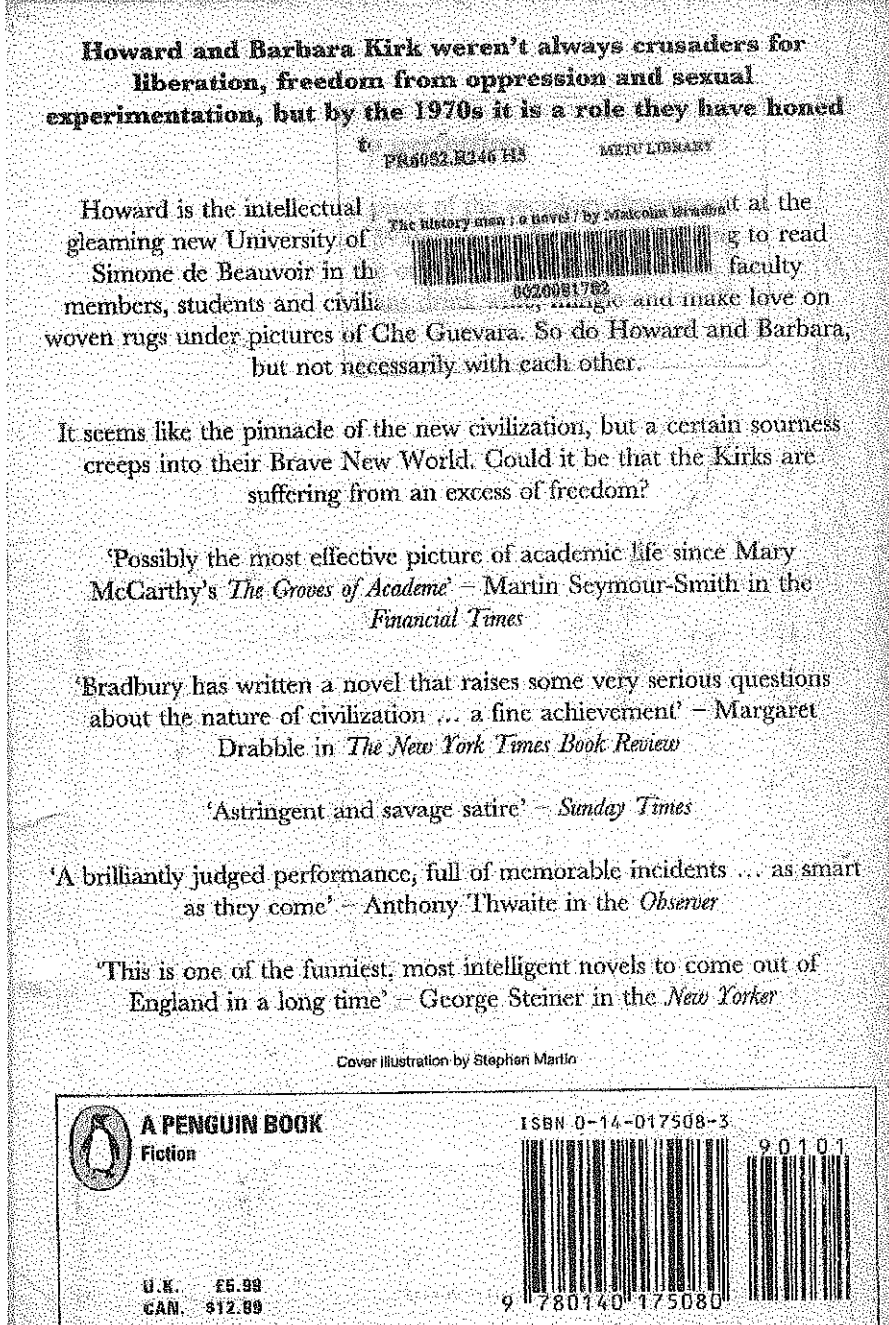
'This fiction is for Beamish, whom, while en route for some conference or other, I last saw at Frankfurt airport, enquiring from desk to desk about his luggage, unhappily not loaded onto the same plane as he. It is a total invention with delusory approximations to historical reality, just as is history itself. Not only does the University of Watermouth, which appears here, bear no relation to the real University of Watermouth (which does not exist) or to any other university; the year 1972, which also appears, bears no relation to the real 1972, which was a fiction anyway; and so on. As for the characters, so-called, no one but the other characters in this book knows them, and they not well; they are pure inventions, as is the plot in which they more than participate. Nor did I fly to a conference the other day; and if I did, there was no one on the plane named Beamish, who certainly did not lose his luggage. The rest, of course, is true.

• • •

Ek 13. Kaynak metin iç kapağı (e)

Ek 14. Kaynak metin arka kapağı

Ek 15.

30 Haziran 2003 tarihinde Mehmet H. Doğan'la yapılan görüşme

SARGIN: Çeviriye ilişkin geçmişinizden kısaca söz eder misiniz? Çeviri yapmaya nasıl başladınız? Çevirmenlik eğitimi aldınız mı?

DOĞAN: Sondan başlayayım. Doğrudan doğruya alaylıyım diyeceğim ben, çünkü hiçbir çeviri eğitimi almadım. Daha önce dilim de İngilizce değildi, Fransızcaydı. Ortaokuldan, liseden hatta Harp Okulundan gelen bir Fransızca eğitimim vardı. Çok iyi bir hocamız vardı Harp Okulunda Bahar Öngel diye, sonradan bilmiyorum Fransızca bölümünden arkadaşlar hatırlar mı? Bir dil zevki verdi bana oradan hatırlıyorum. Harp Okulunda Fransızca dersleri görüyoruz. O sırada bir film oynamaya başladı Ankara'da. Yirmi yaşında ölen adeta bir edebiyat harikası... edebiyat dilinde bir "harika çocuk" olan Raymond Radiguet'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanından çevrilmiş bir film oynuyordu. Benim çok hoşuma gitti, çok güzel bir film. Gérard Philippe ve Micheline Presle diye bir Fransız aktristleri oynuyordu. Sonra onun kitabını buldum, gerçekten bir "edebiyat harika çocuğu"... 1903'te doğmuş, 1923'te ölmüş. Geriye iki roman, bir şiir kitabı, resim eleştirileri falan bırakmış biri. Halen de Fransız Edebiyatı'nda geçerlidir. Bunun kitabını getirttik Fransa'dan Hachette vasıtasıyla. Onu çevirmeye başladım ilk okul şeyiyle Fransızcasıyla ve iki üç yıl sürdü bu çeviri. Tabii benim o günkü Fransızcamla onu nasıl çevirdiysem. Tam çeviriyi bitirdim, işte daktilosunu yaptım falan. Bir yere göndereceğim. Yirmi yaşında bir insanım. Bir gönderecek yer arıyorum. Varlık'a mı göndereyim, Işık'ı'ne mi göndereyim falan diye. Bir baktım Vatan Gazetesi'nde Oktay Akbal'ın çevirisiyle çıkmaya başladı, tefrika edilmeye başladı. Dolayısıyla o ilk şey boşa gitmiş oldu. Ben yılmadım onun ikinci kitabını da getirdim *Orgel Kontu'nun Balosu* diye. Onu çevirmeye başladım ve o da elimde kaldı tabii taaa 80 yıllarına kadar. *Orgel Kontu'nun Balosu* çıktı. Sadece *İçimizdeki Şeytan*'la kaldım. Bir gün Erdal Öz'ün (Can Yayınları) bürosunda oturuyoruz, Zeyyat Selimoğlu da var o sırada. Bu filmlerden falan bahsediyoruz. Laf döndü dolaştı, bu şeye geldi *İçimizdeki Şeytan*'a, Gerard Philippe'e, o da çok genç yaşında, otuz altı yaşında bir araba kazasında ölen bir Fransız artisti. Çok güçlü bir çocuktu o da. Ordan konuşurken, meğer Zeyyat Selimoğlu da bunu çok severmiş, o Raymond Radiguet'yi

falan tanıyor. Ben macerayı anlattım, böyle böyle elimde kaldı o çeviriler diye. Erdal dedi ki, “Hemen bana gönder.” dedi, “Ben ikisini birden basayım.” Eve gittim. Baktım, çeviriyi şöyle bir alıcı gözle incelemeye başladım. 50’nin diliyle 80’in dili arasında o kadar büyük bir şey var ki... diyelim o zaman “gerçekten”, “aslında” yerine “filhakika” diyormuşum, bilmem, “hakikaten” diyormuşum. Bunun gibi bir sürü şeyler... dil uyumsuzlukları... dilin geçirdiği o hızlı değişim bizde, başka hiçbir dilde olduğunu sanmıyorum. Yani, yirmi sene önceki çevirinize bir bakıyorsunuz bugün, bir hayli şeyler geride kalmış. Oturdum yeni baştan yaptım o iki kitabı ve Erdal’a gönderdim, çıktı oradan gerçekte, bir yıl içinde iki baskı yaptı şey, *İçimizdeki Şeytan*. Ama bu arada o 80'lere gelinceye kadar neler neler çevirmedim. Dilim değişti, İngilizceye başladım. İngilizce hocalığı, 1959'dan itibaren, demek ki yirmi yıl İngilizce hocalığı yapışım o sırada Hava Kuvvetleri'nde Hava Lisan Okulu'nda, daha sonra üniversitede Ege Üniversitesi'nde Yabancı Diller Okulu'nda. O arada neler çevirmişim. Bu çeviri macerası bir yerde şey, bir çok şeyi ilk yıllarda çeviriyorsun, elinizde kalıyor, çünkü tanınmış biri değilsiniz. Götürüyorsunuz, size şüpheyle bakıyorlar... Diyelim bu arada iki üç tane falan roman çevirdim. Howard Fast diye bir Amerikalı romancı var. Onun *Hürriyet Yolu*... O da acı bir tecrübe oldu. Ben bastırarak bir yer ararken, o da 60'larda, 60'ların sonlarına doğru, iki çevirisi birden çıktı. Birisi Behice Varol'un, birisi bilmem neyin... O da kaldı elimde. Yani, doğru dürüst kitap, çeviri kitap bastırmaya gelinceye kadar en azından on tane falan kitap elimde kalmıştır, ama bunları hiçbir zaman şey saymıyorum tabii. Bir tecrübe diyorum, bir kazanım benim için. İlk çıkan çevirim Roger Garaudy'nin, o sırada, 60'larda, toplumcu gerçekçilikte bir değişme var. Avrupa edebiyatçıları, Avrupa parti çevreleri daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin toplumcu gerçekçilik düşüncesine karşı çıkışla edebiyatta yeni bir yol açmaya, gerçekçilik alanında yeni bir yol açma girişiminde bulunuyorlardı. Onlardan bir tanesi de, belki de ilki de, bu kitaptı, Garaudy'nin *Kıtısız Bir Gerçekçilik Üzerine* diye bir kitabı. Bu, üç bölümden oluşuyordu. Picasso'yu inceliyordu, ondan sonra, Aragon'u, pardon, Kafka'yı inceliyordu. Kafka o zaman büyük kavgalara sebep olmuştu. Sovyet yanlıları Kafka'yı yazar olarak bile tanımıyorlardı. Karanlık adamdı, bilmem şu bu... Garaudy ise Kafka'nın büyük bir gerçekçi olduğunu, aslında 1960'larda yeni yeni anlaşılmaya başladığını ileri sürüyordu. Böyle bir şey üzerine... Üçüncü de Saint John Pers diye o sırada Nobel almış olan bir Fransız şairi. Bunun üçünün üzerine

yapılmış bir kitaptı. Ben bunu, o sırada yayıncıların isteği üzerine üç parçaya böldüm ve ismi de değişti. *Gerçekçilik Açısından Kafka*, *Gerçekçilik Açısından Picasso* ve *Saint John Pers* diye üç ayrı kitap halinde çıktı. Yani ilk şey çevirisi böyle başladı.

SARGIN: Sizce iyi bir çevirmen ne gibi nitelikler taşımalı?

DOĞAN: Hani iyi bir aşçı, iyi bir ayakkabıcı ne şeyi gerektiriyorsa, işini çok iyi bilmeli bir kere. İş de kendi diliyle, bir de çeviri yaptığı ‘kaynak dil’ dediğimiz, ‘köken dil’ dediğimiz o dili çok iyi bilmesi gerekiyor. Yani, çok iyi bilmek deyince kelime bilgisi veya dilbilgisi, şu bu falan değil de, edebiyat dalında şey yapıyorsa, edebiyatı çok iyi bilmesi gerekiyor. Fransızcadan yapıyorsa Fransız edebiyatını, en azından çevirdiği yazarı, bir İngiliz edebiyatından bir şey yapıyorsa, İngiliz şiirini, İngiliz edebiyatını çok iyi bilmesi gerekiyor tabii. O yazarı çok iyi tanıması gerekiyor, çünkü çeviri mekanik bir şey değil. Şimdi her ne kadar söyleniyorsa da o bilgisayarlarla çeviri yapmak falan, onlar çok hayal şeyler. Dil yaşayan bir şey. Tabii ki bilgisayar çok cansız bir makine. Onun yapacağı şey ancak kelime karşılıklarını bulup oraya koymak. Başka bir şey...

SARGIN: Zaten başarılı da olmuyor.

DOĞAN: Tabii, kesinlikle, kesinlikle... Yani, hem kendi dilini, hem karşıdaki şeyin dilini çok iyi bilmesi gerekiyor. Üslubunu çok iyi tanıması gerekiyor yazarın. Bir felsefe şeyi yapıyorsa, çevirisi yapıyorsa, felsefe dilini iyi bilmesi gerekiyor. Terminoloji büyük bir şey tabii, sorun, çeviride. Bunları çok iyi bilmesi gerekiyor. Yani, bilmekten geçiyor bütün şey.

SARGIN: İyi bir çeviriyi nasıl tanımlarsınız? Yani, “İyi çevrilmiş” diyebileceğiniz bir çeviri eser ne gibi nitelikler taşımalı?

DOĞAN: Bizim, halkın arasında, okurların arasında, nitelikli okurlar da bunun içinde tabii, şöyle bir şey var “Hiç çeviri kokmuyor.” Böyle söylerler. Yani, “Hiç çeviri kokmuyor.” diye “Gerçekten yazılmış, iyi bir çeviri.” falan diye niteliyorlar bunu. Aslında, bu , romanlar için, anılar için, daha kolay edebiyat türleri için doğru

olabilir de, bir felsefe, bir kuramsal kitap çevirisinde bu pek doğru değil, çünkü çeviride yazılanı anlayabilmemiz için, anlayabilmeniz için sizden de bir birikim gerekiyor. O konuyu bilmiyorsanız, o cümleyi de, o sayfayı da veya o paragrafı da anlamayabilirsiniz. Yani, burda elbette doğru cümlelerle, doğru bir Türkçeye okuyucuya aktarılması, doğru bir dille Türkçeye aktarılması doğru bir şey gerektiriyor, onlar kaçınılmaz bir şey ama, yani bunu yapıyorum diye, yazarın bir paragraflık cümlesini de sekiz on parçaya bölüp böyle şey gibi, yamalı bohça gibi bir çevirinin de hiç bir anlamı yok. Demin, üslubunu bilmesi gerekir derken her yazarın bir üslubu var. Mesela Jameson çevirisinde... müthiş böyle, taş gibi bir dil, kaya gibi bir dil... Bir paragrafı on satırlık, on beş satırlık cümleleri var Jameson'ın. Onu öyle yapması, sırf kendi mizacı, kendi tabiatı falan yönünden değil. Bir çok şeyi o cümlelerin kapsamı içine almak istediği için öyle yapıyor, yoksa, kısa cümleleri de var Jameson'ın. Oralarda söylemek istediği şey belki bir paragrafta ancak söylenebildiği ve anlaşılabilir olduğu için, birçok şeyi dışarıda bırakmamak, o cümle içerisine sokmak... E siz de onu yapmak zorundasınız şeyde, çeviride, onu yapmak zorundasınız. Yani, bir yerde çevirmen kendi özgürlüğünü yazara teslim etmiş durumda. Yani, ben istediğim gibi yazarı çeviririm falan, anlamı, yanlış bir şey tabii. Gerçi bunun çok şeyleri var, örnekleri var. Bunları bir hatıra kabilinden dinlerseniz... Bir ara ben Conrad'ın, Joseph Conrad'ın *Nostramus*'unu çeviriyordum. Bilmem o gün anlattım mı orada. Bu çeviri bana verildiğinde, Adam yayınları tarafından, dedim ki, "Bunun çevirisi var." 1940'larda, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarından, Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın, bizim Halikarnas Balıkcısı'nın çevirisi var. "Olsun," dediler. "O eskimiştir. Siz yeniden yapın." Ben aldım kitabı, çevirmeye falan başladım. Denizcilikle ilgili, deniz tabirleriyle de daha çok ilgili bir kitap ve "Cevat Bey de tam bunun adamı." diyordum. Bir sıkıntım olursa alır bakarım. Buldum kitabı bir yerden, fotokopisini yaptırdım. Büyük bir sevinçle eve geldim. "Cevat Bey bana yardım edecek" falan gibi... A, bir açtım, baştan bir kırk sayfa yok. Yazarın önsözü var on on beş sayfalık. Onu atlamış, bilmem neyi atlamış. Kendi kafasının estiği yerden bir başlamış şeye... ve arada bazı şeyler oluyordu... çevirmesi çok zor cümleler, şey bakımından, terminoloji bakımından. Benim bilmediğim bir alanda bir takım şeyler anlatılıyor. Mesela; atları anlatıyor diyelim. Atın taa yelesinden başlayıp tırnak ucuna kadar böyle çok güzel bir atı tarif eden bir cümle vardı. Hemen buldum, açtım orayı. O koskoca bir paragraflık cümle Cevat Beyle iki üç kelimeye dönüşmüş.

“Kız gibi bir Arap atına bindi ve gitti.” diyor. Benim kafa patlattığım, saatlerce uğraştığım şeyi o bir tek cümleyle halletmiş. Yani, bu türlü şeyler yapılmamalı diyorum bence. Özgürlüğümüzü yazara teslim ediyorum derken de bunu söylemek istedim.

SARGIN: Siz kendi yaptığınız çevirilerde orijinalde olan her şeyi aktarma gibi bir kaygı taşıyor musunuz?

DOĞAN: Hayır, o da değil tabii. Yani...

SARGIN: Böyle eksiltmeler yaptığınız oluyor mu? Değiştirmeler?

DOĞAN: Hayır, eksiltmeler değil de... Şimdi, benim çeviri çalışmalarım şöyle yürür; bilgisayar yokken, önce kabaca bir çevirisini yapardım daktiloyla, ondan sonra ikinci bir okuma yapardım. Ama bu ikinci okumayı sanki bir başkası bana çevirdiği bir kitabı getirmiş, benim okumamı istiyor gibi... benim çevirim değil de bir başkasının çevirisi gibi... Orda anlayamadığım cümleler olurdu. Anladığım yerlerde tamam doğru gidiyor. Anlayamadığım, söylenenin tam iletilemediği yerler olurdu. O zaman, onları tekrar yapardım. Yeni baştan yapardım. Yani, amaç şu; söylediğiniz şeyi, karşınızdaki bilgi düzeyi de, şartını da korumak suretiyle, anlaşılacak bir şey, kolay anlaşılacak, bir şekilde olmalı. Burada eksiltme yapamazsınız, şey yapamazsınız ama, “Türkçede ben bunu nasıl söylerim? Türkçede şöyle kursam cümleyi daha mı iyi olur? Karşımdaki daha mı iyi anlar?” diye bir kaygı içerisinde olacaksınız. Şimdi bu arada şeyler, idiom konusu var tabii. Bu konuda bir takım değişik görüşler var. Kimisi diyor ki, “O idiom’un Türkçedeki karşılığını bulacaksınız, öyle söyleyeceksiniz.” Hani, İngilizcede “Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor.” deyince, en şey örneği odur, “Köpekler, kediler yağıyor.” dediğiniz zaman biraz acayip kaçıyor. Bunun karşılığında ne diyor? “Gökten bardaktan boşanırcasına” veya “Bilmem nerden boşanırcasına”. Nazım Hikmet bunun tam tersini söylüyordu. “Kaynak dildeki şey neyse, onu aynen aktarın, sizin dile de yardımı olur.” diyordu. Yani, Türkçeye de böyle bir tabir girmiş olabilir. Yani, bunun... demin verdiğimiz örnek çok sivri bir örnek ama, buna uymayan, Türkçeye

bazı kazanımlar da getirecek bazı şeyler de olabilir. Şimdi onları da öyle gözden kaçırmamak gerekir gibime geliyor. Yoksa, çok basitleştirme, sadeleştirme olur.

SARGIN: Çevireceğiniz eserleri kendiniz mi seçiyorsunuz? Yoksa çalıştığınız yayınevleri mi belirliyor?

DOĞAN: Başlarda kendim seçiyordum. Demin söylediğim gibi, *İçimizdeki Şeytan*'ı, diğer romanları, Gaudy'nin o kitabını kendim buldum, çevirdim. Ama daha sonra, daha, tabiri caizse, daha profesyonel olarak çalışmaya başlayınca, soruyorlar, "Bu kitabı yapar mısınız?" Mesela, E Yayınları vardı 1970'lerde, hatırlar mısınız bilmem. E Yayınları'nın başında Aydın Emeç diye çok kültürlü, edebiyat alanında, bu kültürünü hiç göstermeyen ama çok derin bir insan vardı. O, kitap önerirdi bana. Örneğin bir Amerikalı romancı, *Görülmeleyen Adam*, Ralph Ellison. *Invisible Man*. Yalnız o Wells'in *Invisible Man*'i değil, ondan ayrı bir şey.

SARGIN: Biliyorum. Zencilerle ilgili.

DOĞAN: Zencilerle ilgili, ki, ben onu *Görünmeyen Adam* değil, *Görülmeleyen Adam* olarak çevirdim, çünkü romanın başlangıcında, bakın bu da bi tutamak olabilir, yani *Invisible Man*, ikisinin adı da *Invisible Man*. Birisi *Görünmeyen Adam*, Wells'in kitabı, yani yaşadığı halde başkası tarafından görülüyor, görülmez hale geliyor. Öbürüsü ise, Ellison'un kitabındaysa, "Benim yüzüme bakarlar," diyor "benim arkamdaki duvarı görürler", sırf zenci olduğu için. Yani, "Ben bir kenara itilmiş, silinmiş bir şeyin, grubun temsilcisi olduğum için beni..." onun için "Görülmeleyen Adam" diye çevirdim ben onu. Onunla birlikte Carson McCullers'in şeyini vermişti *Yalnız Bir Avcıdır Yürek*. Ben ikisini de okudum. Bir anda şey bana daha sıcak geldi, McCullers'in kitabı. Önce onu çevirdim. Sonra düşündükçe Ellison'ın kitabının da çevrilmesi gerektiğini... onu da istedim. Onu da çevirdim, iki üç yıl arayla bunlar çıktı. Yani, halen de öyle, bazen kendim buluyorum, bazen yayınevi şey ediyor.

SARGIN: Size önerilse bile reddetme şansınız oluyor herhalde, değil mi? Yine de son kararı siz veriyorsunuz çevirip çevirmeyeceğinize.

DOĞAN: Gayet tabii yani, bu arada Aydın Emeç'ten çok kitap şey ettim, reddettim. Hatta bana kırıldı falan da bazı şeyler üzerine. Edebiyat anlayışlarımız uymayabiliyordu bazı yerlerde. Yani, profesyonel bir şeyin önce seçim şansı olmalı tabii. Maksat para kazanma olmadığına göre, maksat iyi bir çeviri sunmak olduğuna göre, iyi bir kitabı Türkçeye tanıtmak olduğuna göre, sizin de zevkinizle, bilginizle, ideolojinizle, kültürünüzle uyuşması gerekiyor tabii.

SARGIN: Bu son söylediğiniz şeyleri mi ölçüt olarak kabul ediyorsunuz?
Zevkiniz, ideolojiniz...

DOĞAN: Tabii, tabii. Yani, kalkıp da şimdi bir porno kitabı çevirmem hiçbir zaman veya bir, ne bileyim, İslam'la ilgili bir şeyi çevirmem. Benim için geçmiş bir şeydir o. Ama bunun yanında sol görüşlü bir insan olduğum halde, 1970'lerin sonuna doğru... 75'te ben *Estetik*'i yazmıştım, *Estetik* kitabını. O sırada, demin söylediğim gibi Ernest Fisher'in, Garaudy'nin estetik görüşlerini, edebiyat görüşlerini aşağı yukarı benimsemiş bir kişiydim. Bu bana teklif edilen kitap ise, Avner Ziss diye bir Sovyet estetikçisinin kitabıydı. "Bunu çevirir misin?" dediler. Okudum daha önsözde, bu kitabın işte, o sırada devlet başkanı bilmem kimdi, o yaşlılardan bir tanesi, onu çok beğendiğini, bilmem ne yaptığını, yani onlardan aşağı yukarı şey aldığı, onay aldığı falan gibi bir şeyler belirtiliyordu. O benim çok tuhafıma gitti ve "Çevirmem" dedim "ben bu kitabı". O zaman solcular da bir hayli şey bakmıştı bana. "Avner Ziss'in kitabını çevirmiyor." Ama bugün Avner Ziss'in adı kalmadı.

SARGIN: *Tarih Adam*'ı seçmenizde bunun dışında herhangi bir neden var mı?
Ya da size önerildi mi bu kitap, yoksa kendiniz mi karar verdiniz?

DOĞAN: Hayır, *Tarih Adam*'ı da Malcolm Bradbury'i de tanıımıyordum daha önce. Bunu Can Yayınlarında Özdemir İnce o sırada editörlük yapıyordu. O önerdi, daha doğrusu bir liste içerisinde verdi ve bu kitabı önerdiğini kendisinin söyledi. Aldım, okudum. Ben şeyleri de en azından elli, altmış, yüz sayfa kadar okurum kitabı aldıktan sonra. Gözü kapalı çevirmek istemem. Dil bakımından, bilmem anlattıkları şey bakımından, beni ilgilendirmiyor mu, ilgilendiriyor mu, okuyucuya nasıl gelir?

Bu bakımdan bir yüz sayfa kadar okudum ve çok hoşuma gitti Bradbury'nin dili, o esprili anlatımı, alaycılığı... çok sevdim, hemen çevirmeye başladım.

SARGIN: Konusu da ilginizi çekti mi? Üniversitede geçmesi sizin kariyer geçmişinizle ilgili olduğu için...

DOĞAN: O bakımdan değil de Türkiye'nin yakın tarihi bakımından benim ilgimi çekti. 1965'ten itibaren Türkiye, 68 pardon, 68 dünya olaylarıyla birlikte Türkiye'de de aynı gençlik olayları başladı. Daha sonra üniversitede yoğunlaştı, üniversitede odaklandı bütün bu şeyler ve bunun anlatımı yoktu bizde, Türkiye'de. Varsa bile çok böyle, ne bileyim çok katı olarak anlatılan şeylerdi. O yılların romanları, hatırlarsak Firuzan'ın, Adalet Ağaoğlu'nun Türkiye'deki o gençlik hareketleri ile ilgili bir şeyleri gerçi vardı ama bunlar çok azdı. Üniversite üzerine odaklanmış bir şey pek yoktu. Daha çok dışarıda geçiyordu ve Bradbury'nin bu tavrı da hoşuma gitti. O öğrencilerin, öğrenci hareketlerinin hiçbirisine yamanmayıp onları dışarıdan, uzaktan görmesi daha aydınlatıcı oluyordu benim için. Bu bakımdan isteyerek çevirdim yani.

SARGIN: *Tarih Adam*'ı çevirirken güçlüklerle karşılaştınız mı ve nasıl çözdünüz bu güçlükleri?

DOĞAN: Tabii. Yeni bir dil... yeni bir dil derken, kişiyi kastediyorum.

SARGIN: Yazar.

DOĞAN: Tabii. Yeni bir yazar yeni bir dil demektir. Mesela, şeyi çevirirken, Frazer'ı çevirirken *Altın Dal*'ı, 1898 doğumlu bir yazar ve bu kitap çıkalı aşağı yukarı yüz yıl falan olmuştur, pardon yüz yıl demesem bile elli altmış yıl..." Frazer'ın dili bana nasıl gelecek" falan gibi bir şey çekiyordum. Bradbury'de o, yeni bir yazar yeni bir dil dedik... Tam buna örnek olarak gösterilebilecek bir kişi Bradbury. Öyle bildiğimiz, klasik üniversite öğretim üyelerinden falan değil. Her şeyin bir alaycı yanını, bir dürtüklenmesi gereken bir yanını, eleştirilmesi, irdelenmesi gereken bir yanını bulan bir kişi ve hep de gülünç taraflarından şey ediyor, belki biraz sonra konuşuruz onları... Bu bakımdan bir takım güçlükler oldu.

Bir de, dikkat ettiyseniz, mimari tarzları falan üzerinde bir hayli şeyler var orda. En büyük güçlüğü orda çektim ben ve işte, “set” diyorsunuz olmuyor, “seki” diyorsunuz olmuyor. O teraslanmış toprak biçimi, oralarda eski evler, yeni evler kuruluyor. Üniversite kampusunu anlatırken bir takım mimari şeyler... Oralarda güçlükler çekmiştim ve bunu iyi bir sözlük şeyim vardı evde... Bütün onlarda bulamadım. Bütün bu karşılıklarını bulamadım bunların ve kendisine bir mektup yazdım. Önce telefon ettim. Tabii, her zamanki gibi evinde yok. “Not bırakın” falan diyor. Sonra bir mektupta bunları bildirdim kendisine, sayfa sayfa... Çoğu kendi uydurduğu kelimeydi bunların. Bir çoğu mimari tabirlerdi. Onlara sağ olsun mektupla, mektupla yanıt verdi ve onlar da çözümlendi. Bunun dışında herhangi bir şey olmadı, tabii.

SARGIN: Çevirinizde, örneğin, Sainsbury’s gibi bir mağazanın adını aynen alıp bunun bir mağaza olduğunu açıklamamışsınız; ama Kleenex’i açıklamak için ‘Kleenex mendili’ ifadesini kullanmışsınız. Erek dizge okuyucusuna bu tür açıklamaları yapmayı hangi durumlarda gerekli görüyorsunuz?

DOĞAN: Şimdi, o bir... apostrof s’li (‘s) şeyler bir hayli... Son çevirilerde bunu “bilmem kimin yeri” diye çevirmeye başladım ama, bu daha çok lokantalar, meyhaneler falan için doğru oluyor, ama büyük mağazalar için olmuyor o, mesela, koskoca bilmem, “Sear’s”, “Sear’in yeri” diyemiyorsunuz onu, yine “Sear’s” diyorsunuz. Şimdi benim burda aslında şeyim var, hâlâ bir tereddüdüm var. Şeyi çevirirken, Jameson’ı çevirirken, Jameson kendi kitabının okuyucusunun kim olduğunu biliyor. Yani, “Benim kitabımı okuyacak, *Postmodernizm*’i okuyacak adam, Fransızca da bilmesi lazım, Almanca da bilmesi lazım” diyor ve alıntı yaptığı yerleri, özellikle çevrilmesi çok zor yerleri Fransızca olarak bırakıyor. Palarme’de, mesela, bir sayfalık bir bölüm vardı. Fransızca olarak bırakıyor bunu. Biliyor ki kendisini okuyacak kimse Fransızca da biliyor ve aşağı yukarı onu anlayabilir. “Ben de böyle mi yapayım” dedim. “Hayır, yapmayayım” dedim ve bunu çevireyim, altına da bir not olarak, işte, Türk okuru Palarme yi tanımayabilir, kitabımı bilmeyebilir, onun şeyini koyayım, Türkçesini. Ben kendi kırık dökük Fransızcamla yapmaya çalıştım, altında kalkamadım. Palarme’nin dili de çok çirkin bir dildir. Yıllarca Fransızca okutmanlığı yapmış olan Mehmet Mümtaz Tuzcu var İzmir’de. Ona

götürüp verdim. O da çok zorlandı ve bir metin getirdi bana... En son dedim ki, “Ben bunu Jameson gibi, olduğu gibi bırakayım” ve öyle şeydi... Yani, burada bir açıklama yapmak okuru küçümseme anlamına gelebiliyor ve biliyorsunuz ki, Jameson’ı okuyacak kişi bizde de sayılıdır. Yani, bakmayın kitap 1500-2000 falan basıyor, onu doğru dürüst okuyacak kişi yüz kişi falandır ancak Türkiye’de. O zaman, “Bunlar nasıl olsa anlar” diye böylece bırakıyorum bazen, bazen açıklama gereğini duyuyorum.

SARGIN: *Tarih Adam*’da da Fransızca ve Almanca ifadeler var. Onları da çevirmemişsiniz. Aynı yaklaşımla mı?

DOĞAN: Evet, evet.

M. S.: Nasıl olsa bunu okuyan kesim anlar ya da araştırır en azından...

DOĞAN: Tabii, tabii. Bir araştırmaya da şey edebilir. Şimdi tam olarak hatırlamıyorum. On yıl oldu.

SARGIN: “Cordon bleu aşçısı” gibi ifadeler geçiyor mesela. Siz de aynen öyle almışsınız. Çevirmemişsiniz yani, onları açıklama gereği duymamışsınız. Ama bir tane kısaltma vardı mesela, onu dipnot yapmışsınız.

DOĞAN: Evet, yani... Hayır, “cordon bleu aşçısı” belki bilinir diye yazmamışım, “cordo bleu”yü, nasıl olsa bilinir.

SARGIN: Yine *Tarih Adam*’da “Oh, Jesus!”, “Oh, my God!” gibi ünlemleri bazen “Aman Tanrım!”, bazen “Aman Allah’ım!” diye çevirmişsiniz. “Allah” sözcüğü filan da geçiyor bazı yerlerde. Bilindiği bigi İslam inancında Tanrı’ya “Allah” deniyor. Bunu çevirinizde erek kültüre bir yakınlaşma olarak değerlendirebilir miyiz?

DOĞAN: Hayır, bir atlamadır herhalde; çünkü “Aman Tanrım” diye çevirmek lazım tabii. “Allah” deyince o İslam şeyi akla geliyor. Muhammet, İslam dini falan akla geliyor. Ona “Aman Tanrım” demek lazım tabii.

SARGIN: “Hay Allah” gibi ünlemler var bir de yani, ona “Hay Tanrım” denemez.

DOĞAN: “Hay Tanrım” denemez. Belki o yönden olmuştur. Yalnız bazı şeyler, kültürler arası böyle çalışmalar falan oluyor. Orda, benim kesin kararlı olduğum bir şey var bu konuda. Onu da söyleyeyim size. Mesela, bizde, İslam dinine göre “rahmetli” sadece Müslüman şeylere deniyor. “Allah rahmet eylesin” veya “Rahmetli iyi insandı” falan diyoruz ya... veya... evet buna benzer şeyler... Şimdi “deceased” kelimesi var İngilizcede, değil mi? O da “rahmetli” demek. Yani, ölmüş adamın arkasından “rahmetli” anma anlamına geliyor. “Hayır efendim, o Hristiyan olduğu için ona” rahmetli” diyemezsiniz”. Ben inadına “rahmetli” diyorum; çünkü bu, nasıl bir ırk ayrımı yapıyorsa, burda da bir din ayrımı falan yapıyor. Bu bir küçümseme aşağı yukarı. “Müteveffa”, “müteveffa” “vefat etmiş” anlamına geliyor, “ölmüş” anlamına geliyor. “Rahmetli” deyince, “Allah’ın rahmetine kavuşmuş” anlamına geliyor. Peki, yani bir Hristiyan ölünce Allah’ın rahmetine kavuşmuyor mu? O zaman ben inatla “rahmetli” diyorum ona da.

SARGIN: Çeviri yaparken amacınız daha çok kaynak metni ve kültürü Türk okuyucusuna tanıtmak mı? Yoksa metni Türk kültürüne yaklaştırıp okuyucular tarafından daha kolay kabul görmesini sağlamak gibi bir kaygı güdüyor musunuz?

DOĞAN: Şimdi birincisi daha doğru tabii. Benim bütün çeviri çalışmalarımın başlamasında tek amaç şeydir. Ben paylaşımcı bir insanım. Yani, güzel bir şeyi, sırf “İngilizce, Fransızca bildiğim için ben okuyorum, ben yararlanıyorum, o halde yeter” diye hiçbir zaman düşünmedim. Çok güzel bi şeyse, benim dışımdaki insanlar da bunu görebilsin, okuyabilsin, o dili bilmeyen kişiler veya o kitaba ulaşamayan kişiler bunları okuyabilsin diye çevirdim. Çevirmemin şeyi, tek amacı oydu. O zaman, yani Türk kültürüne yakınlaştırma falan biraz şey kalıyor, yukarıdan bakan bir insan için.

“Sen bunu bilmezsin,ama Türkçe’de bu böyle söyleniyor”. Hayır, ona bir ip ucu vereceksiniz, o da arkasından düşünsün, onun üzerinde bir takım şeyler yapsın, kafa çalışmaları yapsın, ilerletsin kendi kültürünü falan gibi bir şeyler düşünülebilir. Yani, kaynak metni aynen, demin söylediğimiz şartlar dahilinde tabii, aynen aktarmak şeyini düşündüm. Belki işinize yarar diye söylüyorum; şimdi, Elliot, T.S. Elliot deyince herkes, işte, “Çok büyük şair, İngiliz şairi” falan...Kaçlardaydı?.. 90’larda, *New Yorker* dergisinden bir makale elime geçti. “T.S. Elliot 101 Yaşında” diye. Cynthia Ozick adında bir Amerikalı. Dün akşam internette buldum şeyini. 1928 doğumlu, hâlâ yaşayan romancı, öykü yazarı, ayrıca eleştirmen. T. S. Elliot’ın yaşadığı dönemlerde üniversite öğrenciliğini geçirmiş. O günlerden başlıyor, “T. S. Elliot bizim için bir tanrıydı” diyor. “Ama aradan elli sene geçtikten sonra, elli altmış sene geçtikten sonra, T. S. Elliot’a bugün bakınca ona karşı çıkmanın bir görev olduğunu anladım” ve otuz kırk sayfalık bir metin yazmış T. S. Elliot için. Onun sadece şiirini değil de, insan tarafını, yaşamını... yaşamı zaten, makalenin yazılmasına bir neden de şeydi, o günlerde bir T. S. *Elliot’ın Mektupları* çıkmış, bir de hayatı hakkında iki kitap çıkmış, biyografisini anlatan iki kitap. Orda bir çok şeyler açığa çıkıyor tabii. İnsan olarak nasıl bir kişi T. S. Elliot? Çok korkunç şeyler çıkıyor ortaya; mesela, on beş on altı sene karısı, ilk karısı, deliler evinde, tımarhanede yattığı halde bir tek defa yanına uğramamış T. S. Elliot. Boşanmak için elinden geleni yapmış. Kendisiyle o sırada evlenmek isteyen iki üç kadın var, evinde oturup yardım ettiği bir adam var, kötürüm bir adam. Onlara işte kitaplar okuyor, onu alıyor arabasıyla dolaştırıyor falan şeylerde, parklarda. O adamı bir gecede terk ediyor. Aslında, çok vefasız, çok şey bir insan ve öyle bir T. S. Elliot şeyi çıkıyor ki karşınıza, bir çok T. S. Elliot hayranı şey edebiliyor, isyan edebiliyor; ama, gerçek buysa... Tuttum, bu yazıyı da çevirdim. O günlerde *Adam Dergisi*’nde çıkmıştı. Kırk elli sayfalık bir şey halinde çıkmıştı. Sonra bu günlerde bir kitap hazırlıyorum, ona koydum, onun içerisine de koydum. Yani, böyle duyulmasını istediğim şeyleri... *New Yorker*’ın o sayısını kim bulacak da kim okuyacak? Kitap halinde çıkmadığına göre de... Yani, böyle şeyleri duyurmak istiyorum. Biraz da çeviriye beni iten şeyler bunlar.